

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი

მ წ ი რ ე ქ რ ო ნ ი კ ე ბ ი

(ქინკლოსები, ისჯორიული მინაწერები)

ტექსტები გამოსცა, შესავალი წერილი და კომენტარები
დაურთო ჯ უ მ ბ ე რ ო დ ი შ ე ლ შ ა

ბავოშვიტაშვილი „მეცნიერება“

თბილისი

1968

ნაშრომი წარმოადგენს კინკლოსების (აღდგომისა და მასთან დაკავშირებული მობილური საეკლესიო დღესასწაულების დასაანგარიშებელი ციკლური ცხრილების) ისტორიული მინაწერების კრიტიკულ გამოცემას, კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ყველა ნუსხის მიხედვით. ტექსტებს ერთვის კითხვასხვაობები აღრინდელ გამოცემებთან.

გამოკვლევაში ნაჩვენებია კინკლოსების ისტორიულ მინაწერთა მნიშვნელობა, როგორც საქართველოს ისტორიის წყაროსი, განსაკუთრებით მათი ფასეულობა ისტორიული ქრონოლოგიის თვალსაზრისით. არის ცდა ამ მცირე ქრონიკათა ცალკეული ცნობებისა და საერთოდ განსხვავებულ ქრონიკათა ურთიერთობის დადგენის, მათი კლასიფიკაციის.

კომენტარებში, არსებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემების თვალსაზრისით. შეფასებულია კინკლოსურ ცნობათა რაობა, მათი ღირსება-ნაკლოვანება. ტექსტებს დართული აქვს საკლთარ სახელთა საძიებელი.

შესავალი

ისტორია პირველ რიგში ამბავთა, მოვლენათა გადმოცემაა ამა თუ იმ საზოგადოების განვითარებისა და წარმოუდგენელია ადგილისა და დროის მინიშნების გარეშე. ამდენად, საერთოდ ისტორია და განსაკუთრებით პოლიტიკური ისტორია არ არსებობს ისტორიული ქრონოლოგიისაგან დაცილებით.

ქართული ისტორიოგრაფია სამწუხაროდ ღარიბია ისტორიული ქრონოლოგიის თვალსაზრისით. „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შესულ თხზულებათა ნაწილში ქრონოლოგიური მასალა მწირია. მაგალითად, ჟამთააღმწერელთან თარიღები საერთოდ არ არის.

ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით უარესი მდგომარეობაა მოგვიანო შუა საუკუნეებში: X V—XVI სს. ამ პერიოდის ქართული თანადროული ნარატიული წყაროები (უმნიშვნელო გამონაკლისით) საერთოდ არ გაგვაჩნია. დაგვრჩენია ვიფიქროთ, რომ ამ ხანის ისტორიული თხზულებები ძნელბედობის ხანაში განადგურდა, ანდა იმავე ჟამთა სიავის, მეტად არახელსაყრელი საშინაო და საგარეო პირობების გამო, ქართულმა ფეოდალურმა საზოგადოებამ ისტორიოგრაფიისთვის ვერ მოიცალა და ასეთი თხზულებები აროდეს გვქონია. ახეა თუ ისე, ფაქტია, რომ უკვე ვახტანგ VI-ის დროისათვის ზემოაღნიშნული პერიოდის ნარატიული ორიგინალური ისტორიული ძეგლები აღარ გაგვაჩნდა.

ყოველივე ზემოთქმულის გამო საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის შესასწავლად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ე. წ. ქრონოგრაფიულ მასალას.

ქრონიკა ისტორიული თხზულების ტიპია, ჯერ კიდევ ანტიკურიდან რომ მოდის და განსაკუთრებით შუა საუკუნეებში ვითარდება. როგორც თვით სახელწოდება გვაძეცობს, ქრონიკაში ამბები წლების მიხედვითაა დალაგებული. დასავლეთ ევროპაში ქრონიკები განვითარდნენ მოკლე წლიური ჩანაწერების—ანალების სახით.

ქრონიკები იქმნებოდნენ ძირითადად მონასტრებში (ბერებში), საეპისკოპოსო ქალაქებში, მსხვილი ფეოდალების კარზე. ცენტრალიზებულ სახელმწიფოთა წარმოქმნასთან ერთად შეიქმნა ვრცელი ქრონიკები ე. წ. „სამეფო კრებულები“ (დიდი ფრანგული ქრონიკები, სენტ-ოლბანური ქრონიკები — ინგლისში, პრალული ქრონიკები — ჩეხეთში, სამეფო ქრონიკები — ესპანეთში და ა. შ.). დაქუცმაცებულ გერმანიაში, იტალიაში მთავარი მნიშვნელობა შეიძინეს ე. წ. ქალაქურმა ქრონიკებმა. ევროპაში XIII საუკუნიდან ქრონიკების შედგენა ძირითადად საერო პირების ხელში გადადის. ხალხში გავრცელებული იყო ლექსად გაწყობილი ქრონიკები. რუსეთში ქრონიკებს შეესაბამება ე. წ. летописи.

ქრონიკათა საერთო მასიდან პირობითად შეიძლება გამოიყოს მცირე ქრონიკები, ქრონოგრაფიები, სადაც ამბები მშრალად, მოკლედაა გადმოცემული წლების მიხედვით. ტიპიურ ქრონოგრაფიას წარმოადგენს საქართველოს სინამდვილისათვის ე. წ. პარიზის ქრონიკა¹. გვაქვს აგრეთვე სხვა ქრონოგრაფიები: მესხური დავითნის, ერისთავების დაუჯდომელის, ე. წ. „წიგნი ქორონიკონნი“, ანუ ლექსთა კრება (H — 1164) და სხვ². ქართული ქრონოგრაფიების ტრადიციაზე დაყრდნობით არის შედგენილი ვახუშტი ბაგრატიონის ქორონიკონები.

ჩვენი შესწავლის მიზანს შეადგენს არა საერთოდ ყველა ქართული ქრონიკა, არამედ პირველსახე ქართული ეროვნული ქრონოგრაფიისა, ე. წ. კინკლოსების ისტორიული მინაწერები.

ქრონოგრაფიების შესწავლის საკითხთან დგას საკითხი საკუთრივ ქრონოლოგიისა. საქართველოში ცნობილი იყო სამი ერა, ანუ სისტემა წელთაღრიცხვისა: დასაბამიდან, „ქრისტესით“ და ქორონიკონული. ქორონიკონულ სისტემაზეა დაყრდნობილი კინკლოსი, ციკლური ცხრილი, მოწოდებული აღდგომისა და მასთან დაკავშირებული მობილური საეკლესიო-რელიგიური დღესასწაულების დასადგენად.

პასექის დღესასწაულის გავლენა საეკლესიო წელიწადის დადგენაზე ქართველებში, ისევე როგორც სხვა ქრისტიანულ ხალხებში, მეტად დიდი იყო. პასექი რელიგიურ დღესასწაულთა დღესასწაულია ებრაელთა შორისაც და აქედან მოდის რაბინთა უამრავი ნაშრომები ამ დღესასწაულის გასარკვევად, მზისა და მთვარის მოქცევათა ასტრონო-

¹ პარიზის ქრონიკა, ზ. კიკინაძის გამოც., 1903; Chronique Géorgienne, traduit par M. Brossel jeune, პარიზი.

² სამხრეთ საქართველოს ისტორიულ მასალები (XV—XVI სს), ქრ. შარაშიძის გამოც. 1961; Э. Такайшвили, Хроника эриставского акафиста. Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, вып. XXIX отд. I, стр. 95—114.

შიული ურთიერთმიმართების დასადგენად. ციკლების კომბინაციათა მრავალგვარობა, წესების, ტერმინთა სხვაობა ყველაფერი ეს აღმოსავლური და არამართო აღმოსავლური ქრონოლოგიური საკითხების შესწავლის სირთულეს შეადგენს.

პასქალური ციკლების საფუძველია 532-წლიანი ციკლი. ფიქრობენ, რომ ეს რიცხვი ეგვიპტეშია გამოთვლილი ასტრონომიულ საფუძველზე. იგი მზისა და მთვარის მოქცევათა ნამრაველია. ქართული კინკლოსებიდან ეს კარგად იცოდა ვახუშტიმ, რომელიც აღნიშნავს: „რადგან მზის მოქცევა 28 არს და მთვარისა 19, და ესენი გასწორდებიან 532 წელს, ესრეთ, 28-ჯერ მოიქცევიან და ისევ პირველსავე მოკვეებიან, და ამის ნაკლებ წილს არაოდეს შესწორდებიან“³.

კარგად არის ცნობილი საქართველოში ქორონიკონული წელთაღრიცხვის შემოღების თარიღი. ამ წელთაღრიცხვის პირველი წელია 781, ხოლო კ. კეკელიძის გამოთქმა რომ ვინმართ *annus nullus*-ი არის 780 წ. დასაბამიდან ქართული ქრონოლოგიური ერის მიხედვით 532-იანი ციკლი ამ წელს უკვე 12-ჯერ მოქცეულა⁴. ამ დროიდან, ე. ო. XIII მოქცევიდან მოკიდებული ქორონიკონული წელთაღრიცხვით ქართველი კაცი პირველ რიგში ქართული ისტორიოგრაფია. მოვლენათა დასათარიღებლად იძლევა რიცხვს პასქალური 532-იანი ციკლის ფარგლებში. ნამდვილი თარიღის მისაღებად XIII მოქცევის ქორონიკონებს უნდა დაემატოს 780 წელი, ხოლო XIV მოქცევისას $780 + 532 = 1312$ წ. ქორონიკონული წელთაღრიცხვით ამჟამად ჩვენ XV მოქცევაში ვიმყოფებით.

პასქალური ციკლის შიგნით თვის რიცხვები წლიდან წლამდე იცვლება, მობილურია აღდგომის დღესასწაულიც, ხოლო ერთი სრული 532-იანი ციკლის დასრულების შემდეგ კვირის, თვისა და წლის დღეები უცვლელი თანმიმდევრობით მეორდებიან მოქცევნო ციკლში. ეს მიღწეულია სწორ ასტრონომიულ საფუძველზე დამყარების გამო. მაგრამ დაწყება ქორონიკონული წელთაღრიცხვისა უკავშირდება რელიგიურ-ბიბლიურ ათვლას ქვეყნის გაჩენიდან. ვინმე ანდრიას მიერ შემოღებული 5604-წლიანი ქრონოლოგიური ერიდან გამოდის 532-წლიანი „ქორონიკონიცა“ და დასაწყისიც ამ ქორონიკონისა—780 წელი. ამიტომ, როგორც სამართლიანად შენიშნავდა კ. კეკელიძე „...ქორონიკონის ერა თითქოს, ერთის შეხედვით, ასტრონომიულ საფუძველზეა აგებული, მაგრამ მხოლოდ ერთი შეხედვით. ნამდვილად იმასაც რელიგი-

³ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ისტორია, თბ., 1885, გვ. 1.

⁴ იხ. ა რ ჩ ი ლ ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ძველი საქართველოს ქრონოლოგიის საკითხები XIX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში „მაცნე“, 1964, № 4, გვ. 176.

ური საფუძველი აქვს, რადგანაც მის გამოსავალ წერტილსაც „ქვეყნის გაჩენა“ შეადგენს⁵. უფრო სწორად ქართული ქორონიკონული წელთაღრიცხვა რელიგიურ-ასტრონომიულ საფუძველზეა დამყარებული.

რელიგიური საფუძვლით ხსნის კ. კეკელიძე საკითხს, თუ რატომ იწყებენ ქართველები ქორონიკონულ წელთაღრიცხვას 781 წელს⁶. იგი ამ მოვლენას უკავშირებდა სომეხ-ქართველთა კონფესიურ განხეთქილებას⁷. ორი დაპირისპირებული ეკლესია გაიმიჯნა კულტურულ-რელიგიური ურთიერთობის თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვან საკითხშიც—პასექის დადგენის საქმეში. ამ მოსაზრებას ისიც ამტკიცებს, რომ ქართველები ყოველთვის აღნიშნავდნენ აღდგომის დღესასწაულის აღრევას სომეხთა მიერ: „სომეხებს აღდგომა შეეშალათ, თევდორობის კვირა ჭამეს, აღდგომა კვირაცხოვლობას დაიყენესო“⁸.

კინკლოსებში წელთაღრიცხვა მარტივი, ქორონიკონული სისტემითაა წარმოდგენილი. თითოეული სტრიქონი ცხრილისა ერთ წელს შეეფარდება. სტრიქონები ოთხეულეზად არის დაყოფილი ნაკიანი წლების მიხედვით. კინკლოსური ცხრილის უმეტესად მარცხენა ან მარჯვენა აშიაზე მითითებულია ქორონიკონის თარიღი, რომელიც უმეტეს შემთხვევებში XIV მოქცევისაა. რიგ შემთხვევებში, როდესაც საქმე გვაქვს მე-13 მოქცევასთან, ქორონიკონულ თარიღთან ერთად მოცემულია თარიღი ქვეყნის გაჩენიდან, დაანგარიშებული ქართული ან ბერძნული წელთაღრიცხვით.

ამრიგად, კინკლოსი ტაბულა-ცხრილია ეამთა მსვლელობისა, წლიდან წლამდე. აშეიბზე, სტრიქონებს შუა დარჩენილი ადგილები გამოიყენეს ქრონისტ-მემბრანებმა, ადგილის სიმცირის გამო ლაკონიურად ისტორიული ხასიათის მინაწერები ჩაწერეს და საეკლესიო-ლიტურგიკული ცხრილები ამავე დროს საერო ხასიათის ქრონიკებადაც იქცნენ. თითქოს ყველაფერი მარტივია ამ ქრონიკებით სარგებლობისას. საჭიროა გულდასმით ამოვიკითხოთ ადგილის სიმცირის გამო წვრილად დაქარაგმებული, ხშირად დაუდევრად გაკეთებული ისტორიული მინაწერი. შემდეგ მინაწერის სტრიქონის შესაბამისად გამოვთვლით ქორონიკონის აღნიშვნიდან სტრიქონთა ანუ წელიწადთა რაოდენობას, დაუშვებთ, მოქცევის შესაბამისად, 780 ან 1312 წ. და მივიღებთ თა-

⁵ კ. კეკელიძე, წელთაღრიცხვა ძველ საქართველოში, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, II, 1945, გვ. 326.

⁶ სამართლიანადაა გაკრიტიკებული მ. ბროსეს, ვ. ბოლოტოვის, დ. ჩუბინაშვილის შესაბამისი მოსაზრებანი, კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 333.

⁷ კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 332.

⁸ კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, А—873; М. Джанашивили, Описание рукописей, III, გვ. 114.

რიღს. მაგრამ კინკლოსების ისტორიული მინაწერების თარიღები ხშირად მცდარია. ისინი კომენტარების საფუძველზე კორექტირებას საჭიროებენ.

ქართული, როგორც ისტორიული, ისე ტექნიკური ქრონოლოგიის დიდი სპეციალისტი მარი ბროსე გულისტყვივით აღნიშნავდა: „ძლიერ არეული და ძალიან რთული საქმეა შესწავლა ქართული ქრონოლოგიისა, როგორც ზუსტი თარიღების ნაკლოვანების, ისე ამ დარგში მომუშავე ავტორთა ხშირი არათანმიმდევრულობისა და მათ შორის თანხმობის ნაკლებობის გამო. საეკლესიო ანუ რელიგიურმა წელიწადმა, რომელიც მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში საფუძვლად, წესად უძევს ცივილურ წელიწადს, აქ ხშირ პოლიტიკურ გადატრიალებებში ცვალებადობა განიცადა და თავის მხრივ ამ უკანასკნელზე (საერო წელიწადზე — ჯ. ო.) იქონია გავლენა, რასაც ყოველთვის ექნება ადგილი პოზიტიური ასტრონომიული ცოდნის ნაკლებობისას“⁹.

კინკლოსური ქრონიკების ერთი ან ორწლიანი მცირე შეცდომების ახსნა მარტივად არის შესაძლებელი. შეცდომის საფუძველი სუბიექტურ ნიადაგზეა წარმომდგარი — ისტორიული მინაწერი სხვადასხვა პირმა, მინაწერის გრაფიკული პოზიციის, მისი ხასიათის გამო, შეიძლება სხვადასხვა სტრიქონს მიაკუთვნოს და განსხვავება ერთ ან ორ წელიწადში იქნება¹⁰. საშუალო საუკუნეებში ცნობილია რომ პლაგიატის გაგება არ არსებობდა. უმეტესი ნაწილი ქრონიკებისა პირწმინდადაა გადმოღებული სხვა ქრონიკიდან. ან სხვა ქრონიკების ცნობათა კომპილაციაა. ერთი კინკლოსური ქრონიკიდან მეორეში ისტორიული მინაწერების გადატანისას გადამწერებს შეეძლოთ დაეშვათ და დაშვებულიც აქვთ შეცდომები, როგორც მინაწერის შესაბამის სტრიქონთან გაკეთების თვალსაზრისით, ისე სიტყვათა კალმისმიერ დამახინჯების ხაზით.

თავისი შინაარსით კინკლოსების ისტორიული მინაწერები მოიცავენ მეფე-მთავართა ზეობის წლებს, მტრის შემოსევებისა და ბრძოლების თარიღებს, ცალკეული ფეოდალური გვარების საოჯახო ქრონიკებს. კინკლოსური ქრონიკები ერთგვარად შეზღუდული ხასიათისა არიან. ისტორიული მოვლენების თვალსაწიერი ვიწროა და ქვეყნის ისტორია გარემომცველი სამყაროსაგან კარჩაკეტილადაა წარმოდგენი-

⁹ Chronique Géorgienne, traduit par M. Brosset jeune, Paris, გვ. I; იხ. აგრეთვე M. Brosset. De la chronologie technique géorgienne, ecclésiastique et civile, M'elanges asiatiques bull. de l'acad. imp. VIII, 1875.

¹⁰ Е. Такайшвилл, Хроника эриставского акафиста, Сборник материалов для описания местностей..., вып. XXIX, 1901, отд. I, стр. 101.

ლი. მახლობელ აღმოსავლეთში ოტომანთა იმპერიის წარმოქმნის ამბებთან დაკავშირებით ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: „გასაოცარია, მაგრამ იმდროინდელ ქართულ კინკლოსებს თუ დაეკვირდებით, ისეთს შთაბეჭდილებას ახდენს, თითქოს ქართველებს ყველა ეს ამბები გამოჰპარვოდეთ, თითქოს შინაური ბრძოლით და ერთმანეთის ხოცვა-ჟლეტით გართულნი... ვერც კი ამჩნევდნენ, როგორ შეიქმნა მახლობლად ახალი დიდი და ძლიერი ოსმალეთის სახელმწიფო“¹¹.

ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად კინკლოსური ქრონიკები ძვირფასი წყაროა საქართველოს ისტორიისათვის. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მათ ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ისტორიის შესასწავლად. სპეციალურად აღნიშნავს ვახუშტი ბაგრატიონი ქრონოლოგიური მასალის სიმწირეს: „უწყება ჯერ არს, უკეთუ ცხოვრებისა ჩვენისა, ქრონიკონნი არიან იშვიათ“ და ამ ნაკლის შესავსებად კინკლოსურ მასალასაც იყენებს. კინკლოსებს იყენებდა ვახტანგ VI, „სწავლულ კაცთა კომისია“, უფრო მოგვიანებით მარი ბროსე, რომელსაც მრავალი საყურადღებო დაკვირვება ეკუთვნის ქართული ქრონიკების მიმართ. რამდენიმე კინკლოსი შესავალი წერილითა და შენიშვნებითურთ გამოსცა ექ. თაყაიშვილმა. განსაკუთრებული ღვაწლი ამ დარგში თ. ჟორდანიას მიუძღვის, რომლის მიერ შეკრებილი და გამოცემული ქრონიკალური მასალა მეტად ძვირფასი წყაროა საქართველოს ისტორიისათვის. ქრონიკებში თ. ჟორდანიას პირუთვნელად და მიუყერძებლად შეტანილი აქვს წყაროთა ყველა მონაცემი და შემდეგ ცდილობს მათ ახსნას, კომენტირებას, ცნობის წარმომავლობის დადგენას.

ამრიგად, ქართული კინკლოსური ცნობები მკვლევართა ინტერესს ბოკლებული არ არიან და ეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულა ვითარების გამო სავსებით გასაგებიცაა. შენიშვნებში, კინკლოსთა გამოცემებს რომ ერთვის, არცერთი მკვლევარი არ ცდილა დაედგინა მათი ურთიერთმიმართება იმ თვალსაზრისით, თუ რომელი კინკლოსი წარმოადგენს წყაროს მეორისათვის. ამის შეუძლებლობა ნათელი გახდა, როდესაც კინკლოსურ მასალას თავი მოვუყარეთ (მათი უმრავლესობა ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებშია დაცული) და ერთმანეთს შევუჯერეთ. აპრიორულად შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ ზუსტი თანადამთხვევები განსხვავებული კინკლოსების მთელი ისტორიული მასალისა, ამ მასალის შედგენილობის კომპილაციური ხასიათის, ერთი და იგივე კინკლოსის ისტორიული მინაწერების მრავალავტორიანობის გამო არც იყო მოსალოდნელი.

ქვემოთ მოცემულია ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში დაცუ-

¹¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, IV, 1948, გვ. 63.

ლი კინკლოსური ქრონიკების მიმოხილვა ამ ქრონიკების წინამდებარე გამოცემისეული პირობითი რიგის მიხედვით.

ქრონოლოგიურად საქართველოს ისტორიის ყველაზე ადრეული პერიოდის ცნობები შემონახულია A — 1110 (I)¹² ხელნაწერში, რომელიც XIV — XV სს. თარიღდება. თ. ჟორდანიას ამ კინკლოსურ ქრონოგრაფიას „აფხაზთა ქრონიკას“ უწოდებს¹³. აქვე შევნიშნავთ, რომ ამ სახელწოდების ქარბი პირობითობა აღნიშნული აქვს ივ. ჯავახიშვილს.

ეს კინკლოსური ქრონიკა, რომლის ქრონოლოგიური ჩარჩოებია 883—1245 წწ., სრულიად განცალკევებით დგას სხვათაგან. თავისი ცნობების სიძველით მას მხოლოდ A — 85 (II) უახლოვდება, მაგრამ საერთო ხასიათის ცნობები მათ არ გააჩნიათ, ორის გამოკლებით. „აფხაზთა ქრონიკა“ მიუთითებს თამარ მეფის გარდაცვალებას 1207 წელს, ხოლო A — 85 (II) — 1206 წ. ამ თარიღის ქვეშ თვით ფაქტის ლაკონიური გადმოცემაც ურთიერთგანსხვავებულია. თანხედრობა ცნობებში გიორგი III-ის გარდაცვალების შესახებ.

ქორონიკონით ტოვ (1688 წ.) თ. ჟორდანიას გამოცემული აქვს აფხაზთა ქრონიკის მინაწერი — „აქა გიორგი მეფე გასადავდეს: ერეკლალ დაჭადა¹⁴“. ხელნაწერზე გულდასმით დაკვირვებით ტოვ ქორონიკონის გასწვრივ ვერტიკალურად ზევიდან ქვევით გაირჩევა მხოლოდ — „აქ...გ...ქ...ჭ...“ არც არის იმდენი ადგილი რომ ამ ასოთა შორის ჟორდანიასეული წაკითხვა დაეტიოს. ამავე კინკლოსში ტპ ქორონიკონზე (1692 წ.) თ. ჟორდანიას ამოუკითხავს: „აქა მეფე არჩილ იმერეთს დაჭადა“¹⁵. ტპ ქორონიკონის გასწვრივ ხელნაწერში საერთოდ არაფერი იკითხება. აღნიშნულის გამო მითითებული ჟორდანიასეული აღდგენები წინამდებარე გამოცემაში არ შევიტანეთ.

მისი შექმნის დროის თვალსაზრისით ყველაზე ადრეულია ხელნაწერი კრებულის A — 85-სადმი (XIII — XIV სს.) დართული კინკლოსის. უფრო სწორად ორი კინკლოსის ისტორიული მინაწერები. კინკლოსის პირველი ნაწილი 1206 წ. მინაწერით სრულდება, ხოლო მეორე 1351 — 1640 წწ. ამბებს მოგვითხრობს. მსგავსად A — 1110 ხელნაწერის კინკლოსისა, კინკლოსის პირველ ნაწილს სპეციალურად დართული აქვს სათვალავი ქვეყნის დასაბამიდან, რომელიც თანხვდება

12 აქ და ქვევით ხელნაწერის ნომრის პარალელურად ფრჩხილებში მითითებულია კინკლოსური ქრონიკის წინამდებარე გამოცემისეული ნომერი.

13 იხ. თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, I, გვ. LV, LVI. ხელნაწერთა აღწერილობა. A—IV. № 1110.

14 ქრონიკები, II, გვ. 507.

15 იქვე, გვ. 512.

ქრონიკონულ წელთაღრიცხვას, დაანგარიშებულს XIII მოქცევით. ხელნაწერი წარმოადგენს უნიკალურ ტრაქტატს ქართული წელთაღრიცხვის შესახებ¹⁶.

1444 წლის გასწვრივ კინკლოსში აღნიშნულია: „[აქა] კოსტანტი-პოლი [დაიჭირეს თურქთა“. ეს არის ქართულ კინკლოსებში აღნიშნული ერთ-ერთი არამრავალთავანი ცნობა, რომელიც საქართველოს მის გარემომცველ სამყაროსთან აკავშირებს. ფაქტი კონსტანტინეპოლის დაცემისა უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო საქართველოსა და მთელი მახლობელი აღმოსავლეთისათვის, მან წარუშლელი დალი დააჩინა მომდევნო პერიოდის მთელ ისტორიას. ყველა ქართული კინკლოსი, XV საუკუნის ორმოციანი წლების მასალის შემცველი, აუცილებლად აღნიშნავს კონსტანტინეპოლის ხონტქრისგან, ურუმთაგან, ან თურქ-თათართაგან დაპყრობას. უფრო მეტიც H — 3004 (V), A — 1452 (VI, ყანჩაეთის გულანი), H — 1738 (VIII), A — 1153 (IX), S — 2523 (X) საერთოდ ამ ფაქტის აღნიშვნით იწყებს კინკლოსურ ქრონიკას. მაგრამ იმ დროს, როდესაც კარგად არის ცნობილი, რომ კონსტანტინეპოლი თურქებმა 1453 წლის 29 მაისს დაიპყრეს, ყველა ზემოთ დასახელებული ხელნაწერი და დამატებით H — 342 (III), S — 4615 (IV) ამ ამბავს 1444 წელს აღნიშნავს. ფაქტი თავისი ისტორიული შედეგებით მეტად დიდმნიშვნელოვანი იყო და იგი არ შეიძლებოდა აღრეოდათ სხვა მოვლენაში, მაგალითად, თურქთაგან ბოსფორის სრუტის დაკავებაში, როგორც ამას თ. ჟორდანია გვთავაზობს¹⁷. ამასთანავე, გარდა იკორთის ჟამნგულანისა, ყველა კინკლოსური ცნობა კონსტანტინეპოლის თურქთაგან დაპყრობას ერთხელ აღნიშნავს. რიგ ცნობებში კონსტანტინეპოლის აღებასთან ერთად სრულიად საბერძნეთის დაკავებაც არის მითითებული (H — 1452, VI; A — 1153, IX). შეუძლებელია ცნობათა აღრევა ისე მომხდარიყო, რომ ბოსფორის სრუტის დაპყრობა აღნიშნულიყო და შემდეგ კვლავ არ ყოფილიყო ცნობა საკუთრივ კონსტანტინეპოლის შესახებ.

ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია ერთი ხელნაწერის ფრაგმენტი — მხოლოდ პასქალური ცხრილი (H — 3004, V), რომელშიც 1457 წ. სტრიქონთან ჩაწერილია „აქა კსტნტიპოლი ხვანთქარჰან დაიჭირა: ზემო ეწერა მაგრა ეს უმართლოა, აქ უნდოდაო“. ამრიგად, შეც-

¹⁶ როგორც რელოგიურ-ტექნიკური კალენდარი A:85, შესწავლილია მ. ბროსეს მიერ, იხ. M. Brosset, *Traité de comput ecclésiastique, Etudes de chronologie technique, Mémoire de l'académie des sciences, VIII série, t—XI, № 13, პეტერბურგი, გვ. 24—56.*

¹⁷ თ. ჟორდანია, ქრონ., II, გვ. 256.

დომა მინაწერის ავტორსაც დაუნახავს (ფრაგმენტს XVI — XVII სს. ათარიღებენ), მაგრამ ნამდვილი თარიღი თვითონაც არ სცოდნია. ეს მცდარი თარიღი იკორთის ქამგულანშიც არის აღნიშნული¹⁸.

ამრიგად, ნათელია, რომ საქმე გვაქვს პასქალური ციკლების ისტორიული მინაწერების საკმაოდ მყარ ტრადიციულ 9 წლიან შეცდომასთან. სომხეთის ისტორიულ-გეოგრაფიული შესწავლისათვის მიძღვნილ ნაშრომში სენ-მარტენი წერდა: „უნდა შევნიშნოთ, რომ მთელ 2ე-15 საუკუნემდელ ქართულ ქრონოლოგიაში ჩვენ ვხედავთ უხეშ შეცდომას 10 წლის ფარგლებში დაახლოებით მეტს ან ნაკლებს, რომლის მიზეზის ახსნა ჩვენ არ ძალგვიძსო“.¹⁹ კონსტანტინეპოლის შესახებ ცნობის მაგალითზე ეს შეცდომა XV საუკუნეშიც გრძელდება. ამავე დროს შეცდომის კანონზომიერების, თუ კი მას ასეთი კანონზომიერება აქვს, დადგენა ძალიან ძნელია, ვინაიდან თუ კონსტანტინეპოლის დაცემის თარიღი მცდარად არის მითითებული, ჯვაროსანთაგან მისი დაპყრობა 1204 წელს ზუსტად არის მინიშნული იმავე ხელნაწერში.

1465 წლიდან, ყვარყვარე ათაბაგის მიერ გიორგი მეფის შეპყრობის ამბიდან მოყოლებული, აღნიშნულია რამდენიმე ფაქტი სამცხე-საათაბაგოს ისტორიიდან. ამასთანავე ეს ფაქტები სხვა კინკლოსებშიც მეორდება. შესაძლებელია თ. ჟორდანიას ხელნაწერი A — 85 უკეთეს მდგომარეობაში ჰქონდა ხელთ. ყოველ შემთხვევაში 1472 წლის მინაწერი დღეისათვის სულ არ გაირჩევა, ხოლო თ. ჟორდანიას ადგილების აღდგენით ასე კითხულობს მინაწერს „აქა [ქართლი [დაიქირა] ბაგრატ მეფემ და კე] გარდ[აადლო]“²⁰. 1568—1640 წწ. მინაწერები ძალიან დაზიანებულია.

ხელნაწერის ზოგიერთი ადგილი ძლიერ გადასულია და გამადიდებელი შუშითაც შეუძლებელი ხდება გადასული ასოების კითხვა. სიტყვების აღდგენებში დიდ დახმარებას გვიწევდა თ. ჟორდანიას წაკითხვები, რომელსაც, ვიმეორებ, ალბათ ხელნაწერი უკეთეს მდგომარეობაში უნახავს, მაგრამ ზოგჯერ ჟორდანიასეული აღდგენები მის მიერ ამა თუ იმ თარიღის ამბების პოზიტიურ, სხვა წყაროებზე დაყრდნობილ ცოდნას უფრო ემყარება, ვიდრე თვით ხელნაწერიდან გამოდის.

მაგალითად, 1765 წ. (უნჯ) ა(ნ შესწორებით 1465 (რნჯ) წ.)

18 იხ. ს. კაკაბაძე, ქრონიკა იკორთის № 6 ქამგულანისა, 1912.

19 M. G. Saint-Martin. Mémoires historiques et géographiques sur e'Armenie. პარიზი, 1819, გვ. 257.

20 ქრონიკები, II, გვ. 209,

თ. ჟორდანიას კითხულობს: „აქა მეფე [გიორგი] [დაიპირა ტყუილად ყუარყუარემო“²¹. მინაწერი ძლიერ მიმჭრალია, მაგრამ აქ შემორჩენილი ასოების მიხედვით ლაპარაკი უნდა იყოს დასაბამიდან თარიღის ათვლაზე. თ. ჟორდანიასეული აღდგენილი ტექსტი მაინც შევიტანე წინამდებარე გამოცემაში.

ყველაზე ახლოს დგანან ერთმანეთთან H — 342 (III) ეამნგულანისა და S — 4615 (IV) კინკლოსის მინაწერები. თითქმის ყველა ცნობა H — 342-ისა არის S — 4615-ში, სამის გამოკლებით, სახელდობრ ეს ცნობებია: დასაბამიდან წელთაღრიცხვის ათვლისა (7022), 1600 წელს ბატონიშვილი როდამის გარდაცვალებისა და სიმონ მეფის შეპყრობის, როსტომ მეფის ქართლში გამეფების. ამავე დროს ეს კინკლოსები უშუალოდ ერთი მეორის წყარო არ უნდა ყოფილიყვნენ. S — 4615-ში არის ცნობები, რომელნიც H — 342-ში საერთოდ არ არის. თითოწლიანი სხვაობა ერთი და იგივე ფაქტის დას.თარიღებლად სტრიქონის მექანიკური აღრევით შეიძლება აეხსნათ. მაგრამ თანხედომილი ფაქტების გადმოცემაც განსხვავებულია. S — 4615-ში მარტივად არის აღნიშნული „კონსტანტინეპოლი თათართ დიპირეს.“ ხოლო H — 342-ში კვითხულობს: „აქა კსტნტინეპოლი დაიპირეს ოთმანიანთა და სრლ (სრულ) საბერძნეთი“. მსგავსი მაგალითები კიდევ შეიძლება მოვიყვანოთ, მაგრამ ამ კინკლოსების ცნობათა შორის ზუსტი ანალოგიებიც ბევრია. ამიტომ სავარაუდებელია, რომ მათ საერთო წყაროთი უსარგებლიათ.

ეამნგულანი H—342-ის გადაწერის თარიღია 1661 წ. იგი გადაწერილი ყოფილა სარდლის პალატ-უხუცესის პაპუნა ფანასიერტელციციშვილის ძის ზაალისა და მისი თანამეცხედრის მარიამ ამირეჯიბის დაკვეთით. ქართველთა მეფის დის დედისიმედის სულის საოხად.

ხელნაწერის ბოლოში დართული კინკლოსი აშკარად სხვა ქალაღზეა დაწერილი, სხვა ხელით. ხელნაწერში ზოგიერთი სიტყვა წითელი მეღნითაა დაწერილი, ხოლო კინკლოსში სინგურით; როგორც ხელი, ისე ქალაღი კინკლოსისა უფრო აღრეული ჩანს. ვიდრე თვით ხელნაწერია და კინკლოსი შემდეგ უნდა იყოს მიწებებული ხელნაწერისთვის. ისტორიული მინაწერების ნაწილი იმავე ხელითაა შესრულებული, რომლითაც თვით კინკლოსია დაწერილი. თ. ჟორდანიას ქრონიკებში ამ წყაროს „წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიის ქრონიკას“ უწოდებს.

S — 4615 წარმოადგენს ეამნს, დაწერილია მუქ, ხორლისფერ ქალაღზე, მოშავო-მოყავისფრო მეღნიით. თავსართი ასოები და

²¹ ქრონიკები, II, 285.

ალაგ-ალაგ ტექსტის ზოგიერთი ფრაზა შესრულებულია სინგურით. ბოლოში დართული კინკლოსის ისტორიული მინაწერები 143-ე გვერდის აშიიდან იწყება. აშია გადაუჭრიათ, ამიტომ მინაწერები ზოგან სრულიად არ იკითხება. საჭიროა ტექსტის აღდგენები.

145-ე გვერდს თავზე აწერია: „ეს ფურცელი ზეით ამ წინ ფურცლს (Sic) უნდა, ანი ნიშნათ უზისო“ და გამოსახულია ნუსხური დიდი ანბ. კინკლოსის ქრონოლოგიური თანმიმდევრობიდანაც ჩანს, რომ გვერდები მინაწერების გაკეთების დროისათვის უკვე გადასმული ყოფილა (144-ე გვერდი 145 შემდეგ უნდა იყოს). აშიის წაჭრის შედეგად მინაწერის დაკარგული ნაწილების აღდგენა ხერხდება შესაბამისი თარიღის სხვა კინკლოსური წყაროებით 1656 წლამდე და ამ წლის ჩათვლით, პირველ რიგში H — 342 (III)-ის ე. წ. „წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიის ქრონიკის“ მიხედვით. 1543 წ. სტრიქონის გასწვრივ ქრონიკაში აღნიშნულია—„თათრას ფაშები გამოვიდნეს, [რიცხვით ოცდარი [ათასი] და ტაო მოსწყვიდეს. მიუყდა ბაგრატ მეფე ქართლისა ქალაქს [გაემარჯვა და ამოსწყვიტა“. H — 342-ში კი ბრძოლის ადგილის სახელწოდება განსხვავებულად არის მოცემული: „აქა ხუანთქრის ფაშაეზა მოვიდეს. რიცხვთ ოცდარი ათასი და სრულ ტაო ამოსწყვიდეუ. მიუყდა ბაგრატ მეფე ქარაღაქს, გაიმარჯვა, ამოსწყვიდნა მრავლი“²². ამავე თარიღზე ყანჩეთის ქამნგულანში ვკითხულობთ: „აქა იყო ქარხაქს ომი — ურუმნი მოვიდეს. ტაო ამოსწყვიდეს და ბგრატ მეფემან გაიმარჯვა და მრავალნი ამოსწყვიდნა“. ხოლო H — 3004 (V)-ში ნაცვლად ქარაღაქ — ქარხაქისა კვლავ შეცდომით ქალაქზე. ე. ი. თბილისზეა ლაპარაკი. H — 1738 (VIII)-ში ადგილის სახელწოდებად აღნიშნულია ქრბაკი. ეს ქარაღაქ-ქარხაქ-ქარაბაკი სამცხე-საათაბაგოშია საძიებელი.

სხვადასხვა, განსხვავებული (ძირითადად მხედრული) ხელით ნაწერი ქრონიკა, მოკიდებული 1658 წლიდან, სხვა არცერთი კინკლოსური ქრონიკის თანმხედროში არ არის. მოიცავს იგი ცნობებს მთელი საქართველოს შესახებ, თუმცა კი ცნობები ძირითადად ქართლ-კახეთის შესახებაა. უკანასკნელი მინაწერი გაკეთებულია 1738 წ.

შედარებით სხვა კინკლოსებთან XV საუკუნის ამბები უფრო დაწვრილებითაა გადმოცემული H — 3004 (V)-ში. საერთოდ მინაწერები ამ ციკლიური ცხრილისა 1550 წლის ჩათვლითაა გაკეთებული. წყვეტილები წელთა აღწერაში მცირეა. ერთი საუკუნის ამბავია ამ ხელნაწერში გადმოცემული ქრონიკალურად, 26 მინაწერია ჩაწერილი და წყვეტილები წელთა შორის 3 — 4 წელს არ აღემატება. ამას განსა-

22 იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, IV, 1948, გვ. 247.

კუთრებით იმიტომ აღვნიშნავთ, რომ სხვა არცერთი კინკლოსი არ ემსგავსება ამ თვისებით მას ყანჩაეთის ქამნგულანში კონსტანტინეპოლის აღების ცნობას მომდევნო ცნობა მთელი ორმოცი წლის ინტერვალით მოსდევს. ასევეა H — 1738 ((VIII), და H — 1755 (VII)-ში. ამ უკანასკნელში, შეძგომ 1485 წლისა, არის ცნობა 1535 წლის შესახებ.

H — 3004 (IV) ცალკე კინკლოსური ფრაგმენტია, ჩართული სხვა ხელნაწერების კრებულში. როგორც ჩანს, იგი ლიტურგიკული ძეგლიდან ამოუღიათ და მხოლოდ ქრონიკის დანიშნულება აქვს ცალკე სახით (თუმცა აღდგომის დღესასწაულის დასაანგარიშებლადაც ვარგისია). კინკლოსის ისტორიული მინაწერები გაკეთებულია 3 სხვადასხვა ნუსხა-ხეცური ხელით. ეს კინკლოსი თითქმის იდენტურია იკორთის ქამნგულანის კინკლოსისა²³. ერთი და იგივე თარიღის შესაბამისი ცნობები ზუსტად ერთნაირია. სხვაობა მდგომარეობს შემდეგში: 1. იკორთის ქამნგულანის კინკლოსის დასაწყისში, 1457 წლამდე, რითაც იწყება H—3004, არის კიდევ წინამავალი 3 ცნობა, 1431, 1444 და 1447 წლებისა. 2. სკზ ქორონიკონზე, ე. ი. 1539 წ, ჩაწერილია სხვა ხელით: „აქა სომეხნი შ[ე]იშალენ“. სხვა მხრივ ცნობათა ოდენობისა და თარიღების მიხედვით იდენტურობა ამ ქრონიკებისა უდავოა. მცირეოდენი სხვაობებია სიტყვათა დაქარაგმებაში. ამ ქრონიკებს პირობითად სამცხური შეიძლება ვუწოდოთ, ვინაიდან ძირითადად აქ ათაბაგთა ქრონიკაა გადმოცემული. იკორთის ქამნგულანის ისტორიული მინაწერები 1550 წლით არ სრულდება. დამატებით იქ მოცემულია 1624 — 1729 წწ. ამბები და ამჟერად საქმე ქართლ-კახეთს ეხება.

ამ ორი ქრონიკის ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით კიდევ ერთ მომენტს აღვნიშნავთ: ზემოთაც იყო ნათქვამი და გავიმეორებთ, რომ H — 3004-ში კონსტანტინეპოლის აღების თარიღი შესწორებულია. ტრადიციული 1444 წლის ნაცვლად 1457 წელს არის მინიშნული — „ზემო ეწერა მაგრა ეს უმართლოა აქ უნდოდაო“. იკორთის ქამნგულანში კონსტანტინეპოლის აღება 1444 წელსაც არის აღნიშნული, ხოლო 1457 წელს მინაწერის ავტორისეული შესწორების გარეშე წერია: „აქა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს თათართა“. შესაძლებელია H — 3004 იკორთის ძლისპირიდან არის გადმოწერილი, მაგრამ რატომ არის გამოტოვებული ცნობები 1431 წ. ალექსანდრეს მიერ ლორეს აღებისა და 1447 წ. აღბულასა და ყვარყვარეს შორის მომხდარი

²³ იხ. ს. კაკაბაძე, ქრონიკა იკორთის № 6 ქამნგულანისა, 1912.

ბრძოლის, ვახტანგ მეფის გარდაცვალების შესახებ, ამაზე ვერაფერს ვიტყვით.

მეტნაკლები მსგავსების საფუძველზე ერთმანეთის გვერდით შეიძლება დაეაყენოთ სამი კინკლოსური ქრონიკა (H — 1452, VI; H — 1755, VII; H — 1738, VIII). ამ ქრონიკათაგან ყველაზე უფრო ვრცელის, ყანჩაეთის ქამნგულანის (H — 1452) მიხედვით პირობითად მათ შეიძლება ვუწოდოთ ყანჩაეთის ქამნგულანის ჯგუფი. მსგავსება აქ მეტად პირობითია და შეხებია მხოლოდ დასაწყის ნაწილებს ამ ქრონიკებისა და იქაც გადამწერთა სუბიექტური შეცდომების შედეგად ერთი და იგივე ფაქტის აღნიშვნაში არის თითოწლიანი სხვაობა-შეცდომები.

ყანჩაეთის ქამნგულანის ისტორიული მინაწერების თავისებურებას ის შეადგენს, რომ ქრონიკა, რომელიც, მსგავსად H-1738-ისა და H — 1755-ისა, კონსტანტინეპოლის თურქთაგან დაპყრობის თარიღით იწყება, 1679 წლის მინაწერის ჩათვლით, ერთი წვრილი ნუსხური ხელით არის შესრულებული. ექ. თაყაიშვილის სამართლიანი შენიშვნით გადმოწერილია ის სხვა წყაროდან, უპირველესად ყოვლისა, ალბათ, სხვა ხელნაწერის კინკლოსიდან²⁴. გვიანდელი მინაწერები თანამედროვეთა მიერ არის გაკეთებული. ერთ-ერთი მათგანი, მამუკა მუხრანბატონი 1726 წლის მინაწერში კინკლოსური ცნობისთვის არადამახასიათებელ საკმაროდ ვრცელ თხრობას იძლევა თანადროული საქართველოს შესახებ²⁵. აღწერს ქვეყნის შეპირებულ მდგომარეობას, შინააშლილობას უჩივის.

ალბათ გადამწერის მექანიკური შეცდომის შედეგია, რომ ყანჩაეთის ქამნგულანში მუსტაფა ლალა ფაშას ლაშქრობა საქართველოში შეცდომით 1579 წელს არის მითითებული, ნაცვლად 1578 წლისა²⁶.

ყანჩაეთის ქამნგულანის ცნობები 1754 წლის მინაწერით, ხუნძახის ბატონზე ერეკლე მეფის გამარჯვების ამბით სრულდება.

H — 1755 (VII) ქამნის აშიებზე მიწერილი ისტორიული ქრო-

²⁴ Е. Такайшвили, „Канчаетский жам-гулан“ и исторические приписки его кинклоса, Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, вып. 29-й, 1901, стр. 115.

²⁵ მინაწერი კინკლოსის ცხრილ-ცხაზე არაა გაკეთებული; არც დაეტოვდა. იგი დაწერილია ხარების გამოსახულების მომდევნო გვერდზე, ტექსტის აშიაზე. 451 გვერდზე.

²⁶ მუსტაფა ლალა ფაშას შესახებ სპეციალური გამოკვლევა აქვს მ. სვანიძეს. იხ. მისი, „მუსტაფა ლალა ფაშას ლაშქრობა საქართველოში“, თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, № 116.

ნიკა ორი ხელითაა გაკეთებული (ნუსხურიტა და მხედრულით). გადამწერლები არიან ნათანელ ბედისმწერიშვილი და ვახტანგ ყაფლანიშვილი. ამასთანავე ისე არ არის, რომ ერთი ხელი თავდებოდეს და მეორე იწყებოდეს; ეს ორი ხელი მონაცვლეობს. ქრონიკა, ვიმეორებთ, ბეტად პირობით მსგავსებას იჩენს ყანჩაეთის ქამნგულანთან. იგი უფრო ახლოს დგას H — 1738 (VIII)-ის ისტორიულ მინაწერებთან, წყვეტილები თარიღებს შორის ამ უკანასკნელში უფრო მცირეა. ყანჩაეთის ქამნგულანის მსგავსად აქაც ერთწლიანი შეცდომითაა ნაჩვენები ლალა ფაშას საქართველოში ლაშქრობა, ხოლო H — 1738-ში თარიღი სწორადაა მითითებული. H — 1738-ში 1625 წელს სწორად არის მითითებული მარაბდის ომის თარიღი, ხოლო ყანჩაეთის ქამნგულანი კვლავ ერთწლიან შეცდომას უშვებს (1624 წ.). განსხვავებით ყანჩაეთის ქამნგულანისაგან, H — 1755-ში და H — 1738-ში არის ცნობები დასავლეთ საქართველოს შესახებ.

H — 1738 1707 წლის მინაწერით მთავრდება, ხოლო H — 1755 ნიშანდობლივია, რომ სრულდება იმავე 1679 წელს, რა წელსაც დასრულებულია ერთი ხელით ნაწერი ტექსტი ყანჩაეთის ქამნგულანისა, თუმცა კი ამ თარიღით ნაწერი ცნობები განსხვავებულია.

ერთგვარ შედარებით სიახლოვეს იჩენს ერთმანეთთან სამი ხელნაწერის კინკლოსთა ისტორიული მინაწერები, ესენი არიან: A—1153 (IX), S — 252 ბ (X), H — 380 (XI).

A — 1153 წარმოადგენს ქამნს. თ. ჟორდანიას ქრონიკებში ისტორიული მინაწერები A — 1153-ისა შესულია. როგორც ცნობები ქამნი № 3-ის. ხელნაწერს ჟორდანიას ხელით პირველ გვერდზე აწერია „ქამნი № 3“. ამ ხელნაწერში ნუსხური ხელით არის შესრულებული მინაწერები 1700 წლის ჩათვლით. სულ ოთხი ხელი განირჩევა. მოკიდებული 1700 წლიდან 1793 წლის ჩათვლით მინაწერები საკმაოდ დაუდევრად არის გაკეთებული მხედრული ხელით. ეს უკანასკნელი ნაწილი საგვარეულო ქრონიკაა მუხრანბატონებისა, მასში ჩართული ცნობებით წილკნელთა შესახებ.

ამ კინკლოსის ქრონიკაში საინტერესოა 1602 წელს აღნიშნული ცნობა: „ამ ქრონიკონს მეფე დავით მიიცივალა კახთა“. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს პირველი (1948 წ.) გამოცემებისთვის დართულ მეფეთა ქრონოლოგიაში დავითის მეფობა რატომღაც 1601 წელს არის აღნიშნული, ამავე დროს თ. ჟორდანიას ქრონიკებში 11 ტომში გამოცემულია (დედანს, ან პირს ვეღარ მივაკვლიეთ) დავით მეფის 1602 წლის სიგელი — დედოფალ ქეთევანთან, შვილებთან თე-

ამურაზ, ბაგრატიან ერთად დავითი ნინოწმინდის ეკლესიას ყმებს სწირავს²⁷.

H — 380 (X1) ხელნაწერი ქამბულანია. უმრავლესობა ისტორიული მინაწერებია გაკეთებულია ერთი ნუსხური ხელით. იმ ხელით, რომლითაც აღნიშნულია კინკლოსის გადაწერის თარიღი: ტკდ — 1636 წ. ხელნაწერის ანდერძიდან ირკვევა, რომ გადაწერია დიაკონი „იოანე მწერალი მცირე“. 1636 წლის შემდეგ ძირითადი ცნობები ციკლოპედიების საგვარეულო ქრონიკას განეკუთვნება, თუმცა მეფეთა ზეობის წლებიც არის ჩართული. ხოლო 1688 წელს აღნიშნულია, რომ „გიორგი მეფე გააგდეს“ და „ერეკლე მეფე მოვიდა“. ქრონიკა სრულდება სხვა მხედრული მინაწერებისაგან განსხვავებული ხელით, რომლითაც ჩაწერილია 1722 წელს იმამ ყული-ხანის გარდაცვალება და კონსტანტინეს (მამად ყული-ხანი) გამეფება, განსხვავებით ვახუშტა ბაგრატიონისაგან, რომელიც ამ ამბავს 1721 წ. აღნიშნავს, თარიღი სწორად არის მოცემული. 1722 წელს გაცემულ „ღვთაების გუჯარამი“ სასიკვდილოდ გადაღებული იმამ ყული-ხანი ამბობს: „მიერთ ქამით-ვე დაუტევე ცხოვრება ესე და შეეკიბნე მამათა ჩვენთა თანაო“²⁸.

ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ფართო ქრონოლოგიური ჩარჩოების ქრონიკაა ხელნაწერ S — 252 გ (X) კინკლოსის ისტორიული მინაწერები. თვით კინკლოსური ცხრილი 1579 წლისაა, ვინაიდან ამ თარიღთან მიწერილია: „ესე არს აწინდელი ქორონიკონი, რომელსაც დ. ეწერა“. ამ თარიღამდე ქარბობს ცნობები სამცხე-საათაბაგოს შესახებ. ასეთი ცნობები ქრონიკაში ქვევითაც არის, მაგრამ მას შემდეგ, რაც 1587 წელს აღნიშნულია „აქა სამცხე დაიჭირეს ოსმალთა“ — ქრონიკა ძირითადად იმერეთის ამბებს, დასავლეთ საქართველოს ამბებს გადმოგვცემს. ამით ჩანს თვით ხელნაწერის ისტორიაც. იგი იმერეთში წაუღიათ. 1579 წლის შემდეგ მინაწერები გაკეთებულია ორი ნუსხური ხელის მონაცვლეობით (გარეულია ალაგ-ალაგ მხედრულიც). ნუს ერთი მინაწერები სრულდება 1789 წ. ცნობით; შემდგომი მინაწერები კეთებულია საკმაოდ დაუდევარი მხედრულით. 1820 წლის მინაწერთან ერთად სრულდება კინკლოსის ცხრილიც.

ქორონიკონ სოზის გასწვრივ კინკლოსში ასეთი მინაწერია: „ამა ქორონიკონსა დ. თაღმაშენებელსა გელათი დაუწყია დ. ქ. კნი მობრუნებული არი“. ე. ი. ცნობა უნდა დავიანგარიშოთ XII მოქცევის და გამოდის, რომ გელათის მშენებლობა დაწყებულია 1057 წელა, იმ

27 ქრონიკები, II, 432.

28 იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც. II, გვ. 97.

დროს, როდესაც დავით აღმაშენებელი ჯერ დაბადებულ იქნა. არ იყო. თ. ყორღანია გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ აქ იგულისხმები: გელათის კომპლექსის ერთ-ერთი ეკლესია (სახელდობრ, წმინდა გიორგის ეკლესია) აგება ბაგრატ IV-ის მიერ და რომ ქრონიკაში, ისტორიკულ ტრადიციებზე დაყრდნობით, დავით აღმაშენებლის სახელი შეცდომით არის შეტანილი²⁹. ამ მოსაზრების ერთგვარ საფუძველს დავითის ისტორიკოსის თხზულებაც იძლევა. დავითმა მისი ისტორიკოსის ცნობით: „გარდაართხა ტაძარი ყოვლად წმიდისა და უფროსად კურთხეულისა ღედიასა ღმრთისა. რაბამ რამე აღმატებული ყოველთა წინანდელთა ქმნულთა“³⁰. უკანასკნელი სიტყვები შესაძლებელია კონკრეტულად გელათის ადგილებში ნაშენ ეკლესიას გულისხმობდეს. დიუბუა დე მონპერე დავით აღმაშენებელს გელათის ხელმეორედ დაძვინებულს უწოდებს³¹.

თუ S — 252^b კინკლოსური ქრონიკა 1787 წლის ამბებიდან დასავლურქართული, იმერული ქრონიკა ხდება. საკუთრივ იმერულ ქრონიკებზე შეიძლება გამოკეთდეს S — 1204 (XII)-ისა და H — 381 (XIII) ეპიგრაფების, გელათის — A — 186a (XIV) და შემოქმედის — Q — 103^b (XV) გულანების კინკლოსია ისტორიული მინაწერები.

S — 1204 ხელნაწერი XVII საუკუნეში გადაწერილი ეპიგრაფია. ისტორიული ცნობები მოთავსებულია კინკლოსის სტრაქონესის ნორის: ყველა ერთი, კინკლოსისავე დამწერის ხელით. გადამწერს რომელიღაც აღმოსავლურქართული კინკლოსის მინაწერი. ჰქონია ხელთ და ამიტომ, სხვა იმერული ქრონიკებისაგან, განსხვავებით აქ შეტანილია ცნობა თათართა მიერ კონსტანტინეპოლის აღების, 1556 წ. შამ თამაზის მიერ ქართლისა და სომხეთის აოხრების შესახებ და ორიოდე მინაწერია ახალციხე-აწყურის შესახებ. კინკლოსის ცნობები 1700 წლით სრულდება.

ეპიგრაფიანი H — 381 (XIII). როგორც ეს კინკლოსის მინაწერებიდან ირკვევა, 1703 წ. გადაუწერიათ, ვინაიდან ერთი, დედნისეული ხელით გაკეთებული მინაწერები აქ წყდება. ხელნაწერის მინაწერებთან ჩანს, რომ იგი გადაწერილია დიაკონ ბაბუხადიას და იოანე სატარაძის მიერ. ფირან მხეიძის ბრძანებით. დასაწყისში მე-200 ქორონიკონამდე კინკლოსს ფურცლები აკლია. ცნობები მოყვანილია 180^b წლამდე, სადაც ერთწლიანი შეცდომით აღნიშნულია გრიგოლ დავიანის სიკვდილი (გარდაიცვალა 1804 წ.). 1778 წლიდან მინაწერე-

²⁹ ქრონიკები. I. 202. 203. იგივე ცნობა არის შემოქმედის გულანში (Q — 103^b)

³⁰ ქორონიკის ცხოვრება. I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. გვ. 329-330

³¹ Dubois de Montpereus. Voyage., II. გვ. 182—183.

ბი გაკეთებულია ცუდი, მოგვიანო მხედრული ხელით. ერეკლე მეფის გარდაცვალების თარიღიც შეცდომით 1797 წელს არის მითითებული.

XVII--XVIII საუკუნის გელათის გულანის (A—186 ა, XIV). კონკლოსის მინაწერებში 2 განსხვავებული ნუსხური მონაცემებს. არის მხედრულით გაკეთებული მინაწერებიც. 1519 წლიდან 1643 წლის ჩათვლით კონკლოსში სულ 5 მინაწერია. 1653 — 1668 წლებს ამბები საკმაოდ ვრცლად არის მოთხრობილი გედეონ გენათელ მეორე. შემდეგ ხელნაწერი კახეთში წაუღიათ და 1736 წ. და 1742 წ. არია მინაწერები ენისელთ მოურავის გივის ძის დავითისა და ნინოწმინდელი იოსებ ვაჩნაძის შესახებ.

დიდი ფორმატის ხელნაწერია Q—163^b (XV), ე. წ. შემოქმედის გულანი, გადაწერილი 1749 წ. მისი კონკლოსის მინაწერებ რიგი შეცდომებით გამოცემული აქვს დიმიტრი ბაქრაძეს¹². 1749 წლამდე მინაწერები გაკეთებულია თვით კონკლოსის გადმომწერის მიერ. ცნობები კონკლოსის სტრიქონებს შუა არის ჩაწერილი და, როგორც სხვა მსგავს შემთხვევებში, აქაც ამკარაა, რომ გადმოდებულნი არიან სხვა კონკლოსური ქრონიკიდან. უკანასკნელი ცნობა კონკლოსისა 1718 წლით თარიღდება.

ყველა იმერულ ქრონიკაში კარგად მოჩანს დასაკლეთ საქაოთქელოს მეფე-მთავართა შინაომი. „ლონედ საკუთარა უძღურებია“ (ნ. ბერძენიშვილი) თათრებს უხმობენ დასახმარებლად ლეჟან ალაშიძე, დედოფალი ნესტან-დარეჯანი. ასეთ ვითარებაში ქრონიკტი. ან ცალკეული მინაწერის ავტორიც მთლიანად ჩართულია ძმათა ომში და არათუ სხვა მეზობელ ქვეყნებს ვერ ხედავს. არამედ იბერეთს ქართლ-კახეთის ამბებიც აღარ აინტერესებს და პიროქით. არ არის ეროვნული ერთიანობის შეგრძნება.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში დაცულია კიდევ ორი მცირე ქრონიკა: S — 5091 (XVI) და S — 1384 (XVII) ხელნაწერების კონკლოსთა მინაწერები. პირველი 'შათგანი ლიტურგიკული ძეგლია (ამოკრებილი საკითხავები სახარება-სამოციქულოდან XVII ს.). იგი 1688 — 1733 წწ. ფარგლებში სულ შვიდ ისტორიულ მინაწერს შეიცავს. კონკლოსის აშრებზე ქორონიკონი მითითებული არ არის. მაგრამ რამდენადაც № 2 მინაწერში აღნიშნულია: „კახი მეფის ბატონის თეიმურაზის ძე ერეკლე გაბატონდაო“. ცხადია. აქ ლაპარაკია ერეკლე I ნაზარალი-ზანზე, რომელიც ისტორიულ დოკუმენტებშიც არაერთხელ იწოდება თეიმურაზის ძედ (შვილიშვილი იყო). სხვა ჰასქალურ ცხრილებ-

¹² იხ. Д. Бякразде, Археографические путешествия по Грузии и Аджарце, გვ. 149—154.

თან ამ მინაწერის ვასწვრივი სტრიქონის შედარებამ აჩვენა, რომ ქორონიკონი უნდა იყოს ტოე 1688 წ., ნახარალიხანის ქართლში გაქვების სხვა წყაროებითაც დადასტურებული თარიღი. ყველა მინაწერი დაუდევრადაა გაკეთებული. თვით პასქალურ ციკლში ნაკიანი წლების მონაცვლეობა არეულია. პირველი ორის გამოკლებით მინაწერები მხედრული ხელით არის გაკეთებული.

S — 1384 (XVII) ხელნაწერის (XVI ს. სადღესასწაულო) კინკლოსს სულ 4 მინაწერი აქვს, რომელთაგან სიზუსტით ვერცერთი ვერ დაიკვებინს. 1718 წელს აღნიშნულია „ყვენი გარდაადგო მირეიზმაო...“. მაგრამ თარიღი აშკარად მცდარია, ვინაიდან მირ-ვეისი 1715 წ. გარდაიცვალა³³. შეცდომით არის მოცემული თარიღები ვახტანგ მეფის რუსეთში წასვლისა და ავღანელთაგან შაჰის მიერ ისპაჰანის განთავისუფლების.

ვრცელი ქრონიკებისაგან განსხვავებით კინკლოსების ისტორიული მინაწერები მეტად შეკუმშულ ცნობებს იძლევიან. გაბმითი თხრობა საერთოდ არ არის, ან თითქმის არ არის, მაგრამ კინკლოსებში დაცულ ცნობებს საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის საერთოდ მაინც დიდი ფასი აქვთ.

კომენტარებით აღჭურვილი კინკლოსური ქრონიკების ადრეული გამოკემების უმეტესობა ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს. მაგალითად, S — 2528 (X) კინკლოსი თ. ჟორდანიას მიერ გამოცემულია ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეულ პერიოდულ კრებულში «Прибавление к Духовному вестнику грузинского экзархата». 1903, № 15—16, გვ. 25-33. კრებულის იმავე წლის № 7—8-ში გამოცემულია S — 1204 (XII) კინკლოსის მინაწერები. ასევე ნაკლებად ხელმისაწვდომია კინკლოსური ქრონიკების ბროსესეული ფრანგული გამოკემები. ქრონიკალური მასალის ამაგდარი მკვლევარის ქრისტინე შარაშიძის მიერ ხელნაწერთა აღწერილობებში გამოცემული კინკლოსური ქრონიკები, ხელნაწერთა აღწერილობის შედგენილობის პრინციპებიდან გამომდინარე, კომენტარებული არ არის. ყოველივე ზემოთქმულის გამო კინკლოსური ქრონიკების ძირითადი ნაწილი (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდები) გამოცემა, ისტორიული ცნობების შესაბამისი კომენტარებით, მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული. ტექსტის ჟორდანიასეული აღდგენები წინამდებარე გამოცემაში მინიჭნულია ფეხშეუკრავი, შედარებით მოკლე, კუთხოვანი ფრჩხილებით.

რთული ქარაგმები კინკლოსური ქრონიკების ტექსტებში არ გვხვდება. ძირითადად აქ არის მარტივი დაქარაგმება ადვილად გასახ-

³³ იხ. М. С. Иванов, Очерк истории Ирана, 1952, стр. 81.

სწელი საკუთარი სახელებია. ამიტომ წინამდებარე გამოცემაში ქარაგმები მითითების გარეშეა გახსნილი.

სტრუქტურებს შორის, აშიებზე ადგილის სიმცირია გამო. მინაწერის დართვისას ქრონიკები იძულებულნი იყვნენ მეტად ეკონომიურად ეწერათ. ამით არის გამოწვეული კინკლოსების ისტორიულა მინაწერებისათვის დამახასიათებელი ხმოვანაკლებობა:

ადგილის სიმცირის გამო დაკლებულ ხმოვანთა, იშვიათ შემთხვევაში თანხმოვანთა აღდგენა წინამდებარე გამოცემაში მოცემულა: ფრჩხილების გარეშე; მაგალითისათვის, ტექსტის ფრჩხილებსაგან განტვირთვის მიზნით, დედნისეული (III. 5) „აქა კსტნტინეპოლი დაჰქირეს ოთმანანთა და სრლ სბრძნეთი“ გამოცემაში მოცემულია ასე „აქა კონატანტინეპოლი დაჰქირეს ოთმანანთა და სრულ აბერძნეთი“.

ის არამრავალი კითხვა-სხვაობები, რომლებიც შემჩნეულია ადრეულ გამოცემებთან შედარებისას, ნაჩვენებია ტექსტის სქოლიოში (J — პირობითად აღმნიშვნელია ეორდანიასეული გამოცემა. I — თაყაიშვილის, A — მიგვიითებებს ხელნაწერთა აღწერილობაზე, ხოლო ეს გამოცემები მითითებულია ცალკეული ქრონიკის ტექსტის დასაწყისში).

ტექსტის სქოლიოს ნუმერაცია გაკეთებულია საკუთრივ ქრონიკალური ცნობების ნუმერაციის შესაბამისად. ხოლო ქრონიკალური ცნობის დასასრულს მითითებულია კომენტარის ნომერი.

კინკლოსური ქრონიკების ტექსტის სქოლიოში პირობითად, ლათინური ალფაბეტის რიგით, ნაჩვენებია გადამწერთა ხელწერის მონაცვლეობა, გვერდი ხელნაწერისა, რომელზეც მინაწერია გაკეთებული კომენტარები, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა (მაგალითად №120), ძირითადად დალაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის მიხედვით. სხვადასხვა კინკლოსის ერთნაირი, მსგავსი და ერთმანეთთან ახლოს მდგომი ცნობების კომენტარები გაერთიანებულია ერთ შენიშვნაში.

ტექსტები

I

A — 1110

კუროსეანი, XIV—XVI სს.

ისტორიული მინაწერები ამ ხელნაწერის კინკლოსისა გამოცემული აქვს თ. ჟორდანიას ქრონიკების I და II წიგნებში. თ. ჟორდანიას ამ წყაროს „აფხაზთა ქრონიკას“ უწოდებს (იხ. საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა. IV, ფონდი A, 1954, გვ. 109, შენიშვნა 4: თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, I, გვ. გვ. LV, LVI, ტ. II, გვ. VI). შემდგომში თ. ჟორდანიამ იგი ცალკე გამოსცა პარალელური რუსული თარგმანითა და კომენტარებით აღჭურვილი (იხ. Ф. Жордания, Хронологика абхазских царей, Тб., 1902).

პასქალური ციკლი იწყება 878 წლით (ხტვე) და მთავრდება 1273 წლით. სხვა კინკლოსური ქრონიკებისაგან განსხვავებით ქორონიკოსული წელთაღრიცხვის პარალელურად (ქორონიკონი ციკლის მარცხენა აშიაზეა), კინკლოსის მარჯვენა აშიაზე მინიშნულია ქართული წელთაღრიცხვა ქვეყნის დსასამიდან, რაც შესატყვისობაშია XIII მოქცევით დაანგარიშებულ ქორონიკონულ წელთაღრიცხვასთან.

რიგ (ხუეზ)	} აქა დაწყებია ბერძენთა ქორონიკონისა არს ² .
XII მოქც.—861	
XIII მოქც.—893	

2. რქჷ (ხფიბ)—908—აქა კოსტანტინე [გარ]დაიცვა[ლა]⁵.
3. რნა (ხფლე)—931—აქა ბაგრატ მეფედ დაჯდა⁵.
4. რნე (ხფლო)—935 } —აქა ვახტანგ გორგასალ[ი] მიიკვალ[ა]³.
- XII მოქცევით—403
- XIV მოქცევით—1467

¹ 68 r ნუსხ. a (ხუეზ — 6497 — 5601 = 893). ² 63 v. ნუახ. a (ხფიბ — 6512 — 5674 = 908). ³ 69 r ნუსხ. b. ⁴ ნუსხ. c ძალიან ქვევს a და b ხელს.

5. რობ (ხფნვ) — 952 } — აქა თემურ გამოვიდა დიმიტ-
XIV მოქცევით — 1484 } ტი აოგრა⁵.
6. როლ (ხფნვ) — 954 } -- აქა ქართველთა მეფემან გაი-
XIV მოქცევით — 1486 } ლაშქრა |თავრეეს და თე-
მურ აოტნა⁶.
7. რპე (ხფო) - 966 — აქა გიორგი მეფე გარდა-
იღვალა⁷.
8. სა (ხფჲე) — 981 — აქა დემეტრე მეფე გარდაი-
ვალა⁸.
9. სია (ხფეე) — 991 — აქა რუსნი გამოვიდეს⁹.
10. სმჭ (ხქლბ) — 1028 — აქა გიორგი მეფე გარდაი-
ვალა¹⁰.
11. სმთ (ხქლგ) — 1029 — აქა ბაგრატ კულაპალა-
ტი (sic) სულტანსა დაესხა¹¹.
12. სმჭ (ხკნბ) — 1048 — აქა მხოკვა იკვირიკე დიდი
და დაჯდა! კვირიკე სჯახთა¹².
13. ტგ (ხქჲზ) — 1083 — აქა გიორგი მეფე სულ-
ტანსა წინაშე წარვიდა¹³.
14. ტთ (ხქჲგ) — 1089 — აქა დავით მეფე დაჯდა და
ძრვა იყო¹⁴.
15. ტლბ (ხლივ) — 1112 — აქა მოტყუშენა იყო ყოველ-
სა ქუეყანასა. თამარ შირქენით გამოიწი-
და, და გიორგი მოსქუდა¹⁵.
16. ტლჭ (ხლიბ) — 1118 — აქა მეფე სოვსტისწა ვი-
და გიორგი სვიონდიდელნი მოკვდა¹⁶.
17. ტო (ხლნდ) — 1150 — აქა დავით მეფე დაჯდა¹⁷.
18. ტობ (ხლნვ) — 1152 — აქა თამარის განი აწენებ-
წული ეკლესია აკურთხეს და თამარ ჩოგანი ჩა-
იკუნა¹⁸.

⁵ 69 v. ნესხ. ა. ⁶ ნესხ. ა. ⁷ 70 r. ნესხ. ა. ⁸ 70 v. ნესხ. ა. ⁹ ნესხ. ა.
¹⁰ 71 r. კინკლის ცხრილს ქრონოლოგურა თანმიმდევრობა დარღვეულია წი-
ნამავალი გვერდი დაკარგულია. ნესხ. ა. ¹¹ ნესხ. ა. ¹² 71 v. ნესხ. ა. ქვეკვი-
რიკე. ტექსტი აღდგენილია თ. ჯორდანიას მიხედვით (I, 196). ¹³ 72 r. ნესხ.
ა. აღდგენილია თ. ჯორდანიას მიხედვით (II, 229). ¹⁴ ნესხ. ა. ¹⁵ 73 r. ნესხ.
ა. ¹⁶ 73 v. ნესხ. ა. ¹⁷ 74 v. ნესხ. ა. თ. ჯორდანიას შესაძლებლად მიაჩნია დტს¹
(დემეტრეს) ნაცვლად წაითხულ იქნას მქუე იხ. ქრონ. I გვ. 250. ¹⁸ ნესხ. ა.

19. ტპზ (ხლოა) — 1167 — აქაი გიორგის დემეტრე გასაღდა. ლორეს შედგა. შეიპყრეს და თვალნი დასწუნეს²¹.
20. ტუმ (ხლპპ) — 1178 — აქა დემეტრე გააღდა და ორბელნი დაჯოცნეს²¹.
21. უდ (ხლპტ) — 1184 — [ამას წელსა ჩალიანსა მუფე მიიქვალა] მასვე ექმსა მისი ძე თამარ. მეფედ დაჯდა²².
22. უთ (ხლყგ) — 1189 — აქა მეფედ დაჯდა დავით ოსი²³.
23. უბზ (ხლყვ) — 1192 — აქა შარვანს შამაქსა დაიქცა [და თამარს ძე მხიეცა გიორგი ლაშა²⁴.
24. უკზ (ხყია) — 1207 — ამას წელსა კარი აიღეს და თამარ დედოფალი გარდაიქვალა. მაშინ ძე მისი ლაშა თორმეტისა წლისა იყო ლაშქარს პირველსა ვალაშქრებასა²⁶.
25. უმზ (ხყკვ) — 1222 — აქა გიორგი, ძე თამარისი²⁷ მოკვდა და და მისი რუსუდან მეფედ დაჯდა.
26. XIII უმთ — 1229 |
XIV უმთ — 1761 | — ამას წელსა სოთია დაიბადა.
27. XIII უნა — 1231 }
XIV უნა — 1763 } — ამას წელსა საბა დაიბადა.
28. უნვ (ხყშ) — 1236 — აქა [დაჯიოთ] მეფედ დაჯდა. ძე რუსუდანი²⁸.
29. XIII უნთ — 1239 }
XIV უნთ — 1771 } — ამას წელსა (sic) ელენე დაიბადა.
30. უმე (ხუმთ) — 1245 — აქა რუსუდან მოკვდა და მასვე წელსა დავით გამოვიდა²⁹.

¹⁹ ნუსხ. ა.²⁰ 75 რ. ნუსხ. ა.²¹ ნუსხ. ა ჩალიანსა? — J. ²² 75 v. ნუსხ. ა. ²³ ნუსხ. ა. ²⁴ 76 ნუსხ. ა. ²⁵ 76 ნუსხ. ა. ²⁶ ნუსხ. ა. აქარად მოგვიანო ხელია (XVIII?). ²⁷ ნუსხ. d. ²⁸ ნუსხ. ა. ²⁹ მოგვიანო მხედრულით გაკეთებულია დაუდევარი მინაწერი. ³⁰ რ. ნუსხ. ა.

კრებული, XIII—XIV სს.

აღდგომის დასაწავარიშებელი მუდმივი კალენდარი გამოცემულია მარი ბროსეს მიერ (იხ. მისი—*Traité de computation ecclésiastique; Études de chronologie technique, Mémoire de l'Académie de sciences. VII série, t. XI, № 13 st. Petersburg. 1868, გვ. 24—56*). გამოცემაში დაშვებულია შეცდომები და ქრონიკის ტექსტის ნაწილი გამოტოვებულია. ხელნაწერი უნიკალურია იქ შემონახული ქართული წელთაღრიცხვის ტრაქტატის გამო.

ისტორიული მინაწერები კინკლოსისა გამოცემული აქვს თ. ჟორდანიას ქრონიკებში. თ. ჟორდანიას აზრით, კინკლოსი შედგენილია ორნე შავთელის მიერ (იხ. *Описание рукописей и старопечатных книг церковного музея духовенства грузинской епархии, ტ. I, გვ. 84*).

კრებულში მოთავსებულია ორი კინკლოსური ქრონიკა, რომელთაგან პირველში სულ ხუთი ცნობაა, ხოლო მეორეში 34. მეორე ქრონიკაში არის ცნობები აბუსერიძეთა შესახებ (იხ. აბუსერიძე ტბელი, ბოლოკბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერიძეთა საგვარეულო მატე ან, გამოცემული ლ. მუსხელიშვილის მიერ, 1941 წ.).

I კინკლოსის მინაწერები

1. ტვ — (ხლჲ) — 1156 — აქა ძე დ ი მ ი ტ რ ი მეფისა გ ი ო რ გ ი მეფე იქმნა²⁰.
2. უდ (ხლჰ) — 1184 — აქა გ ი ო რ გ ი მეფე მიიცვალა.
3. უზ (ხლყა) — 1187 — ...კ და გ დიდი თოვლი მოვიდა.
4. უქდ (ხუჰ) — 1204 — აქა დაწუჭს კ ო ს ტ ა ნ ტ ი კ ო ლ ი პრომთა²⁵.
5. უქვ (ხყი) — 1206 — აქა მიიცვალა თ ა მ ა რ და მეორესა წელს გამეფდა ძე მისი გ ი ო რ გ ი¹⁶.

¹ 63 რ. კინკლოსის დამწერისავე ნუსხური. ² 63 v. იგივე ხელი. ³ მინაწერი გაკეთებულია უფრო მუქი მელნით. ხელი წინამავალი მინაწერისას ჰგავს. ნუსხ. ბ. ⁴ 64 რ. ნუსხ. ბ. ⁵ ნუსხ. ბ.] აქა მიიცვალა თამარ და მეორესა წელსა დაჯდა მეფედ გიორგი — J (1, 297). უკანასკნელი მინაწერი კრებულის I კინკლოსისა.

11 კინკლოსის მინაწერები.

1. ლთ — 1351 — საქა მოვიდა აბუხერის ძისა ივანეს სახლისა შიგან ამირსპასარალის და პატრონი სითი [ხათუნი მისითა... სლი...
2. მგ — 1355 — აქ გარდაიცვალა? პატრონი ამირსპასალარი... ბელს... სი...
3. მპ — 1360 — აქა დაბნელდა.
4. რა — 1413 — აქა ამირ დაიბადა.
5. რიე — 1427 — აქა ახალციხე ამოსწყუდეს.
6. რიე — 1428 — ...აოტა...
7. რლბ — 1444 — საქა კოსტანტიპოლი [დაიპირეს თათართა³⁰.
8. რმ — 1452 — ...შვილი შთაგალ დაიბადა...
9. რმთ — 1461 — აქა უზურასარი მოვიდა³¹.
10. რნგ — 1465 — აქა შიეფე დაიპირა ტყუილად ყუყარე მ³⁴.
11. რნ — 1472 — აქა ქართლი ლაიპირა ბაგრატ მეფემ და კოსტანტინე გარდაადლო.
12. რძე — 1478 — საქა ათაბაგი იანქო პატრონად დაქადა³⁹.
13. როპ — 1485 — საქა ყაენი მოვიდა, სამცხე [ამოსწყვიდეს, სახალციხე აღიეს და აწყვეს რსა ღვთისმშობელი დაატყვევეს⁴¹.
14. რპე — 1498 — საქა ათაბაგი პატრონი ყუყარე ყარე მიცვალა.⁴⁴
15. რეგ — 1505 — აქა იანქო მიიცვალა⁴⁶.
16. სდ — 1516 — აქა პატრონი მზეკაბუკ მიიცვალა⁵¹.
17. სკდ — 1536 — აქა მურჯახეთს შეიბნეს⁵⁵.
18. სკზ — 1538 — ამა ქორონიკონსა არს წელი დასაბამითგან შვიდი ათას ოცდაორი ვიდრე აქამომდე.

¹ 308 r. XIV საუკუნის მხედრული (ა). ² 309 r. მხედრ. ა] აქა გარდაიცვალა პატრონი ამირსპასალარი აბულხერისძე სით... ნბერს (ნოემბერს?)—J (II, 185). ³ გვიანდელი მინაწერი უხეირო მხედრულით. ⁴ 310 r. მხედრ. ბ] აქა თამარ დაიბადა — J (II, 219). ⁵ მხედრ. ბ. ჟორდანიას ქრონიკებში ეს ცნობა არაა. ⁶ 310 v. ნუსხ. ა. მიმჭარლი მინაწერი ტექსტისავე ხელით. ⁷ ნუსხ. ბ. მელანი უფრო მეტია, ვიდრე საკუთრივ კინკლოსის ტექსტისა. თათართ] თურქთა — J (II, 255). ⁸ მხედრ. ა] შვილი შთა (შოთა?) გალ... დაი — J (II, 264). ⁹ 311 r. ნუსხ. ც. ¹⁰ ნუსხ. ც. ¹¹ ნუსხ. ა. აღდგენილია თ. ჟორდანიას მიხედვით, რომელსაც ჩანს. მინაწერი უკეთეს დღეში უნახავს. ¹² 311 v. ნუსხ. ც. ¹³ ნუსხ. ც. ¹⁴ ნუსხ. ც აღარ აკოთხება. ¹⁵ 312 r. ნუსხ. ც. ¹⁶ ნუსხ. ბ. ¹⁷ 312 v. ნუსხ. ა. ¹⁸ ნუსხ. ბ.

19. სმბ -- 1554 -- ამა ქორონიკონსა ყაენი თ ა მ ა ზ მ ო -
ვიდა. ქ ა რ თ ლ ი ა მ ო ს ს წ ყ ვ ი ტ ა ნ ⁶¹.
20. სნვ -- 1568 -- სამსს...
21. სხა -- 1573 -- საქა ო ც ხ ე ს ს ყ ო ზ ი ლ ბ ა შ მ ნ ი და გ ვ ე ს ს -
ნეს⁶⁸.
22. სმვ -- 1578 -- კე... ამასვე ქორონიკონსა ...ნლდ... თს
...იშ... რარსდ... დქნბრდ... მოქცვესა... ურ.
23. სოდ -- 1586 -- ...ესე..
24. სპვ -- 1592 -- აქა დასაბამითგანი ...წელნი არს...
25. ტივ -- 1628 -- ...
26. ტქ -- 1640 -- სამსა ქორონიკონსა დიდი [თოვლი
მოიცი]და, სულ... თებერვალი სთოვა [ყველიერი]...
აპრილი.
27. ტმბ -- 1654 -- აქა ლ ო შ ი დ ა ი ბ ა დ ა .
28. ტმვ -- 1658 -- ამ[ა] ქორონიკონსა კურთხეული ბატ-
[ონი ვ ა ხ ტ ა ნ ი გ ბ ა ტ ო ნ დ] 3 ა ¹²⁵...
29. ტნდ -- 1666 -- მოკლეს...
30. ტნე -- 1667 -- ...
31. უედ -- 1204 { -- საქ[ა] კ ო ს ტ ა ნ ტ ი -
XIII მოქც. { [პ ო ლ ი] და წ ე ვ ს [ქ ო რ ო მ თ ა] ²⁵.
32. ულა -- 1211 { [თ] ა მ ა რ დ ე დ ო ფ ა ლ ი
XIII მოქც. { გ ა რ [დ ა ი] ც ვ ა ლ ა ... და მ ე ო რ ე ს
წ ე ლ ს ა მ ე ფ ე დ და ჯ და გ ი ო რ გ ო
ძ ე მ ა თ ი ²⁶.
33. უნბ -- 1764
შესწორებით -- 1664 -- [ა] მ ა ნ ქ ო რ ო ნ ი კ ო ნ ს ა ნ ა ბ -
ლით უხუცეს ჩ ხ ე ტ ი ძ ე ს მ ე ფ ე ბ ა გ რ ა ტ გა უ წ -

¹⁹ 313 რ. ნესხ. c. ²⁰ ნესხ. d(?) არაფერი იკითხება. ²¹ ნესხ. a. ²² 313 v. ნესხ. c.] ამა ქეს... წლა... იხ... იშ...რ დევემბერსა... მოქცევარსა... ურ... — J (II, 417). ²³ ნესხ. c. ²⁴ ნესხ. c. ²⁵ 324 v. სრულიად გადარეცხილი მინაწერი შესრულებულ შავი მელნით. ²⁶ იგივე მელანი და ალბათ ხელიც (აღრე და შემდგომ ეს ხელი არ გვხვდება). ²⁷ 325 რ. ნესხ. c — J ეს ცნობა არაა. ²⁸ ნესხ. c — J ეს ცნობაა არაა. ²⁹ ნესხ. d. ³⁰ არაფერი იკითხება. ³¹ XIV—XV სს. მხედრული b. J — შეტანილია I კინკლოსის ანალოგიური ცნობა (I, 292). ³² მხედრ. b] თამარ დედოფალი მარიამობის თვეს მოიკვალა და მეორესა წელსა მეფედ დაჯდა გიორგი ძე მათი—J (II, 91). ³³ 317 რ. ნესხ. e. ასწლიანი შესწორება შეგვაქვს სხვა წყაროებზე დაყრდნობით. თ. ჟორდანია, ითხვის ნიშნის ქვეშ. ცნობა 1464 წ. აღუნიშნავს (II, 281). ილაპარაკა ელაპარაკა — J.

ყრა; და აბაშიძე და სრულა რაქველნი მეფეს
 იახლენ და საქადამ სახლთუხუცესი ჩხიძე (sic)
 მისის კერძით მოყვრით შეიყარა; და მეფისა და
 მათი იმედული იყო. და ჩხარს მოვიდა და იქა-
 დამ ილაპარკა. და ბევრი მოსისხლე ყვანდა და შე-
 ზიგებად არ იქნა; და შეიბენ ჩხარს და...¹³³

34. უნგ -- 1765 } აქა ამ ქორონიკონსა შეემ... მეო... ეა-
 შესწ., 1765 } მითვანვე. რვაას ოცდა და...

III

H — 342

ქამნ-გულანი, 1661 წ.

ამ ხელნაწერის კინკლოსის ისტორიული მინაწერები გამოცემუ-
 ლია ექ. თაყაიშვილის მიერ, იხ. ძველი საქართველო, ტომი II, 1913.
 განყოფილება III, გვ. 73—79. თ. ჟორდანიას ქრონიკებში H — 342
 ხელნაწერის ცნობები შესულია როგორც ცნობები „წმინდა ნიკო-
 ლოზის ქრონიკისა“. კინკლოსის ყველა მინაწერი ერთი ნუსხური ხე-
 ლითაა გაკეთებული.

649 რ 1. ოვ — 1388

XII მოქც. — 324 }
 XIII მოქც. — 856 } — აქა მზე დაბნელდა¹.

650 რ 2. რია — 1423

XII მოქც. — 359 }
 XIII მოქც. — 891 } — დაწყებად ბერძენთა ქორონი-
 კონისა².

3. რიზ — 1429

XIII მოქც. — 897 } — აქა სარკონოზობ[ა] შეიქმნა³.

4. რკზ — 1439

XIII მოქც. — 907 } — აქა კოსტანტინე მეფე გარ-
 დაიცვალა⁴.

5. რლბ — 1444 — აქა კოსტანტინე პოლი დაიქი-
 რეს ოთმანიანთა და სრულ საბერძნეთი⁵.

¹ ნუსხ. e.

¹⁻⁴ ნუსხ. a. ⁵ კონკრეტულად ეს ცნობა a. ჟორდანიას ქრონიკებში არ არის.
 არის სხვა მსგავსი ცნობები.

- 650 v. 6. რნა — 1463 — აქა ქართველთ მეფე თავერეზს გაე-
ლაშქრა და თემურ ააოჯრა³³.
7. რდბ — 1474 — აქა გიორგი მეფე გარდაიცვალა³⁷.
- 651 r 8. სკბ — 1535 — აქა ამა ქორონიკონსა არის დასაბამითგან
წელნი შუდი ათას ოცდაორი ვიდრე აქამომდე.
9. სკდ — 1536 — აქა მუ(რ)ქ(ა)ხ(ტ)ს შეიბნეს⁵⁵.
10. სკზ — 1539 — აქა სომეხნი შეიშალნეს და თვედო-
რობის კვრა ჭამეს⁵⁶.
11. სლა — 1543 — აქა ხუანთქრის ფაშაები მოვიდეს
რიცხვთ ოცდაორი ათასი და სრულად ტაო ამო-
წყვდეს. მიუჭდა ბაგრატ მეფე ქარაღაქს. გა-
იმარჯვა. ამოსწყვიდნა მრავალნი⁵⁸.
12. სლგ — 1550 — აქა ტაოს ქუეყანა დაიკრეს ურუქ-
თაჲ⁶⁰.
13. სმა — 1553 — აქა არტანუჯი წაართვეს⁶¹.
14. სმბ — 1554 — აქა დიასამიძე და ვახუშტი
დაიჭირა ყუენმან⁶¹.
15. სმგ — 1555 — აქა დიდის მეფეთ-მეფის ასული მ-
რიამყოფილი მარინე მიიცვალა.
16. სნდ — 1566 — აქა დიდი უამი შეიქნა.
17. სდა — 1573 — აქა ყიზილბაშთ ოცხე ამოსწყვდეს⁶⁶.
18. სდგ — 1575 — აქა პატრონი ქაიხოსრო ყაზ-
მინს მიიცვალა⁶⁹.
19. სდზ — 1579 — აქა ლალსა ფაშაჲ გამოვიდა⁷¹.
20. სდთ — 1581 — აქა სინა ფაშაჲ გამოვიდა⁷².
21. სობ — 1584 — აქა ოსმანიანთ ბატონს მანუჩარს
ულალატეს და გააქცივნა⁷³.
- 652 r 22. სპზ — 1599 — აქა მიიცვალა ბატონიშვილი ბატონი
როდამ და ამასვე წელსა მეფე სვიმონ დაიჭი-
რეს⁸².

³³ ჩაწერილია კინკლოსის სტრიქონებს შუა და შემდეგ აშიაზე. თ. ჟორდანიას
ქრონიკებში ეს ცნობა არ არის. როგორც ეს შენიშნული აქვს ექ. თაყაიშვილს
საქ. სიძვ. II, ვანუ. III, გვ. 78, შენ. 1) კინკლოსის ცხრილს წინამჟღადი ფუ-
რცელი აქლია. ¹² ქყნა. ¹⁷ ქ — ამოსწყვდეს. ²⁰ ქ — გამოვდა. ²² კინკლოსის
სტრიქონთა აბსოლუტური შეფარდებისას ქორონიკონთა მარჯვენაგანგანთა
დის, რომ ქორონიკონი არის სპშ — 1600 წ. და ამ თარიღზე აღუნიშნავს კიდევ ექ.
თაყაიშვილს ეს ცნობა, მაგრამ თუ დავთვლით ცალკე სპ ქორონიკონით აღნიშნუ-
ლი სტრიქონიდან, გამოვლია, რომ ქორონიკონი არის სპზ. ეს უქანასკნელი თარი-
ლი მართებულად მოუჩვენია თ. ჟორდანიას, ვინაიდან მინაწერის გამკეთებელი მის
მეორე დაწერილი სპ ქორონიკონიდან დათვლიდა ალბათ.

23. სქა — 1603 — აქა მიიკვალა დიდი ათაბაგის ასული ბატონი თეოდორაჲ.
- 652 v 24. ტკა — 1633 — აქა მეფის ლუარსაბის შვილი-შვილი როსტომ მეფე მოვიდა¹⁰⁷.
25. ტკგ — 1635 — აქა სომეხნი შეიშალნეს მეორედ²⁶.
26. ტკე — 1637 — აქა ხონთქარი გამოვიდა და ერეკეანი აიღო და მასვე წელსა შასეფ წაართვა¹⁰⁸.
27. ტლა — 1642 — აქა შასეფ ყაენი მიიკვალა¹¹⁴.
28. ტლგ — 1645 — აქა გურიელის შვილი ოტია მიიკვალა¹¹⁵.
29. ტმდ — 1656 — აქა სვეტიცხოვლის¹²⁹ გუნბათი დაიქცაჲ.

IV

5 — 4615

ქაძნი, XVII ს.

ხელნაწერი დაწერილია მუქ, ხორბლისფერ ქაღალდზე (18,5×13,5), მოშავო-მოყავისფრო პელნით. თავსართი ასოები და ალაგ-ალაგ ტექსტის ზოგიერთი ფრაზა შესრულებულია სინგურით. ბოლოში დართულია კინკლოსი. ისტორიული მინაწერები იწყება გვ. 143-ე verso-დან, აწიები წაჭრილია და ამიტომ მინაწერები დაზიანებულია. კინკლოსის ქრონიკა გამოცემული არ არის¹.

1. ოზ — 1389

XII მოქ.—325

XIII მოქ.—857

} — აქა პირველად მზე დაბნელდა¹.

2. რია — 1423

XII მოქ.—359

XIII მოქ.—891

. / — დაწყებაი ბ[ე]რძენთა [ქორო-
ნიკონისა]².

²³ თ. ჟორდანიას ქრონიკებში ეს ცნობა არ არის. ²⁶ J — ბასეფ. J — ბასეფ. ²⁹ J — გურიელისშვილი, ²⁹ J — სვეტიცხოვლის.

¹ 143 v. ნუსხ. ა. ² 145-ე გვერდს (recto) თავზე აწერია: „ეს ფურცელი ზეით ამ წინ ფურცლს (sic) უნდა, ანი ნიშნათ უზის (გამოსახულთა მთავრული ანი)“. კინკლოსის ქრონოლოგიური თანმიმდევრობიდანაც ჩანს, რომ 144-ე გვერდი 145-ის შემდეგ უნდა იყოს. ნუსხ. ბ

3. რიზ — 1429. } —სარკინო[ზობა] შეიქმნა⁴.
XIII მოქ. 677
4. რკვ — 1438 } —[კოსტანტინე მეფე [გარ-
XIII მოქ.—206 } ლაიცივალა.
5. რლბ — 1444 — კოსტანტინეპოლი თათართ
დაიპირეს³⁰.
6. რნა — 1463 — ქართველთ [მეფემ] თავრეზს [გაი-
ლა]შქრა და თე[მურ] ასოჯრა³³.
7. რძბ — 1474 — გიორგი მეფე გარდაიცვალა³⁷.
8. როგ — 1485 — ყაენი მოვიდა, სამცხე ააოწრა.
აწყვერისა ლუთარ[შობელი] [და]ტყუევა⁴².
9. რპე — 1498 — [დიდი] ყვერყვერა მიიცივალა⁴⁴.
10. სდ — 1516 — მზექაზუკი მიიცივალა⁵¹.
11. სკგ — 1535 — მურჯახეთს შეიბნეს⁵⁵.
12. სკზ — 1539 — სომეხთ თევდორობის კვირა ჰამეს⁵⁶.
13. სლა — 1543 — [თათ]რის ფაშები გამოვიდეს, რიც-
ხვით ოცდაროი [ათასი] და ტაო ამოსწყვილდეს.
მიუქდა ბაგრატ მეფე ქართლისა ქარა-
დაქს, [გაი]მარჯვა და ამოსწყვიტა⁵⁸.
14. სლწ — 1550 — [ტაოს] ქვეყანა დაიპირეს
[ერუ]მთა⁶⁰.
15. სმა — 1553 — [არ]ტანუჯი წაართვეს⁶¹.
16. სმბ — 1554 — [დი]ასამიძე ვახუშტ ყეინმა
[დაი]პირა⁶¹.
17. სმდ — 1556 — [დი]დი მეფეთ-მეფის [ას]ული მარი-
ამყოფილი [მარი]ნა მიიცივალა.
18. სნდ — 1566 — დიდი ჟამი გაჩნდა.
19. სნზ — 1569 — ფარცხისის ომში მეფე სუმონ
თათარ[თ] წაიყვანეს⁶⁶.
20. სდა — 1573 — ყიზილბაშთ ოცხე ამოსწყვ-
ლეს⁶⁸.

³ ნუსხ. ა. ⁴ 145 v. მხედრ. ა. ⁵ ნუსხ. ბ. ⁶ 144 r. ნუსხ. ა. ⁷ 144 r. ნუსხ. ა. ⁸ ნუსხ. ა. ⁹ 144 v. ნუსხ. ა. ¹⁰ 146 r. 145, 144, 146 — ასეთა ფურცელთა სწორი თანმიმდევრობა. ნუსხ. ა. ¹¹ ნუსხ. ა. ¹² 146 v. ნუსხ. ბ. ¹³ მხედრ. ა. ¹⁴ მხედრ. ა. ¹⁵ მხედრ. ა. ¹⁶, მხედრ. ა. ¹⁷ მხედრ. ა. ¹⁸ 147 r. მხედრ. ა. ¹⁹ ნუსხ. ბ. ²⁰ მხედრ. ა.

21. სძბ — 1574 პატრონი ქაიხოსრო ყაზმინს მიიკვალა⁶⁹.
22. სძზ — 1579 — აქა ლალა ფაშა გამოვიდა⁷¹.
23. სძწ — 1580 სინამ ფაშა გამოვიდა⁷².
24. სო — 1582 — ურუმთ ბატონს მანუჩარს ულა-ლატეს და გვიმარჯვა⁷³.
25. სპზ — 1599 — მეთე სუმონ დაიჭირეს ურუმთა⁸².
26. სყა — 1603 — სკახმა ბატონმა მამა და ძმა მოკლა⁹⁵.
27. სყბ — 1603 — მიიკვალა ათაბაგის ასული თეოდო-რა.
28. სყვ — 1609 — თათარხანი მოვიდა ქართლს და მეთეს ლუარსაბს გაემარჯვა⁹⁵.
29. ტ — 1612 — შაჰაბაზ კახეთი ააოჯრა⁹⁹.
30. ტა — 1613 — ბატონი ლუარსაბ ყაენთან წავიდა⁹¹.
31. ტბ — 1616 — ბატონს თეიმურაზს გაემარჯვა ყიზილბაშზე¹⁰⁰.
32. ტკბ — 1634 — მეორედ სომეხნი [შეიშალ]ნეს⁹⁶.
33. ტკდ — 1636 — ხონთქარი გამოვიდა ერეკანის აილო¹⁰⁸.
34. ტლ — 1642 — [შაჰ]სეთი ყაენი [მოკვდა]¹¹⁴.
35. ტლგ — 1645 — [დედ]ოფლის მარიამის ძე [ოტ]-ია მიიკვალა¹¹⁵.
36. ტლვ — 1648 — [არჩილი] დაიბადა¹¹⁷.
37. ტმდ — 1656 — [დაიქ]ცა გუმბათი [მცხ]ეთისა¹²³.
38. ტმვ — 1658 — [მეთე] როსტომ მიიკვალა [და] დაჯდა მეფედ შაჰნავაზ¹²⁵.
39. ტნა — 1663 — ბატონი თეიმურაზასტრაბათს მიიკვალა¹³⁰.
40. ტნგ — 1665 — იმერელთ მეფე ალექსანდ-რე მიიკვალა¹³⁴.
41. ტნვ — 1668 — არჩილ მეფე [მეთე]ის თეიმურაზის ძის ასული ქეთევან შეირთო ამა სვე წელსა ეცოლა] ...¹³⁸.
42. ტძგ — 1675 — მეფე შაჰნავაზ მიიკვალა და დაჯდა ძე მისი გიორგი¹⁴².

²¹ მხედრ. ა. ²² ნუსხ. ც. ²³ მხედრ. ა. ²⁴ მხედრ. ა. ²⁵ ნუსხ. ხ. ²⁷ მხედრ. ა. ²⁸ ნუსხ. ც. ²⁹ 148 რ. ნუსხ. ხ. შაჰაბაზ. ³⁰ ნუსხ. ც. ³¹ ნუსხ. ც. ³²—³⁷ მხედრ. ა. ³⁴ 148 ვ. ³⁸ ნუსხ. ც. ³⁹ 149 რ. მხედრ. ა. ⁴⁰ ნუსხ. ⁴¹ მხედრ. ა. ⁴² ნუსხ. ც.

43. ტო — 1662 — მარიამ დედოფალი მიიცვალა¹⁴⁷.
44. ტოა — 1683 — თამარ დედოფალი მიიცვალა¹⁴⁷.
45. ტობ — 1684 — კიდევ უამი გაჩნდა.
46. ტოგ — 1685 — იმერელთ მეფემ გურიელი მოკლ[ა]¹⁴⁸.
47. ტოვ — 1688 — კახთ მეფის შვილი ერეკლე დაჯდა მეფედ ქართლს¹⁵¹.
48. ტოჭ — 1690 — ტფილელს ბისონი ჩააკვებს და შიტრა.
49. ტპბ — 1694 — [შ]აჰ სულეიმან მოკვდა¹⁵¹.
50. ტპგ — 1695 — ელენე დედოფალი მიიცვალა.
51. ტყა — 1703 — საქა წავიდენ ყანდარს ლაშქრად¹⁵⁶.
52. ტებ — 1704 — [დ]საჯდა ვახტანგ¹⁵⁶.
53. ტევ — 1708 — სიონის გუმბადი აშენდა ლორთქიანითა.
54. ტეზ — 1709 — მფიე გიორგი ყანდარს მოკლეს¹⁶².
55. უ — 1712 — ვახტანგ წავიდა ყაენთან¹⁶³.
56. უბ — 1714 — იესე მოვიდა მეფედ ქართლისა. ლევანის ძე¹⁶⁵.
57. უდ — 1716 — ბაქარ დაჯდა მეფედ¹⁶⁶.
58. უე — 1717 — ამ წიგნის პატრონი ...მ შედგა ბერად ...სა იყო კიგ.
59. უჭ — 1720 — აქა მეფე ვახტანგის...¹⁷¹
60. უთ — 1721 — მიიცვალა კახთ მეფე და დაჯდა ქართლსა და კახეთს ბატონათ ძე მისი კოსტანტინე¹⁷².
61. უია — 1723 — აქა ურუმნი მოვიდნენ¹⁷³.
62. უიგ — 1725 — ვახტანგ მეფე რუსეთს წავიდა¹⁷³.

⁴³ ნუსხ. ბ. ⁴⁴ მხედრ. ა. ⁴⁵ მხედრ. ა. ⁴⁶ მხედრ. ა. 149. v. ნუსხ. ც. ⁴⁸⁻⁵⁰ ნუსხ. ც. ⁵¹ ნუსხ. ბ. ⁵⁶ 151 r. ეს ფურცელი 150-ე ფურცლის წინ უნდა იყოს ნუსხ. ც. ⁵⁸ ნუსხ. ც. ⁵⁷ ნუსხ. დ. ⁵⁸ ნუსხ. დ. ⁵⁹ ნუსხ. ც. ⁶⁰ მხედრ. ა. ⁶¹ ნუსხ. f. მხედრ. ა.

63. უიზ — 1720 — კიდევ სომეხნი შეიშალნეს⁶⁶.
64. უიზ — 1729 — კათალიკოზად დაჯდა ბესარიონ¹⁷⁷.
65. უით — 1731 — მიიცვალა ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ და სამსვექ ქორონიკონსა. შედგა ბერად ომან და იწოდა ონოფრე.
66. უკ — 1732 — დაჯდა ალავერდელად ბოდბელი ზაქარია ეფრემს უკან.
67. უკ — 1732 — დაჯდა კახთ მეფედ თეიმურაზ⁶³.
68. უკ — 1732 — ქ. ამ ქორონიკონს კოსტანტინე [ლალატი]...¹⁸³
69. უკგ — 1735 — აქა მოვიდა თამაზხან და ქართლი და კახეთი ააოჯრა¹⁸⁵.
70. უკგ — 1735 — მიიცვალა რუსთველი ნიკოლოზ.
71. უკდ — 1736 — დაჯდა ქართლს მეფედ კახთ მეფის დავითის შვილი ალექსანდრე; ამავე ქორონიკონსა მიიცვალა¹⁸⁶.
72. უკვ — 1738 — ალავერდელი ზაქარია მიიცვალა და დაჯდა ნიკოლოზ, იმის ძმისწული, ქორონიკონს უკვ.
73. უკვ — 1738 — [მიი]ცვალა სახელოვანი ...მოურავი. ამ ქორონიკონსა დაუმარცხდა ყაენის ძმას იბ-რეიმხანს; ჭარში მოკლეს ოკლომბერსა ით¹⁸⁷.

V

H — 3004

XVI—XVII სს.

კინკლოსის ფრაგმენტი ისტორიული მინაწერებითურთ შედგება სულ 2 ფურცლისაგან. გადმოწერილი უნდა იყოს იკორთის ძლისპირის კინკლოსიდან. გამოცემულია ქრ. შარაშიძის მიერ: იხ. საქართვე-

^{63.65} — მხედრ. ა. ⁶⁶ — ⁷¹ მხედრ. ა. ⁶⁸ ნაწერი სრულიად გადარეცხილია, ხელიც სხვა უნდა იყოს. გადარეცხილ ტექსტს მხედრული ა ხელით აწერია „კახ... (ალა)ვერდელი...“. ⁷² 151 v. მხედრ. ბ. ⁷³ მხედრ. ბ.

1. რმე — 1457 — აქა კოსტანტიპოლი ხვანთქარ-
მან დაიჭირა. ზემო ეწერა, მაგრა ეს უმართლეა —
აქ უნდოდა³⁰.
2. რმთ — 1461 — აქა უზუნ ჰასან მოვიდა სამც-
ხეს³¹.
3. რნ — 1462 — აქა მეფესა ყუარყუარე უშველა.
ჩიხორს შეიბნეს. ათაბაგს გაემარჯვეს³².
4. რნგ — 1465 — აქა მეფე დაიჭირა ყუარყუარე
ტყუ[?]დ³⁴.
5. რნთ — 1471 — აქა დედოფალი გულქან გარდაიც-
ვალა³⁵.
6. რდ — 1472 — აქა ას სამოცი.
7. რდდ — 1476 — აქა უზუნ ასან საქართველო
ამოსწყუდა³⁸.
8. რდვ — 1478 — აქა ათაბაგი იანქო ბატონად დაჯდა³⁷.
9. რთა — 1483 — აქა მეფე კოსტანტინე და ყუარ-
ყუარე არადეთს შეიბნეს. ყუარყუარეს გაე-
მარჯუა⁴⁰.
10. რთბ — 1484 — აქა ალექსანდრე მეფეც დაჯდა.
ქუთათისი დაიჭირა⁴¹.
11. რთგ — 1485 — აქა ყაენი მოვიდა. სამცხე ამოსწყუ-
და. ახალციხე აიღეს და აწყლურისა ლუთის-
მშობელი დაატყვეს⁴².
12. რბ — 1492 — აქა ასოთხმოცი.
13. რბვ — 1498 — აქა ათაბაგი პატრონი ყვარყვარე
მიიცივალა⁴⁴.
14. რბგ — 1505 — აქა იანქო მიიცივალა⁴⁶.
15. რბგ — 1505 — აქავე კოსტანტინე მეფე მიიცი-
ვალა⁴⁷.
16. რბვ — 1508 — აქა ალექსანდრე მეფემან გორი
დაიჭირა. ამავე ქორონიკონსა მოვიდენ თათარნი.

¹ 1 რ. ნუსხური ა. ² ნუსხ. ც. ³ ნუსხური ა. ⁴ ნუსხ. ბ. ⁵ ნუსხ. ბ. ⁶ ნუსხ. ბ. ⁷ ნუსხ. ა. ⁸ ნუსხ. ბ. ⁹ ნუსხ. ა. ¹⁰ ნუსხ. ა. ¹¹ ნუსხ. ბ. ¹² ნუსხ. ბ. ¹³ ნუსხ. ბ. ¹⁴ 2 რ. ნუსხ. ბ. ¹⁵ ნუსხ. ა. ეს მინაწერი წინამძღვარი მინაწერი. შემდგომად გაყე-
თებული. ე. ი. ხელი უფრო ადრეულია, ვიდრე ი. ¹⁶ ნუსხ. ა.

ქუთათისი და გელათი დაწუჭს ნოენბრისა
კგ-სა⁴⁸.

17. ს — 1512 — აქა ორასი.
18. სა — 1513 — აქა ილექსანდრე მეფე მიიცვალა. ამავე ქორონიკონსა მისი შვილი ბაგრატ მეფეთ დაჯდა. ამავე ქორონიკონსა მეფე ბაგრატ და ვახტანგ მოხის შეიბნეს, ბაგრატს გაე-
შარჯვა⁴⁹.
19. სდ — 1516 — აქა პატრონი მზეკაბუჯ მიიცვალა⁵¹.
20. სიდ — 1526 — ამ ქორონიკონსა მე[ფე] დაეით მიი-
ცვალა [ქ]ალ[ა]ქს⁵³.
21. სკ — 1532 — აქა ორასოცი.
22. სკდ — 1536 — აქა მურჯახეთს შეიბნეს⁵⁵.
23. სკზ — 1539 — აქა ქორონიკონი არის წელიწადი დასა-
ბამითგან შეილიათას ოცდაორი, ვიდრე აქამომდე.
24. სკთ — 1541 — აქა ყაენმან ტფილის ქალაქი ამოსწ-
ცქვიდა⁵⁷.
25. სლა — 1543 — აქა ფაშები გამოვიდეს ოცდაორ[ი] ათა-
სი. სრულად ტაო ამოსწცვიდეს. მიუჭდა ბაგრა-
ტ მეფე ქალაქს, გაიმარჯვა, მრავალი ამოსწყ-
და⁵⁸.
26. სლჭ — 1550 — აქა ტაოს ქუეყანა დაიჭირეს ურუმ-
თა⁶⁰.

VI

Н — 1452

ყანჩაეთის კამნგულანი, 1674 წ.

ამ ყანგულანის კინკლოსის ისტორიული მინაწერები გამოცემუ-
ლი იქნა თ. ჟორდანიას მიერ ქრონიკების II ტომში (XVIII საუკუნემ-
დელი მასალა). სრული სახით, ისტორიული მინაწერების რუსული
თარგმანითა და კომენტარებითურთ გამოსცა ექ. თაყაიშვილმა (იხ.
E. Такайшвили, Канчаветский «жам-гулани» и исторические при-

¹⁷ ნუსხ. ბ. ¹⁸ ნუსხ. ა. მინაწერი ისეა გაკეთებული, რომ კვლავ დასტურ-
დება ბ ხელით გაკეთებული მინაწერები უფრო ადრეულია.¹⁹ ნუსხ. ბ. ²⁰ ნუსხ.
ც. ²¹ ნუსხ. ბ. ²² ნუსხ. ბ. ²³ ნუსხ. ბ. ²⁴ ნუსხ. ბ. ²⁵ ნუსხ. ა. ²⁶ ნუსხ. ა. ხელ-
ნაწერთა აღწერილობაში ეს ცნობა გამოჩენილია.

писки его княжества, Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, вып. XXIX, 1901, Тифлис, гв. 115—137).

ყამნგულანის ისტორიული მინაწერების ქრონოლოგიური ჩარჩო-
ებია XV საუკუნიდან მოკიდებული XVIII საუკუნის II ნახევრამდე.
ძირითადად ცნობები აღმოსავლეთ საქართველოს შეეხება.

1. რლბ — 1441 — აქა კოსტანტიპოლი დაიპირეს ურუმთა და სრულად საბერძნეთი³⁰.
2. როგ — 1485 — აქა ყაენი მოვიდა და სამცხე ამოსწყდა. ახალციხე და აწყუჭერი აიღეს და აწყურისა ღვთისმშობელი დაატყუტვეს⁴².
3. რპვ -- 1498 — აქა დიდი ყუარყუარე მიიცივალა⁴⁴.
4. რპპ — 1500 — აქა ძე ყუარყუარესი ქაიხოსრო მიიცივალა⁴⁵.
5. სა — 1513 — აქა ქართლის მეფე დავით და კახი მეფე გიორგი შეიბნეს მუხრანს და გიორგი მეფე მოკლეს; ძალის შეიბნეს⁵⁰.
6. სდ — 1516 -- აქა პატრონი მზექაბუკ მიიცივალა⁵¹.
7. სკბ — 1534 — ამაჲ ქორონიკონსა არის დასაბამითგან წელნი ხკბ ვიღრე აქამომდე.
8. სკგ — 1535 — აქა მურჯახეთს შეიბნეს⁵⁵.
9. სკზ — 1539 — აქა სომეხნი შეიშალნეს და თველორობის კურაჲ ჰამეს⁵⁶.
10. სკთ — 1541 — აქა შაშთამაზ ყაენი მოვიდა და ქალაქი ამოსწყუდა⁵⁷.
11. სლა — 1543 — აქა იყო ქარხაქის ომი. ურუმნი მოვიდეს, ტაო ამოსწყუდეს, და ბაგრატ მეფე მან გაიმარჯვა და მრავალნი ამოაწყუდნა⁵⁸.
12. სლჭ — 1550 — აქა ტაოს ქვეყანა დაიპირეს ურუმთაჲ⁶⁰.
13. სმა — 1553 — აქა არტანუჯი წაართუტეს⁶¹.

¹ 332 რ. ² 333 რ. ამოსწყდა | ამოსწყვიდა — J. ³ 333 ვ. J (II, 332) — ყანჩათის ტყავის (?) გულანი". ⁷ 334 რ. J — ეს ცნობა არ არის. ⁸ J — შებნეს. ⁹ J — მსგავსი სხვა ცნობები (II, 383). ¹⁰ T — შასთამაზ. ¹¹ J — ეს ცნობა არ არის. ¹² J — წაართვეს (II, 396).

14. სმბ — 1554 — აქა დიასამიძე და ვახუშტი დაიქირეს, და ამავე ქორონიკონსა შასთამაზ ყაენქართლს მოვიდა და მოსწყუდა ქვეყანა ქართლისა და მეფე იმერეთ (sic) წავიდა⁶¹.
15. სმთ — 1561 — აქა ომი ციხედიდის იყო და მოკლეს ძე მეფისა ლეონისი გიორგი⁶⁴.
16. სნდ — 1666 — აქა დიდი ყამი შეიქმნა.
17. სნზ — 1569 — აქა მეფე სვმონ დაიქირეს ომში ყიზილბაშთა⁶⁶.
18. სმბ — 1574 — აქა პატრონი ქაიხოსრო ყაენმირს მიიცივალა⁶⁹.
19. სმზ — 1579 — აქა ლალა ფაშა გამოვიდა⁷¹.
20. სმტ — 1580 — აქა სინამ ფაშა გამოვიდა⁷².
21. სოა — 1583 — აქა პატრონს მანუჩარს აწყუტრს ულაატეს და გაემარჯვა⁷³.
22. სპბ — 1594 — აქა დედოფალი თინათინ გარდაიცვალა⁸⁰.
23. სპზ — 1599 — აქა მეფე სვიმონ დაიქირეს ურუმთა⁸¹.
24. სებ — 1604 — აქა მოკლა კახმან კოსტანტინე მამა და ძმა. და თუშსა მეშუდესა მოკლეს კახთა მკლველი მამისა და ძმისა კოსტანტინე⁸⁸.
25. სეზ — 1609 — აქა თათარხანი მოვიდა ქართლს და ლუარსაბ მეფემან გაიმარჯვა⁹³.
26. ტა — 1613 — აქა ლუარსაბ მეფე ყაენთან წავიდა, თვესა აგვსტოსსა⁹⁹.
27. ტდ — 1616 — აქა ბატონმა თაიმურაზ გაიმარჯვა ყიზილბაშზედა¹⁰⁰.
28. ტიბ — 1624 — ამა ქორონიკონსა არიან დასაბამითგან წელნი ხრლა. აქა ყორჩიბაში მოვიდა და დიდი ომი იყო¹⁰³.
29. ტიე — 1627 — აქა ბატონმა თაიმურაზ გაიმარჯვა მოურავზედა¹⁰⁵.
30. ტკგ — 1635 — აქა ხუანთქარი გამოვიდა და ერევანი აიღო¹⁰⁸.

¹⁴ „დაიქირეს“ შემდეგი ტექსტი მიწერილია მოკლეხანობით. იქნავე განხილული ნუსხურით. ¹⁵ 334 გვ. ¹⁷ J — სვიმონ. ¹⁸ J — ყაენმირს. ¹⁹ ლაქლა. ²¹ 335 v. J — აწყუტრს. ²⁶ 335 v. ²⁷ J — თეიმურაზ. ²⁸ J — „ხრლა (უნდა იყოს ქრლა)“ II, 446. ²⁹ J — ტიე (1626), თეიმურაზ.

31. ტღ — 1645 — აქა გურიელის შვილი ოტია მიიცივალა¹¹⁵.
32. ტღ — 1648 — აქა არჩილ დაიბადაჲ ძე მეფისა შაჰნავაზისაჲ. აქავე ბატონის შვილი დათუნაჲ მოკლაროსტომ მეფემან¹¹⁷.
33. ტმე — 1658 — აქა როსტომ მეფე მიიცივალაჲ. აქავე მეფედ დაჯდა ბატონის შვილი ვახტანგ¹²⁵.
34. ტმზ — 1659 — აქა შოათხოვა დადიანმა ვამიყ ასული თუსი მეფესა შანავაზს ძისა თუსისათ[ჯ]ს და მეორესა წელსა (ტმწ) სხუათა შოათხოვა ქალი იგი¹²⁸.
35. ტნ — 1662 — აქა მეფე შაჰნავაზ მიუჯდა დადიანს ვამიყს, რომელსა ეპყრა ისქერითი (sic) და ოდიში. დადიანი მოკლეს. მისი ცოლი და შვილი წამოასხაჲ. იმერეთი და ოდიში დაიჭირაჲ; გურიელი და აფხაზი ეყმოჲ. იმერეთს გააბატონა ძე თუსი არჩილ და ოდიშს — დადიანი შამდავლე. და მოვიდა მშუდობით სამეფოსავე თუსსა ზედა მრავლისა ურიცხვთა ლარითა აღსავსე¹²⁸.
36. ტნბ — 1664 — აქა მობრძანდა ანტიოქის პატარაქი მაკარიო¹³¹.
37. ტნგ — 1665 — აქა მობრძანდა ალექსანდრიის პატარაქი პაისიოს და სინის მთავარეპისკოპოსი ანანი¹³¹.
38. ტნე — 1677 — ამა ქორონიკონსა მიიცივალა გაძლიერებული და აღმატებული სხვათ, დიდი მეფე შაჰნავაზ¹⁴².
39. ტნზ — 1679 — ამა ქორონიკონსა დაჯდა მეფედ ძე მეფისა შაჰნავაზისა ქართლს ბრძენი და ღვთისმოყვარე, გმირი და ლომგული, გლახათა და დავრდომილთა კელის ამპყრობელი, ბერთა და მღდელთა დიდად პატივის მიმღები, მშვიდი და ლმობიერი გიორგი, იანვარსა იე¹⁴².

¹¹⁵ 336 r. ¹¹⁶ J — ეს ცნობები არ არის. ¹¹⁷ J — ეს ცნობა არ არის. T — გამოჩენილია „ქალი“. ¹¹⁸ J — შანავაზ, იმერეთი, ¹¹⁹ 336 v. J — პატარაქი. ¹²⁰ J — მთავარ-ეპისკოპოსი. ¹²¹ სხვათ დიდი J — სახელ-დიდი. ¹²² J — მიმგები. უკანასკნელი ჩანაწერი ადრეული მინაწერების ერთიანი ხელისაა.

40. ტოვ — 1688 — ამა ქორონიკონსა მობრძანდა ერეკლე მეფე ქართლს ბატონად და გაბატონდა¹⁵¹.
41. ტოთ — 1691 — ამა ქორონიკონსა ქართველნი შეფერეკლეს უკუდგნენ¹⁵².
42. ტბა — 1693 — ამა ქორონიკონსა კახნი და ქართველნი შეიბნენ [ნიონო-წ]მიდას და კახთ გაემარჯვათ. [და ამავე ქორონიკონსა თვესა მესამესა ქულაქ] კახთ გაემარჯვათ ქართველთ ზედა [თიანეთის ქედზედ]¹⁵³.
43. ტე — 1702 — აქა ვახტანგ ბატონის შვილი იმერეთი დამ მოვიდა¹⁵⁶.
44. ტეა — 1703 — აქა მობძანდა ლევან, ძე მეფის შანაქსა ზისა¹⁵⁶.
45. ტეზ — 1709 — ამა ქორონიკონსა ამაღლებულსა და აღმატებულსა ქართლისა, ქირმანისა, ყანდარისა, გირიშკისა, აილათისა მპყრობელ მქონებელსა მეფეს გიორგის უღალატა ავღანმა ღამით ქუჭშაგებში და მოკლეს¹⁶².
46. უიგ — 1725 — ამ ქორონიკონსა, ლაზარობას, ბატონი-შვილმა კათალიკოზმა დომენტიმ მცხეთას მუხრანის ბატონის ყმა წილკნის ეპისკოპოზი, რაგვარადაც ძველადაც ყოფილიყო, ისრე ახლა მიტრითა და ბისონით აკურთხა გაბრიელ. უკუნითი უკუნისამდე მოუშლელად ესეცა და ამას უკან რაც დარჩება, ისიცა ყველა ასე უნდა ეკურთხოს და წიგნიც ასე უბოძა. მუხრანის ბატონი შვილი მამუკაც იქ ახლდა.
47. უიდ — 1726 — ქორონიკონს უიდ. ამ დროს ქართლი [ოსმალ]მა [და]იჭირა და ერანისა მამული — თავრეზი და თავრეზს აქეთი ქალაქები [და] ქვეყნები: განჯა, ერევანი, [შემოხია

¹⁰ ნუსხ. a. J — სხვა წყაროთა ცნობები. 337 r. ნუსხ. b. J — ეს ცნობა არ არის.
¹² ნუსხ. b. T — [ლილოს] -ზე. ¹³ ნუსხ. a. ¹⁴ ნუსხ. c. ¹⁵ ნუსხ. d. ¹⁶ 337 v. მხედრ. a. T — ამას უკან ვინც დარჩება, ისიცა ეხლა... ¹⁷ ეს მინაწერი ინკლოსის ცხრილ-ცხაგზე არაა გაკეთებული. იგი დაწერილია ხარების ამსახველი მინიატურის მომდევნო გვერდზე, ტექსტის ამაში გვ. 451 recto და verso — ოსმალმა დაიჭირა თათრებს ეკირა — T.

5 და მრავალი სხვა. ასე დამორჩილებული და და-
 მონებული ყვანდათ საქართველოს თსავადნი
 დარბაისელნი, რომ ეს არა არას დროს არ კირთე-
 ბოდათ... ვანდა კახეთი იმავ დროს ლ[ექ]ს
 10 იეკირთებოდა, და საქართველო... რემდენ.
 მუხრანის ქვეყანა წამკდარი იყო... ანა-
 ნურს ზეით... გორამდე. მტრობა იყო. პატ-
 რონი...

მეფე რუსეთს იყო ცოლშვილით და ბევრ-
 ნი ვინმე წაყენენ საქართველოსი და კახე-
 15 თის დარბაისელნი და ეფისკოპოზნი. ამავე დროს
 ბატონიშვილი კათალიკოზი დომენტი ტა-
 მბოლს ხვანთქართან იყო და აქაც ვინა-ვინ სა-
 ქართველოს დარბაისელნი. მუხრანის ბატო-
 20 ნი, არაგვის ერისთავი, ქსნის ერისთა-
 ვი, ამილახვარი — ესენიც ერთმანეთს
 მტერნი და ქიშპნი იყვნენ, არც ერთმანეთს ას-
 ვენებდენ და არც ქვეყანასა; და ამით მტერმა უფრო
 ძალა წამოატანა და დაჩაგრა, თორემ თუ ამით ერ-
 25 თი პირი ქონებოდათ ვერცარას უზამდენ, ვერცარას
 სხვა მტერი წაართმევდათ რასმე. ამათი საქმე ნია-
 დაგ ასე ერთმანეთის მესისხლეობით გათავებულა და
 წამკდარა, მაგრამ ამ საქმეს არც მოკლებიანი
 და არც მოუშლიათ... ამ უფლისამ ცოდვილმან].
 30 ყოველთა ადამიანთაგან უწარჩინესმან, ძირ-მოდ-
 გმით იესიანმა და ტომობით აწ პანკრატონად წო-
 დებულმან მუხრანის ბატონის ერეკლეს ძემან
 ბატონიშვილმა მამუკამ ...რომ ვინ...
 დაიშალოს ამგავრი [და რაგვარმა] ქრისტიანის
 35 კაცის მტერობა, თორემ... ცოცხალი აღღეგრძელოს.
 [მკვდარსა] სასუფეველი [დაუმკვიდროს]. ერთმანეთ-
 [არ ატყუონ, ამინ! და კირიელეისონ. ქრისტე ღმერ-

6 — თავადნი დარბაისელნი, რომ ეს არა არას დროს არ კირთებოდა] შვილ-
 ნი დარბაისელნი, რომ თათრის ერს არ კირთებოდა—T.¹⁰ — ანანურს ზეით... გო-
 რამდე მტრობა იყო, პატრონი ანანურს ზე... ძირამდე ცილობა იყო სპტროსო—T.
 29—... ამ უფლისამ ცოდვილმან] მე ტომ უფლისამ რაც დაეთმინე—T. 35.
 36—მკვდარსა სასუფეველი დაუმკვიდროს ერთმანეთი არ ატყუონ და შვენიერს
 საჯაროს შემაწეველი ატყუონ — T.

თი ამას იქით რას გვიზემდა, ეს კი არ ვიცოდით.

48. უკ — 1732 — შმა ქორონიკონს რ ა ტ ი შ ვ ი ლ ი შ ი
ომ დაიბადა.
49. უმბ — 1754 — ქ. ვ უ ნ ზ ა ხ ი ს ბ ა ტონს დაუმარცხდა
მ ქ ა დ ი ს ჯ ვ ა რ ს, მარიაანობის თვის ით, ქორონი-
კონს უმბ⁹⁰.

VII

H — 1755

ჟამნი, 1672 წ.

ანდერძებიდან ირკვევა, რომ ხელნაწერი გადაუწერია ნათანელ ბედისმწერლიშვილს, ვახტანგ (ორბელ) ყაფლანიშვილის დაკვეთით. ხელნაწერის მოკლე აღწერილობა და ანდერძი ვახტანგ ყაფლანიშვილისა გამოქვეყნებული აქვს ექვთიმე თაყაიშვილს (იხ. „კავკასიონი“, 1—2, პარიზი, 1929).

აღდგომის ქორონიკონის არშიებზე ტექსტისავე ნუსხურით გაკეთებული მინაწერები, ცხადია, ნათანელ ბედისმწერლიშვილისეულია. მის მიერ არის გადმოწერილი სხვა ქრონიკიდან. კინკლოსში ჩართულია აგრეთვე მხედრული ხელით ნაწერი ცნობები. ეს მინაწერები იმავე ხელითაა გაკეთებული, რომლითაც დაწერილია ორბელ ყაფლანიშვილის ანდერძი (125 რ.). პირობითად ბედისმწერლიშვილისეულ ხელს აღენიშნავთ — ხ-თი, ხოლო ვახტანგ (ორბელ) ყაფლანიშვილისას — ა-თი.

ქრონიკა გამოცემულია საქ. სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში, კოლექცია H, ტ. IV. 1950, გვ. 186.

1. რლბ — 1444 — აქა კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ჰ ო ლ ი თათართა წაართვეს ბერძენთა³⁰.
2. როგ — 1485 — აქა ი ა ლ ო ბ ყ ა ე ნ ი მოვიდა და ს ა მ ც ხ ე ამოსწყუდა. ა ხ ა ლ ც ი ხ ე აიღეს და ა წ ყ უ რ ი ს ა ღეთისმშობელი დაატყვეეს⁴².

⁴⁸ 337; v. მხედრული ხ. ⁴⁹ 340 v. მხედრ. c. მინაწერი ჟამნ გულანის ჩვეულებრივი ტექსტის თავისუფალ გვერდზე. მომდევნო გვერდზე (341 რ) ჩამოწარილია წელთაღრიცხვათა სხვადასხვა სისტემები.

¹ 112 v. b. ² 113 v. h.

3. სკგ — 1535 — ამა ქორონიკონსა არს დასაბამითვან წელნი შუდი ათას კბ ვიდრე აქამდე.
4. სკგ — 1535 — [აქა] მ უ რ ჯ ა ხ ე თ ს [შეიბ]ნეს⁵⁴.
5. სკზ — 1539 — აქა სომეხნი შეიშალნეს და თევდორობის კჯრა ჭამეს⁵⁶.
«
6. სნდ — 1566 — აქა ღიდი ეამი შეიქნა.
7. სძ — 1572 — აქა ლ ე ვ [ან] და დ ი ა [ნი] მიიცვა[ლა] თვესა მაისსა იდ⁶⁷.
8. სძზ — 1579 — ლ ა ლ ა ფ ა შ ა ⁷¹.
9. სპ — 1592 — აქა ს ჯ მ ო ნ და მ ა მ ი ა და დ ი ა ნ ო შეიბნეს და და დ ი ა ნ ს გაემარჯვა ქრისტიშობის თვესა იბ.⁷⁹
10. სპზ — 1599 — მ ე ფ ე ს ვ ი მ ო ნ დაიჭირეს ურუმთა⁸².
11. სჟზ — 1609 — თ ა თ ა რ ხ ა ნ ი მოვიდა ქ ა რ თ ლ ს⁹³.
12. ტა — 1643 — მეფე ლ უ ა რ ს ა ბ ყ ე ე ნ მ ა წ ა ი ყ ვ ა ნ ა ⁹⁹.
13. ტდ — 1616 — ბ ა ტ ო ნ მ ა თ ე ი მ უ [რ ა ზ] გაიმარჯვა [არაგვზე]¹⁰⁰.
14. ტლვ — 1648 — ბ ა ტ ო ნ ი თ ე ი მ უ რ ა ზ გაღარბდა და ა რ ჩ ი ლ ი დაიბადა¹¹⁷.
15. ტმვ — 1658 — აქა ლ ე ვ ა ნ და დ ი ა ნ ი მიიცვალა¹²¹.
16. ტნ — 1662 — აქა ვ ა მ ი ყ და დ ი ა ნ ი ს ძ ე ლ ი პ ა რ ი ტ ი [მო]კლეს თვესა სეკდენბერსა, [რომელსა იმ]ერეთთი და გ უ რ ი ა ე პ ყ რ ა ¹²⁸.
17. ტნზ — 1664 — აქა მოვიდა ა ნ ტ ი ო ჟ ი ს პ ა ტ რ ი ა ქ ი მაკარიოს თვესა ივლისა. მეორეს წელს [1665] მოვიდა ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ი ო ს პ ა ტ რ ი ა ქ ი პ ა რ ს ი ო ს და ს ი ნ ი ს მ თ ა ვ ა რ ე პ ი ს კ ო პ ო ზ ი ა ნ ა ნ ი ა ს ე კ დ ე ნ ბ ე რ ს ა ¹³¹.
18. ტნვ — 1668 — აქა ძრვა იყო წლამდი.
19. ტძზ — 1679 — ამა ქორონიკონსა ე რ ე ვ ა ნ ო დაიქცა შურითა¹⁴⁵.

³ 114 v. b. კბ < A. ⁴ ხელი — b. ⁵ 115 r. b ⁶ 115 v. b. ⁷ b. ⁸ 116 r. a. ⁹ b. 10—12 116 v. a. ¹⁰ 117 r. a ¹¹ 117 v. d. ¹² 118 r. აღწერილობაში გა-
ორჩენილია. ¹³ b. ¹⁴ a პაისიოს] თაისიოს — A. ¹⁵ b. ¹⁶ 118 v. a.

ქამნგულანი, XVII ს.

ამ ხელნაწერის კინკლოსის ისტორიული მინაწერები ადრე გამოცემული არ ყოფილა. ქრონიკა გამოიცა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში (კოლექცია H, წიგნი IV, 1950, გვ. 168—169). ძირითადი მასა ქრონიკალური ცნობებისა გაკეთებულია ერთი ხელით, იმ ხელით (ნუსხ. ა), რომლითაც 378 recto-ზე აშიის გასწვრივ წერია: „ღმერთო შეიწყალე ამისი მწერალი იესე ჩხეიძე“ და შემდეგ ანჩინური კრიპტოგრაფით: „მეუღლე მისი. ამჟს და ვინცა მოიხსენოთ თქუენცა შეგინდნეს. ამენ“.

187 recto-ზე მხედრული მინაწერით ირკვევა, რომ ხელნაწერი გორგი ჭილაშვილის საკუთრება ყოფილა: „ქ. ესე ჟამნი ჭილაშვილს დეკანოზის გიორგისა“.

1. რღგ — 1445 — აქა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს თათართა³⁰.
2. როდ — 1486 — აქაჲ იალოზ ყაენი მოვიდა სამცხე ამოსწყვდა. ახალციხე აიღო. აწყურისა ღეთისმშობელი დაატყუტვა⁴².
3. რპდ — 1498 — აქა დიდი ყვარყვარე მიიცვალა⁴⁴.
4. რპზ — 1499 — აქა ძე ყვარყვარესი ქაიხოსროჲ მიიცვალა⁴⁵.
5. სდ — 1516 — აქა მზექაბუკ მიიცვალა⁴¹.
6. სკა — 1533 — ამა ქორონიკონსა არს დასაბამითგან წელნი ჴვდი ათას ოცდაორი აქამომდე.
7. სკგ — 1535 — აქა მურჯუხეთს შეიბნეს⁵¹.
8. სკვ — 1539 — აქაჲ სომეხნი შეიშალნეს მარხვაჲ ქამეს⁵⁶.
9. სლა — 1543 — აქა ხანთქარი მოვიდა ტაო ამოსწყვლდა ბაგრატქარაბაკს მიუტდა. გაიმარჯვა⁵⁸.
10. სლპ — 1550 — აქა ტაო დაიპყრეს ურუმთა⁶⁰.

¹ 376 v. ნუსხ. ა. ² 378 r. ნუსხ. ა. ³ ნუსხ. ბ. ⁴ 378 v. ნუსხ. ც. ⁵ 379 r. ნუსხ. ც. ⁶ 379 r. ნუსხ. ც. ⁷ ნუსხ. ა. ⁸ ნუსხ. ა შეიშალნეს | T — შეიგინეს. ⁹ ნუსხ. ც. A — ამოსწყვტა. ¹⁰ 380 r. ნუსხ. ც.

11. სმზ — 1554 — აქა არ ტ ა ნ უ ჯ ი წაართვის ურუმთა⁶¹.
12. სნდ — 1566 — აქაჲ ეამი შეიქმნა.
13. სნზ — 1569 — აქაჲ ფ ა რ ც ხ ი ს [ს] ომი იქნა, ს ჯ მ ო ნ ყიზილბაშთ დაიპირეს⁶⁶
14. სფვ — 1578 — აქაჲ ლ ა ლ ა ფაშა მოვიდა⁷¹.
15. სპ — 1592 — აქაჲ მ ა მ ი ა და დ ი ა ნ მ ა მეფე ს ე მ ო ნ ზ ე გაიმარჯვა⁷⁹.
16. სპზ — 1599 — აქაჲ მეფე ს ჯ ვ მ ო ნ ურუმთ დაიპირეს⁸².
17. სყბ — 1605 — აქაჲ კ ა ხ მ ა ჲ კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე მ მ ა მ ა და ძ მ ა ჲ დაწოცა⁸⁸.
18. სყზ — 1609 — აქაჲ თ ა თ ა რ ხ ა ნ ი მოვიდა⁹³.
19. ტა — 1613 — მეფე ლ უ ა რ ს ა ბ ყაენმა წაიყვანაჲ⁹⁹.
20. ტდ — 1616 — ბატონმა თ ე ი მ უ რ ა ზ ა რ ა გ უ ზ ე გაიმარჯვა¹⁰⁰.
21. ტიგ — 1625 — აქაჲ ყ ო რ ჩ ი ბ ა შ ი მოვიდა და დ ი ლ ი ო მი იყო ¹⁰³.
22. ტკბ — 1634 — აქაჲ რ ო ს ტ ო მ გამეფდა¹⁰⁷.
23. ტკვ — 1635 — აქა ხ ა ნ თ ქ ა რ მ ა ე რ ე ვ ა ნ ი აილო¹⁰³.
24. ტქე — 1637 — აქაჲ ლ ე ო ნ და დ ი ა ნ მ ა მეფე გ ო რ გ ი დაიპირა¹¹⁰.
25. ტლა — 1643 — აქაჲ შ ა ჰ ა ბ ა ზ ყაენი მოვიდა¹¹⁴.
26. ტლზ — 1649 — აქაჲ ბატონი თ ე მ უ რ ა ზ გაღარიბდა¹¹⁷.
27. ტმე — 1657 — აქაჲ შ ა ნ ა ო ზ გამეფდა.¹²⁵
28. ტმპ — 1660 — აქაჲ ი მ ე რ ე თ ს ბ ა გ რ ა ტ გამეფდა¹²⁶.
29. ტნბ — 1664 — აქაჲ ა ნ ტ ი ო ქ ი ის პატრიარქი მ ა კ ა რ ი ო ს მოვიდა. ბ წ ე ლ ს ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ი ის პატრიარქი მოვიდა¹³¹.
30. ტნვ — 1668 — აქაჲ დიდი ძრვაჲ იყო.
31. ტმბ — 1674 — აქა ბატონიშვილი ე რ [ე] კ ლ ე ყეენთან წავიდა¹⁴¹.
32. ტმვ -- 1678 — აქა გ ო რ გ ი მეფე გამეფდა¹⁴².

11. ნუსხ. ც. A — დაიპირეს. 12 ნუსხ. ა. 13 380 v. ნუსხ. ა. 14 ნუსხ. ა. ლა-
ლა. 15 381 r. ნუსხ. ა. 16 ნუსხ. ა. 17 381 v. ნუსხ. ა. 18 ნუსხ. ა. 19 ნუსხ. ა.
20 ნუსხ. ა. 21 382 r. ნუსხ. ა. ყორჩიბაში. 22 ნუსხ. ა. 23 382 v. ნუსხ. ც. ხანთქარ-
მა. 24 ნუსხ. ა. 26 ნუსხ. ა. შებდზ. 26 ნუსხ. ა. 27 383 r. ნუსხ. ა. 28 ნუსხ. ა.
ბაგრატი. 29 ნუსხ. ა. 30 ნუსხ. ა. 31 381 v. ნუსხ. ც. 32 ნუსხ. ა.

33. ტო — 1682 -- აქაჲ შარიაჲმ დედოფალი მიიცვალაჲ და განჯის ხანი მოვიდა¹⁴⁷.
34. ტობ — 1684 — ჯვარი ამაღლდა მელეტის ეფისკოპოსისა.
35. ტობ — 1684 — აქაჲ თამარ დედოფალი მიიცვალა¹⁴⁷.
36. ტოვ — 1688 — აქაჲ ბატონიშვილი ლევონ და ბაგრატ ყაენთან წავიდნენ. ამავე ქორონიკონსა გიორგი მეფე იმერეთს წავიდა და მეფე ერეკლელე მოვიდა¹⁵¹.
37. ტოთ — 1691 — აქაჲ იმერელი მეფე ქართლს მოვიდა¹⁵².
38. ტეე — 1707 — აქ კახი ბატონი მობრძანდა. ერეკლელეს შვილი¹⁶⁰.

IX

A — 1153

ჟამნი, XVI—XVII სს.

თ. ჟორდანიას ქრონიკებში ისტორიული მინაწერები A — 1153 ხელნაწერის კინკლოსისა შესულია როგორც ცნობები ჟამნი № 3-ის. ხელნაწერი თ. ჟორდანიას საკუთრება ყოფილა და მისივე ხელით პირველ გვერდზე აწერია „ჟამნი — № 3“. ხელნაწერში ჟორდანიასეული სხვა მინაწერებიც არის. დაბეჭდილია — ხელნაწერთა აღწერილობა, 4—IV, გვ. 202.

1. რლობ — 1414 — აქა კოსტანტიპოლი დაიპირეს ურუმთ და სულსაბერძნეთი³⁰.
2. სა—1518—აქმ (sic) ქართლისი მეფე დაჯიოთ დქახი მეფე გიორგი შქიიბნეს მუხრაქს და გიორგი იმეფე მოკლეს¹⁵⁰.

³⁰ დასაწყისი ნუსხ. ა. „და განჯის ხანი მოვიდა“—ნუსხ. ც. ³⁴ ნუსხ. ა. ³⁵ ნუსხ. ა. ³⁶ ნუსხ. ა. „და მეფე ერეკლე მოვიდა“—ნუსხ. ც. A-ტოვ. ³⁷ ნუსხ. d. ¹¹ ნუსხ. e.

¹ 237 v. ჩაწერილია სტრიქონებს შუა ტექსტისავე ხელით. თ. ჟორდანიას ქრონიკებში კონკრეტულად ეს ცნობა არ არის. ² 240 r. ნუსხ. ა. მსგავსად სხვა შემდგომი მინაწერებისა, ამოების წაპრის შედეგად, ეს მინაწერიც დაზიანებულია.

3. სკგ — 1535 — ქორონიკონსა. აქა დასაბამითგან შვიდ-ათასა (sic) ოცდორი. წელი ვიდრე აქამომდე.
4. სკე — 1537 — ამ ქორონიკონს მ უ რ ჯ ა ხ ე თ ს შ ე ი ბ -ნეს. ათაბაგსა სრულა საქრისტიანო და ათაბაგის...
5. სკთ — 1541 — ამ ქორონიკონსა შ ა შ თ ა მ ა ზ ყ ა ე ნ ი მოვიდა და ქალაქი ამოსწყვიტა⁵⁷.
6. სმბ — 1554 — სმა ქორონიკონს შ ა მ ა მ ა მ ა ზ ა ყ ე ე ნ -ქ ა რ თ ლ ს ა მოვიდა. ამოსწყვდა ქუეყანაჲ ქ ა რ თ -ლ ი ს ა . მეფე იმერეთს წწავიდა⁶¹.
7. სმთ — 1561 — ამ ქორონიკონს იქმნა ომი ციხელ დიდს და მოკლეს ძე მეფისა ლეონისა გი-ორგი⁶⁴.
8. სნზ — 1569 — ამ ქორონიკონს მეფე სჯმონ დაიჭი-რეს ი ო მ შ ი ყ ი ზ ი ლ ბ ა შ თ ა ⁶⁶.
9. სდზ — 1578 — ამა ქორონიკონსა ლ ა ლ ა ფ ა შ ა გამო-ვიდა⁷¹.
10. სპა — 1593 — ამა ქორონიკონს დედოფალი თინათინ გარდაიცვალა⁸⁰.
11. სპზ — 1599 — ამა ქორონიკონსა სჯმონ [ნ] მეფე დაიჭირეს ურჩულთა⁸².
12. სე — 1602 — ამ ქორონიკონს მეფე დავით მიი-ცვალა კახთა⁸⁵.
13. სეგ — 1605 — ამ ქორონიკონს მეფე ალექსანდრე კახთა მოკლა ძემან მოსმან კოსტა [ნ] ტინე და თუესია მეშუდესავე მოკლეს კახთა [მკლვე-ლი მამისა] კოსტანტინე⁸⁸.
14. სეე — 1607 — აქა მეფემან თეიმურაზ მოიყვანა ასული გურიელი სი და დედოფალი ანა⁹².
15. სეზ — 1609 — აქა იშვა ძე მისი ლევა⁹².
16. ტბ — 1614 — აქა მოვიდა ყეინი დაიჭირა კახე-თი და ქართლი⁹².
17. ტლზ — 1649 — აქა ბატონიშვილი თეიმურაზ დაიბადა..

³ 241 რ. ნუსხ. ბ. ⁴ ნუსხ. ა. ⁵ ნუსხ. ა. J—ამოსწყვიდა. ⁶ 241 ვ. ნუსხ. ა. J—[შა]-ქთამაზ. ⁷ ნუსხ. ა. ქორჯანს. ⁸ 242 რ. ნუსხ. ა. ⁹ 242 ვ. ნუსხ. ბ. ლ'ფაშა. ¹⁰ 243 რ. ნუსხ. ა. ¹¹ ნუსხ. ბ. ¹² ნუსხ. ა. ¹³ 243 ვ. ნუსხ. ა. შესაძლებელია სედ ქორონიკონისთვის მიგვეუთვნებია და ერთწლიანი შეცდომა დაგვეშვა. ¹⁴ ნუსხ. ა. ¹⁵ ნუსხ. ც. ¹⁶ ნუსხ. დ. ¹⁷ 245 რ. ნუსხ. ე თ. ქორდანის ქორნიკებში ეს ცნობა არ არის.

18. ტლთ — 1651 — აქა ბატონიშვილი პაპუსა დაიბადა¹¹⁹.
19. ტმე — 1658 — აქა მეფე როსტომ მისიცივალა¹²⁵.
20. ტმთ — 1661 — აქა ქართლის მეფე მან. შანაო-
ზა დაიჭირა იმეჩრეთი და ოდიში. დაჯა-
ნი მოკლა, ცოლი და შვილი წამოუხსა. გური-
ელის ჯელთ დაიჭირა, შავრაშიძე ეყმო. სულ
აფხაზეთი. ჭიქეთი სევანეთი ჯელთ და-
ჭირა¹²⁹.
21. ტნა — 1663 — სიგვსტოსა იე. აქა გ... ..ფლდ ბატო-
ნისშვილი ...ა იმეჩრეთსა.
22. ტნდ — 1666 — აქა მეფე ალექსანდრე მიცივა-
ლა¹³⁴.
23. ტნვ — 1668 — [ამ] ქორონიკონსა შაჰნავაზ მეს-
ფის ძმა [ბატონიშვილი] კოსტანტილე მისიცი-
ვალა¹³⁷.
24. ტნე — 1677 — აქა მეფე შანავაზ მისიცივალა¹⁴².
25. ტოვ — 1688 — [ამ] ქორონიკონს აპრილს მისიცივალა
ბატონიშვილი თ[ე]იმურაზ¹⁵⁰.
26. ტპმ — 1700 — [ამ] ქორონიკონს გიორგიობის თვის კბ
[ბატონიშვილი] მთავარეფისკოპოზო ქრისტე-
ფორე მიცივალა.
27. უგ — 1715 — აქა ბატონიშვილი ლუარსაბ დაიბა-
და. მარტს კდ. დღესა ორშაბათს¹⁶⁶.
28. უგ — 1715 — [ამ] ქორონიკონს ბაგრატის-
შვილი სვიმონ დაიბადა. აპრილსა ას-
დღესა, ორშაბათს¹⁶⁶.
29. უდ — 1716 — აქა ბატონი წილქნელი იოვანე
მიცივალა.
30. უდ — 1716 — ამავე ქორონიკონს ბატონიშვილი კოს-
ტანტინე მიცივალა.

¹¹⁸ ნუსხ. e. ¹¹⁹ ნუსხ. f. ¹²⁰ 245 v. ნუსხ. d. ¹²¹ ნუსხ. e. თ. ეოლდანიას ქორონიკონში ცნობა გამორჩენილია, რადგანაც მისი აღდგენა არ ხუხდება. ¹²² ნუსხ. l. ¹²³ ნუსხ. f. — „კოსტანტინე, იქვე ქეჟოთ გადასული მინაწერი მხედრულით: „კოსტანტინე მიცივალა“. ¹²⁴ 246 v. ნუსხ. f. თ. ეოლდანიას ქორონიკონში (II, გვ. 491) შეცდომით ეს ცნობა 1676 თარიღზეა გატანილი. ¹²⁵ 246 v. ნუსხ. j. — [ამ] ქ... აპრილს — [გარდაი]ცივალა ბატონიშვილი (მუხრან ბატონი) [თე]იმურაზ (II, გვ. 507). ¹²⁶ ნუსხ. j. ამ მინაწერით მთავრდება ნუსხური მინაწერები. იწყება საგვარეულო ქრონიკა მუხრანბატონებისა; მინაწერები წილქნელთა შიგახებ მესრულეზული და უღევარი, ცუდი მხედრულით. ¹²⁷ 247 v.

31. უდ — 1716 — ამავე ქორონიკონს [ამისი შვილი] კოსტანტინე დაიბადა.
32. უდ — 1716 — ამავე ქორონიკონს აშოთანიშვილი იასე მიიცვალა.
33. უე — 1717 — აქა მუხრანის ბატონი პაპუა მიიცვალა, თებერვლის...
34. უე — 1718 — აქა ბატონიშვილი ოტია მიიცვალა. მას უკან ამისი შვილი ოტია დაიბადა.
35. უზ — 1719 — აქა მუხრანის ბატონის ლევანის შვილი პაპუკა დაიბადა, იანვრისა ა.
36. უია — 1723 — აქა მუხრანის ბატონი ერეკლე მიიცვალა, იანვარსა გ.
37. უიდ — 1726 — აქა მუხრანის ბატონიშვილის ლევანის შვილი სვი[მ]ონ დაიბადა მარიამობისთვის 6 დღესა კვირიაკე[ს]¹⁷⁴.
38. უიე — 1728 — აქა მუხრანის ბატონის ლევანის შვილი ელია დაიბადა, მკათათვის კ, ხუთშაბათს, დღე¹⁷⁵.
39. უიზ — 1729 — ამ ქორონიკონს [მუ]ხრანის ბატონი დავით მოკლეს ურუმთა ქრისტიანობისთვის გიორგობისთვის 5 დღესა, სამშაბათს, ქორონიკონს უიზ¹⁷⁸.
40. უიჭ — 1730 — აქა პე [პეტრე?] დაიბადა იანვრის 16, [პარასკევს დილას]¹⁷⁹.
41. უკბ — 1734 — ამა ქორონიკონს მუხრანის ბატონის ლევანის შვილი ედია დაიბადა იანვრის კ დღესა.
42. უკზ — 1739 — ქ. ამა ქორონიკონსა მუხრანის ბატონი ლევანი მიიცვალა, მაისს იდ.
43. ულგ — 1745 — ამა ქორონიკონს ანუკა ბატონიშვილი მიიცვალა ფებერვალს კდ, დღესა პარასკევსა¹⁸⁸
44. ულგ — 1745 — ამავე ქორონიკონს დედოფალი თამარი მიიცვალა, აპრილს იდ. დღესა შაბათსა¹⁸⁸.

27—34 მხედრ. ა. 35 მხედრ. ა. პაპუკა? 36 მხედრ. ა. 37 მხედრ. ა. მიწერილია თავშექცევით კინკლასის სტრიქონების მიმართ. 38 მხედრ. მინაწერი მიმქრალია. 39 248 რ. მხედრ. ა. ველავ თავშექცევით არის გაკეთებული მინაწერი. 40 მხედრ. ა. აქა: პე: დაიბადა ... 41. მხედრ. ბ. 12 მხედრ. ც. 42 248 v. მხედრ. დ. 44 მხედრ. დ.

45. უმა — 1753 — ...მუხრანის ბატონის ლევანის შვილიშვილი ლეონ დაიბადა.
46. უმბ — 1754 — ქორონიკონს უმბ, თებერვალს იე, მუხრანის ბატონის შვილიშვილი ლუარსისაბ დაიბადა.
47. უმგ — 1755 — ქ. ქორონიკონს უმგ, ქრისტისშობის თვის იგ მუხრანის ბატონის შვილი დავით დიოვანე დაიბადა.
48. უმდ — 1756 — ქ. ქორონიკონს — უმდ, ღვინობისთვის კე მუხრანის ბატონი კოსტანტილე მოიკვალა ლეკთაგან, დღე შაფათი იყო¹⁹¹.
49. უნე — 1767 — ქ. ამა ქორონიკონს — უნე მუხრანის ბატონის ჯალაბი ელენე რუსეთს წაბძანდა მაისის კხ. ქორონიკონს უნე, ხვეიდამ, დღესა კვირას¹⁹⁶.
50. უნე — 1767 — ქ. ამა ქორონიკონს — უნე მუხრანის ბატონის ლევანის შვილის იოვანეს შვილი დაიბადა ქრისტისშობის თვის 3 დღეს. ხუთშაბათს, ქორონიკონს უნე, ნიკოლოზ¹⁹⁶.
51. უნწ — 1770 — ქ. ამ ქორონიკონს, ქორონიკონს უნწ მუხრანის ბატონის შვილის იოვანეს შვილი პაპუა დაიბადა, ქრისტისშობის კე დღეს.
52. უნვ — 1768 — ქ. ამ ქორონიკონს უნვ რუს ხემწიფის ჯარი და იანარალი ტოტლობერი. სახელა იყო, მარიობის თვის დამდეგს მოვიდა. მეფობას ერეკლესასა¹⁹⁶.
53. უნწ — 1770 — ქ. ამა ქორონიკონს უნწ საქართველოს მეფე ერეკლე აწყვერს წაბძანდა, საათაბაგოს ჯარი შემოება ღთის ძლით დიად ძალიან გაიმარჯვა. რომ არ თქმულა ისეთი გამარჯვება. მოკვდა დიდი საათაბაგოს ალა და ბატონი. ათას რომ არ დარჩა ახალციხეს და საათაბაგოში დიდი კაცი, ასე გაემარჯვა მეფეს ერეკლეს¹⁹⁸.

¹⁹⁵ მხედრ. ე. ¹⁹⁶ მხედრ. ე. ¹⁹⁷ მხედრ. ე. ¹⁹⁸ მხედრ. ე. ¹⁹⁹ 249 v. მხედრ. f. ქორონიკონი უნე მინაწერისეულია. კინკლოსის სტრაქონი ქორონიკონ უნე... ე. ი. 1778 წ. შეესაბამება. მსგავსი ამბავი სხვა მინაწერებშიც შეიძლება შემდეგ.
²⁰⁰ მხედრ. f. ²⁰¹ მხედრ. g. ²⁰² 250 r. მხედრ. f. უნე ვადაჯი...
²⁰³ მხედრ. h.

54. უოგ — 1785 — ამ ქორონიკონს მუხრანის ბატონის შვილი სვიმონ ნასახჩიბაში მიიცვალა, ფეხერელის იგ. ქორონიკონს — უოგ.

55. უპა — 1793 — ამ ქორონიკონს — უპა მუხრანის ბატონის ლევანის შვილი იოანე ბატონის-შვილი მი(ი)ცვალა ახალწლის ღამესა, შაბათი თენდებოდა. ბედნიერი კაცი ბძანდებოდა²⁰⁶.

კინკლოსის დასასრულს (252r) თ. ჟორდანიას მელნით მიუწერია: „როგორც ეტყობა, ეს ქაშნი წილკნისა ყოფილა. ქორონიკონები უნდა იყოს ნაწერი თვით წილკნელებისა: 1665 წლამდე რომანოზისა, 1688 წლამდე ქრისტეფორესი; 1700 წლამდი იოვანესი; 1757 წლამდი (ქრისტეფორესი?); 1770 სხვის ხელია; 1785 წელი თვით ამბროსი წილკნელის ხელია ნამდვილად (ხაზგასმა ავტორისაა — ჯ. ო.) და 1793 წელი სხვა ხელია: იოანე წილკნელისა, ანუ გერვას მაჭავარიანისა. 1600 წლამდიც სხვადასხვა ხელია“. * ხელმოწერა — „თევდორე ჟორდანიას“.

X

S — 252g

კინკლოსი, XVIII ს. II ნახ.

ცალკე რვეულად შეკრული ეს კინკლოსური ქრონიკა ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ცნობამრავალია სხვა მსგავს ქრონიკათა შორის. გამოცემულია იგი ექ. თაყაიშვალას მიერ (იხ. Справки материалов для описания местностей и племен Кавказа, вып. XXI, 1896, გვ. 1—19). მისი ცნობები ჩართულია თ. ჟორდანიას ქრონიკებში (წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზ. ხელნაწერი № 252 გ). გამოცემულია იგი აგრეთვე ქრ. შარაშიძის მიერ ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში, კოლექცია S. ტ. I, 1960, გვ. 256—261.

ცნობების ძირითადი მასა, 1784 წლის ჩათვლით, ცხრილის ტაბულაებში ჩაწერილია ორი ნუსხური ხელით და სხვა ქრონიკიდან. ან ქრო-

²¹ მხედრ. i. ²² მხედრ. j.

^{**} ზოგიერთ შემთხვევაში შესაძლებელია თ. ჟორდანიას მართალია, მაგრამ, ჩანს, იგი მხოლოდ წილკნის ეპისკოპოსთა მონაცვლეობიდან გამომდინარეობს. ამიტომ მინაწერების გაშვებულთა ჟორდანიასეული მონაცვლეობა მისაღები არ ჩანს. მის მიერ ერთი პირის დაწერილად აღიარებულ მინაწერებში რამდენიმე ხელი მონაცვლობს.

ინიკებიდან ერთიან გადმონაწერს წარმოადგენს. მინაწერები მხედრული
იხელით ჩართულია ქრონიკის ამ ნაწილშიც, ხოლო დასასრული ნაწილი
მისი მთლიანად მხედრულია.

ქრონიკის საერთო ქრონოლოგიური ჩარჩოებია 1444 — 1820 წწ.

1. რლბ — 1414 — აქა კოსტანტინეპოლი დაი-
ჭირეს თათართა, ჰოი, დღე რუსხვსა ღმრთისა³⁰.
2. რთმ — 1490 — აქა დედისიმედი მიიცვალა ათა-
ბაკი⁴³.
3. რპვ — 1498 — აქა დიდი ყვარყვარე მიიცვალა
ათაბაკი⁴⁴.
4. რპმ — 1500 — აქა მიიცვალა ქრისტეანობისა ნათელი
ქაიხოსროათაბაკი⁴⁵.
5. რქმ — 1510 — აქა მოვიდეს თათარნი ნოენბერსა კგ
და დაწვეს საყდარი ქუთათისი და გაელა-
თი⁴⁸.
6. სდ — 1516 — აქა დიდი მზექაბუკ მიიცვალა
ათაბაკი⁵¹.
7. სკა — 1533 — აქა გაილაშკრა მამია დადიანი და
მამია გურიელი ჯიქეთს. და მოკლეს მამია
დადიანი. გიორგი გურიელის
შვილი და ტყუმ იქმნა გურიელი და სამნო-
მისნი მჰანი და ლაშქარნი⁵⁴.
8. სკგ — 1535 — მურჯახეთის ომი, ქრისტეანეთა
წაქდენის მიზეზი⁵⁵.
9. სკგ — 1535 — აქა შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ
დაათაბაკი ყვარყვარე ახალქალაქს.
და გაემარჯვა მეფეს კელთ დარჩა ყვარყვარე
და მისი ლაშქარნი და დაიპყრა ძემან ალექსან-
დრესმან სრულიად საათაბაკო⁵⁵.
10. სკდ — 1536 — აქა არს წელიწადი შვიდი ათას ოცდა-
ორი ვიდრე აქამომდე.
11. სლვ — 1548 — აქა დაჰვირა მეფემან ბაგრატ ლე-
ონ დადიანი⁵⁹.

¹ 8 გვ. ნუსხ. ბ. გ. ქოი. J—არ არის. ² 10 გვ. ნუსხ. ბ. ³ ნუსხ. ბ. ⁴ 11 გვ. ნუსხ. ა.
ბოლო სიტყვა—ათაბაკი—მიწერილია ნუსხური ხ-თი. ⁵ ნუსხ. ბ. ⁶ ნუსხ. ა. ათაბაკი—
ნუსხ. ბ. ⁷ 12 გვ. ნუსხ. ბ. J—სხვა მსგავსი ცნობები. ⁸ ნუსხ. ა. ⁹ ნუსხ. ბ. ¹⁰ ნუსხ.
ბ. J—სხვა მსგავსი ცნობები. ¹¹ — ¹² 13 გვ. ნუსხ. ბ.

12. სლჭ — 1550 — და გაიპარა [ლ ე ო ნ დ ა დ ა ნ ა] დ მოვიდა შინა.
13. სმდ — 1556 — აქა დაჯდა ტ ბ ე ვ რ ა დ ხ ა ხ უ ლ ა რ ი წყმედიძე მამა საბა⁶².
14. სნვ — 1568 — აქა იყო დიდი ჟამი იმე რ ე თ ს. ამავე ქორონიკონსა თვესა ივნისსა კდ გაუტრისხდა ღმერთ-ხოსროსა, ვახტანგის შვილსა. უღალატა მეფეს გიორგის, ძესა ბაგრატიანსა. ტყვე იქმნა ძმისწული მეფისა. ძე კოსტანტინესი. განერა მეფე მშვიდობით⁶⁵.
15. სიზ — 1579 — ესე არს აწინდელი ქორონიკონი, რომელსა დაიწერა.
16. აიზ — 1579 — აქა ლალა ფაშა გამოვიდა⁷¹
17. სო — 1582 — აქა მანუჩარს უღალატეს ფაშებმა ათაბაგს⁷³.
18. სოდ — 1586 — აქა ელენე დაიბადა ახალციხელ⁷⁵.
19. სოზ — 1057
XIII მოქ. } ამა ქორონიკონსა დაეით აღ-
მაშენებელს გელათი დაუ-
წყია და ქორონიკონი მობრუნე-
ბული არი¹⁵.
20. სოე — 1587 — აქა დაიჭირეს სამცხე ისმაელთა⁷⁶.
21. სოთ — 1591 — აქა შამოება მეფე როსტომს და-
დიანი და გაემარჯვა მეფე როსტომს და დაიპყ-
რეს ქართველნი⁷⁹.
22. სპთ. — 1601 — აქა დაიპყრა სრულებით დუვალეთ-
ოსეთი და აღიღო ციხე და სოფლები მეფე მან-
როსტომ იმე რ ე თ ი ს ა მ ა ნ ⁸⁴.
23. სეა — 1603 — აქა ელენე კახ მეფე მან წაიყვანა⁸⁷.
24. ტვე — 1637 — აქა საფარიძე გედეონ მტბე-
ვარს (sic) დაჯდა.
25. ტვე — 1637 — აქა მიიცვალა მეფე გიორგი იმე-
რეთისა ძე მისი დიდი ალექსანდრე მე-
ფედ დაჯდა¹¹⁰.

¹³ ნუსხ. ა. ¹⁴ 14 გვ. ნუსხ. ბ თ. ყორდანის ქრონიკებში (II, გვ. 411) ეს ცნობა შეედომით (კორექტურული) მიწერილია ჟამნი № 3-ზე. ¹⁵⁻¹⁶ ნუსხ. ა. ¹⁷ ნუსხ. ა. ათაბაგს — ნუსხ. ბ. ¹⁸ 15 გვ. მხედრ. ა. ¹⁹ ნუსხ. ბ. ²⁰ ნუსხ. ა. ქ — არ არის. ²¹ ნუსხ. ბ. ²² ნუსხ. ბ. ²³ მხედრ. ა. ²⁴ 17 გვ. ნუსხ. ა. მტბევაარს || მტბე-
ვარს (?). ²⁵ 18 გვ. ნუსხ. ბ.

၁	၁၂	၁၃	၁၄	၁၅	၁၆	၁၇	၁၈	၁၉	၂၀
၂	၂၂	၂၃	၂၄	၂၅	၂၆	၂၇	၂၈	၂၉	၃၀
၃	၃၂	၃၃	၃၄	၃၅	၃၆	၃၇	၃၈	၃၉	၄၀
၄	၄၂	၄၃	၄၄	၄၅	၄၆	၄၇	၄၈	၄၉	၅၀
၅	၅၂	၅၃	၅၄	၅၅	၅၆	၅၇	၅၈	၅၉	၆၀
၆	၆၂	၆၃	၆၄	၆၅	၆၆	၆၇	၆၈	၆၉	၇၀
၇	၇၂	၇၃	၇၄	၇၅	၇၆	၇၇	၇၈	၇၉	၈၀
၈	၈၂	၈၃	၈၄	၈၅	၈၆	၈၇	၈၈	၈၉	၉၀
၉	၉၂	၉၃	၉၄	၉၅	၉၆	၉၇	၉၈	၉၉	၁၀၀

၂၄၂

၂၄၂

၂၄၂
 ၂၄၃
 ၂၄၄
 ၂၄၅
 ၂၄၆
 ၂၄၇
 ၂၄၈
 ၂၄၉
 ၂၅၀
 ၂၅၁
 ၂၅၂
 ၂၅၃
 ၂၅၄
 ၂၅၅
 ၂၅၆
 ၂၅၇
 ၂၅၈
 ၂၅၉
 ၂၆၀
 ၂၆၁
 ၂၆၂
 ၂၆၃
 ၂၆၄
 ၂၆၅
 ၂၆၆
 ၂၆၇
 ၂၆၈
 ၂၆၉
 ၂၇၀
 ၂၇၁
 ၂၇၂
 ၂၇၃
 ၂၇၄
 ၂၇၅
 ၂၇၆
 ၂၇၇
 ၂၇၈
 ၂၇၉
 ၂၈၀
 ၂၈၁
 ၂၈၂
 ၂၈၃
 ၂၈၄
 ၂၈၅
 ၂၈၆
 ၂၈၇
 ၂၈၈
 ၂၈၉
 ၂၉၀
 ၂၉၁
 ၂၉၂
 ၂၉၃
 ၂၉၄
 ၂၉၅
 ၂၉၆
 ၂၉၇
 ၂၉၈
 ၂၉၉
 ၃၀၀

26. ტლჭ — 1650 — აქა საფარიძეს შტბევარს იშხნელობა და მაწყველობა მოუვიდა ხვანთქრისაგან¹¹⁸.
27. ტმ -- 1652 — აქა ჭვარცმას აქეთ ათას ქ. მ. ბ. წელიწადი გამოსრული¹²⁰.
28. ტპბ — 1654 — აქა მიიცვალა დიდი მამუკა ბატონის შვილი იმერეთისა. და დიანმა ლეონ დაშავა და იქივ მიიცვალა¹²¹.
29. ტმე — 1658 — აქა შამოებენ მეფეს ალექსანდრეს ბანძას და დიანი ლიპარი, გურელი ქაიხოსრო. ფართ-ფაშა და ურუმის ჯარი გურიელს იახლა. და დიანს ქართველი ლაშქარი მეფე როსტომ ათხუვა. მეფეს ალექსანდრეს გაემარჯვა¹²⁴.
30. ტმზ -- 1659 — აქა მიიცვალა ყოველთა მეფეთა მკობრივი ნეფე ალექსანდრე იმერეთისა¹²⁶.
31. ტნა -- 1663 — აქა მოვიდა ლეონ და დიანი და შამოება მეფეს ბაგრატს ქუთათის ანტიოქიასის საყდარს უკან და მეფეს ბაგრატს გაემარჯვა¹²⁹.
32. ტნე — 1667 — აქა მიიცვალა ლევან და დიანი¹³⁵.
33. ტნვ — 1678 — ამა ქორონიკონსა ფაშამ ჩამოიყვანა კახ ბატონის ქალი დარიჯან დედოფალი. — გააბატონეს, მაგრამ ქუთათის ლეჩხუმლებმა მოკლეს და ისევ ბაგრატს დარჩა მეფობა¹³⁶.
34. ტბბ — 1674 — აქა დაესხა ქუთათის მეფე ბაგრატს ასან ფაშა, გურიელი გიორგი და შეება მეფე და ფაშას გაემარჯვა. წვრილი კაცი დაჯოცეს და ცხენოსანი ქმთაშიდ გარდაყარეს¹⁴⁰.
35. ტბთ — 1681 — აქა მიიცვალა მეფე ბაგრატ იმერეთისა, ძე ალექსანდრესი. ვამ, მემკვდრე ბატონის გარდაშენება¹⁴⁶.
36. ტბბ — 1684 — აქა როკითს მეფეს ალექსანდრეს გურიელი გიორგი შამოება და მეფეს გაემარჯვა¹⁴⁸.

¹¹⁸ ნუსხ. ა. J—არ არის. ¹²⁷ მხედრ. ბ. A, J—არ არის. დამეხებულია ათწლიანი მექანიკური შეცდომა (ათას ქ. მ. ბ.—1642) ^{128—129} ნუსხ. ბ. ^{130—132} ნუსხ. ბ. ^{133—136} 19 გვ. ნუსხ. ბ.

37. ტოთ — 1691 — აქა შამოება გოდოგანს მეფე არ-
ჩილს მეფე ალექსანდრე და გაემარჯვა
არჩილ მეფეს¹⁵².
38. ტა — 1693 — ამა ქორონიკონსა მიიცუალა კახელი
ბატონის შვილი მარიამ ყოვლითა სიყე-
თითა გასრულებული. უფალო მოიხსენე სასუფე-
ველსა შინა ცათასა. — ახალციხეს.
39. ტე — 1702 — ქრისტეს აქეთ ჩლბ.
40. ტებ — 1704 — აქა ეყურთხა მონაზვნად ბაგრატ
იმერეთის მეფის ასული, იყო წლისა კ¹⁵⁷.
41. ტეზ — 1709 — აქა დეკენბერსა შამოებენ მეფე გი-
ორგის მადლაკს დადიანი გიორგი.
ოდიშარი თანა ახლდენ (sic), ზოგიერთი იმერ-
ლებიც თანა ახლდენ. და მეფე გიორგის გაე-
მარჯვა¹⁶².
42. უით — 1731 — აქა მიიცვალა მარიამ დედოფა-
ლი, დადიანის ასული, მეფე ალექსან-
დრეს მეუღლე¹⁸¹.
43. უკ — 1732 — აქა გაემარჯვა მეფე ალექსანდ-
რეს ჩიხორს — ოტია დადიანი დიპირეს,
რაჭის ერისთავი და აბაშიძე გაიქცა¹⁸².
44. ულთ — 1751 — აქა მიიცვალა მეფე ალექსანდ-
რე¹⁸⁹.
45. უმე — 1758 — აქა გაემარჯვა ხრესილზედ მეფე
სოლომონს, დადიანი თან ახლდა. ახალ-
ციხისა და აჭარის ჯარი სულ იყო — ერის-
თავი, აბაშიძე, წულუკიძე ახლდენ. გო-
ლა ფაშა დაირჩინეს. აბაშიძე მოკლეს, წუ-
ლუკიძე დიპირეს. თათარი გასწყვიტეს და ზოგო-
ცოცხალი შეიპყრეს¹⁹².
46. უნე — 1768 — აქა ერისთავი წაახდინა მეფე
სოლომონ¹⁹⁷.
47. უნზ — 1769 — აქა რუსი მოვიდა იმერეთს¹⁹³.
48. უნც — 1770 — აქა რუსის ჯარმან და მეფე სო-
ლომონ ქუთაისი აიღეს ფერისცვალებას. ამა-

37: 20 გვ. ნუსხ. ხ. 39 მხედრ. ა ახალციხეს — ჩამატებულია შემდეგ განსხვა-
ეებული ხელით. 39—40. ნუსხ. ხ. 41 21 გვ. ნუსხ. ხ. 42—43 22 გვ. ნუსხ. ხ. 44—46 23
გვ. ნუსხ. ხ. 48 24 გვ. მხედრ. ხ აღწერილობაში შეცდომით მოცემულია ქორო-
ნიკონი — უნ. 47. 33 ნუსხ. ხ.

ვე წელსა ბაღდათი, შორაპანი და ცუცხვათი ალეს¹⁹⁸.

49. უმბ — 1775 — აქა გაემარჯვა ჩხერს მეფე სოლომონს — ხუთი ათასი ლეკის და თათრის ჯარი იყო — აბაშიძე ჩამოუძღვა. თათარი და ლეკსულ გასწყვიტეს და აბაშიძე გაიქცა¹⁹⁹.
50. უმდ — 1776 — აქა მიიწვალა მეფის ძე, კათალიკოზ-გაენათელი იოსებ²⁰⁰.
51. უმე — 1778 — აქა მიიწვალა დედოფალი მარია²⁰¹.
52. უმპ — 1780 — აქა გაემარჯვა სოლომონს. დადანი კაცია თანა ახლდა რუხვს. აფხაზი. ჩერქეზი, თათარი თერთმეტი ათასი კაცი იყო. — გააქციეს ამოსწყვიტეს და მრავალი ცოცხალი შეიპყრეს²⁰³.
53. უობ — 1784 — აქა მიიწვალა ქრისტეანობისა ნათელი მეფე სოლომონ²⁰⁴.
54. უოზ — 1789 — აქა არჩილის ძე სოლომონ მეფე იქმნა იმერეთისა ივლისის თუ(ე)ს²⁰⁵.
55. უპგ — 1795 — აქა მეფე დავით მიიწვალა ახალციხეს²⁰⁸.
56. უბდ — 1796 — აქა ხოჯა ყაენი მოვიდა ტფილისს²⁰⁶.
57. უპე — 1797 — აქა მეფე ირაკლი მიიწვალა²¹⁰.
58. უბთ — 1801 — აქა მეფე ქართლისა გიორგი მიიწვალა²¹¹.
59. უეა — 1803 — აქა ლეჩხუმი აიღო მეფე, მეორემ სოლომონ²¹².
60. უეგ — 1805 — აქა პირველად რაქას ეამი იყო.
61. უეწ — 1810 — აქა რუსთა დაიპყრეს იმერეთი²¹³.
62. ფ — 1812 — აქა ბუნაპარტე შევიდა მოსკოვში და რუსთა განდევნეს ამავე წელს. და წასრულს წელს იყო სიყმილი და ეამი იმერეთს²¹⁵.
63. ფგ — 1815 — აქა მოვიდა მთავარმმართველი რტისშევი იმერეთს²¹⁶.
64. ფგ — 1815 — აქა მიიწვალა მეფე არჩილის-ძე სოლომონ ტრაპიზონს²¹⁶.
65. ფწ — 1820 — აქა ქუთათელი და გენათელი წაიყვანეს რუსეთს მარტის ელდესა²¹⁷.

¹⁹⁸—¹⁹⁷, 25 გვ. მკურ. ხ. ¹⁹⁹—¹⁹⁸ მხედრ. ხ. ²⁰⁰—¹⁹⁹ გვ. 26.. მხედრ. ხ. ²⁰¹—²⁰⁰ გვ. 26 მხედრ. ხ.

ქაშნგულანი, 1636 წ.

ძირითადი მასა კინკლოსის ისტორიული მინაწერებისა გაკეთებულია ერთი ნუსხური ხელით, იმ ხელით, რომლითაც აღნიშნულია კინკლოსის გადაწერის თარიღი: ტკდ ქორონიკონი—1636 წ. ანდერძებდან ირკვევა, რომ გადაწერია დიაკონი „იოანე მწერალი მცირე“.

კინკლოსის ისტორიული მინაწერები ადრე გამოცემული არ ყოფილა.

1. სკბ — 1534 — ამა ქორონიკონსა არს დასაბამითგან შუდი ათას ოცდა ორი წელი ვიდრე აქამომდე.
2. სმთ — 1561 — აქა ომი ციხედიდსა იყო⁶⁴.
3. სნზ — 1569 — აქა ომი ფარცხისა და დარჩა მეფეს სუმონ ყიზილბაშთა⁶⁵.
4. სძზ — 1579 — აქა ლალა ფაშა გამოვიდა⁷¹.
5. სო — 1582 — აქა ბატონს მანუჩარს უღალატეს⁷³.
6. სოზ — 1589 — აქა ბატონს სუმონს შემოება და დიანი ოფისკუჭში. და დიანს გაემარჯვა⁷⁹.
7. სპა — 1593 — აქა ამ ქორონიკონსა ჩავიდა სარდალი ქართლსა და ბატონი სუმონ დაიპირეს⁸².
8. სყ — 1602 — აქა გიორგი მეფე მიიცვალა და ძე მისი ლუარსაბ გამეფდა⁸⁶.
9. სებ — 1604 — აქა მოკლა კახმან კოსტანტინე მამა და ძმა⁸⁸.
10. სეგ — 1605 — აქა მეფედ დაჯდა ბატონი თეიმურაზ⁹⁰.
11. სეზ — 1609 — აქა მოვიდა თათარხანი და სამცხისა და ნიგლის ქვეის ფაშები, და შავშეთის ლაშქარი ქართლით. და შეება ლუარსაბ მეფე. და ლუარსაბ მეფემ გაიმარჯვა⁹⁹.
12. სეზ — 1609 — აქვე დედოფალი მდიცვალა⁹⁴.

¹ 195 რ. ნუსხური ა. ² 195 ვ. ნუსხური ბ. ძირითადი მასა მინაწერებისა ამ ხელით არის დაწერილი. ³ ნუსხური ბ. ⁴ ნუსხური ბ. ⁵ 196 რ. ნუსხური ბ. ⁶ ნუსხური ბ. ⁷ ნუსხური ბ. ⁸ ნუსხური ბ. ⁹ ნუსხური ბ. ¹⁰ ნუსხური ბ. ¹¹ 196 ვ. ნუსხური ბ. ¹² ნუსხური ბ.

13. სეზ — 1609 — ამავე ქორონიკონსა შაბაზ ყვინთან წავიდა ბატონი თემურაზ⁹⁴.
14. ტა — 1613 — აქა მოვიდა შაბაზ ყვინი კახეთს და ბატონი თეიმურაზ ლიხთ-იმერეთის მორჩაჲ⁹⁵.
15. ტია — 1623 — აქა უღალატა ქართლის მოურავ-მან ყიზილბაშთა და გაიმარჯვა. და ბევრი ხანი და ლაშქარი ამოსწყუიტა, განჯაჲ დაარბივაჲ და სხვაჲ მრავალი ზიანი უყო და კახი მეფე ურუ-მიდამე მეიყვანა და ბატონად დასვა¹⁰².
16. ტიბ — 1624 — აქა ყორჩიბარჩი ბაში მოვიდა დიდი ომი იყო¹⁰³.
17. ტიე — 1627 — აქა მეფემ თეიმურაზ გაიმარჯვა მოურავზედ¹⁰⁵.
18. ტკ — 1632 — აქა გორი ააგეს ყიზილბაშთა¹⁰⁶.
19. ტკდ — 1636 — აქა ხვანთქარი გამოვიდა და ერე-ვანი წააქდინაჲ¹⁰⁸.
20. ტკზ — 1639 — აქა ჩიძავაძის ქალი მოიყვანეს.
21. ტკჰ — 1640 — აქა გიორგი დაიბადა.
22. ტლდ — 1646 — დარეჯან მიიცვალა.
23. ტმე — 1658 — აქა როსტომ მეფე მიიცვალა¹²⁵.
24. ტმე — 1658 — აქა შანაოზ მეფე გაბატონდა¹²⁵.
25. ტნ — 1662 — აქა ციციის შვილის ქალი მოიყვა-ნეს.
26. ტნბ — 1664 — აქა ბატონი თარხანი ორამ მიი-ცვალაჲ.
27. ტნბ — 1664 — აქა ბატონი სარდალი პაპუნა მიი-ცვალაჲ.
28. ტნგ — 1665 — ელენე.
29. ტნდ — 1666 — პატა.
30. ტნე — 1668 — აქა დიდი ძრვაჲ იყო.
31. ტნმ — 1670 — აქა ბატონიშვილი ბატონი დედისი-მედი მიიცვალაჲ.
32. ტნდ — 1676 — ბადური.
33. ტნდ — 1676 — აქა შაზა სარდალი მოკლეს¹⁴³.

¹³ ნუსხურ ბ. შაბაზ. ¹⁴ ნუსხ. ბ. შაბაზ. ¹⁵ ნუსხ. ბ. ¹⁶ ნუსხ. ბ. ყორჩი-ბარჩი. ¹⁷ ნუსხ. ბ. ¹⁸ ნუსხ. ბ. ¹⁹ 197 r. ნუსხ. ბ. ²⁰ ნუსხ. ბ. ²¹ ნუსხ. ბ. ²² ნუსხ. ბ. ²³ ნუსხ. ბ. ²⁴ ნუსხ. ბ. ²⁵ ნუსხ. ბ. ²⁶ 192 v. ნუსხ. ც. ²⁷ ნუსხ. ც. ბატონი (წინა შემთხვევაშიც ასევეა). ²⁸ ნუსხ. დ. ²⁹ ნუსხ. დ. ³⁰ ნუსხ. ც. ³¹ ნუსხ. ც. ³² ნუსხ. დ. ³³ ნუსხ. დ.

34. ტვე — 1678 — აქა გიორგი მეფე გაბატონდა¹⁴².
35. ტპ — 1680 — მამუკა.
36. ტთ — 1681 — ელენე წაიყვანეს.
37. ტო — 1682 — ზურაბი.
38. ტოა — 1683 — იესე.
39. ტოა — 1683 — აქა მარიამ დედოფალი მიიცვალა¹⁴⁷.
40. ტობ — 1684 — აქა ჟამი გამოჩნდა.
41. ტოდ — 1686 — აქა წალკელი ეფისკოპოსი მიიცვალა და მწუხარებაჲ არამცირედი დაჯვრთვაჲ. საუკუნომცა არს საჯსენებელი და კურთხევაჲ მისი, ამინ, ღმერთო! ქრისტე! ფეოდორე აცხონე.
42. ტოე — 1687 — ქწ. აქა მიქელაძის ქალიო...
43. ტოე — 1688 — ქწ. აქა გიორგი მეფე [გააგდეს]¹⁵¹.
44. ტოე — 1688 — ქწ. აქა ერეკლე მეფე მოვიდა¹⁵¹.
45. ტპბ — 1694 — აქა ამილღაბარ მიიცვალა ჟამითა.
46. ტპგ — 1695 — აქა პატას ქორწილი.
47. ტპე — 1698 — აქა მანინა დაიბადა.
48. ტპპ — 1700 — ქ. აქა როდამ დაიბადა.
49. ტპთ — 1701 — ქ. აქა ანუკა [დაიბადა].
50. ტპთ — 1701 — აქა სულჟურთხეული ციციშვილის ქალი ბატონი მარიამ მიიცვალა; საუკუნომცა არს საჯსენებელი და კურთხევა მისი, ამინ.
51. ტქდ — 1700 — ქ. აქა ელენე [დაიბადა].
52. ტქე — 1707 — აქა იოსებ ყენთან წაიყვანეს].
53. ტქვ — 1708 — ქ. ზაზა დაიბადა.
54. ტქთ — 1711 — ქ. გიორგი დაიბადა.
55. უდ — 1716 — აქა პატარა ავთანდილი დაიბად[ა].
56. უე — 1718 — აქა ჟამობა. ელენე მიიცვალა.
57. უი — 1722 — ამ ქორონიკონს იმამ ყულუი-ხან მიიცვალა და კოსტანტი[ნე] გამეფდა¹⁷².

ოდეს ესე ქორონიკონი დაესრულოს თავითგანვე იწყების. ადამს აქეთ წელნი ჴვდი ათას ას ორმოცდასამი იყუმს, ქრისტეს აქეთაჲ ათას ექვსას ოცდათხუთმეტი, ჴედნადები იმ. მჴის მოქცევა გ. მოქცევა ჴთვარისა ით, ქართულად ქორონიკონი ტქდ*.

³⁴ ნუსხ. c. ³⁵ ნუსხ. d. ³⁶ ნუსხ. c. ³⁷ ნუსხ. d. ³⁸ ნუსხ. d. ³⁹ ნუსხ. c. ⁴⁰ ნუსხ. c. ⁴¹ ნუსხ. ხ-ს. შიავავს ძალან. შაგრამ სხვა ხელია. ⁴² ნუსხ. e. ⁴³ ნუსხ. e. ⁴⁴ ნუსხ. e. ⁴⁵ 198 r. ნუსხ. c. ⁴⁶ ნუსხ. c. ⁴⁷ ნუსხ. f. ⁴⁸ მხედრული a. ⁴⁹ მხედრ. a. ⁵⁰ ნუსხ. f. ⁵¹ მხედრ. a. ⁵² ნუსხ. e. ⁵³ მხედრ. a. ⁵⁴ მხედრ. a. ⁵⁵ მხედრ. a. ⁵⁶ მხედრ. ხ. ⁵⁷ მხედრ. c. *ნუსხური.

ჟამნგულანა, XVII - XVIII სს.

კინკლოსის სტრიქონებს შუა (199r—201v) მოთავსებულა ქრონიკალურ ცნობები შესრულებულია კინკლოსისავე გადამწერის ხელით (ნუსხურად). ისტორიული მინაწერები ამ ხელნაწერისათ. ჟორდანიას ქრონიკებში შესულია როგორც წერა-კითხვის გამაეცელებელ საზოგადოების ხელნაწერ 1204-ის ცნობები. მთლიანად ქრონიკა გამოცემულია ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობის (S ფონდი) მეორე ტომში, 1964 წ., გვ. 98.

1. რლბ — 1444 — აქა კოსტანტიპოლი დაიქირეს თათართა³⁰.
2. სმდ — 1558 — აქა შაქთამაზ ჩადგა ქართლს და სომხითს და ალაოჯრა სრულად ხევთამდის⁶¹.
3. სმკ — 1560 — აქა გურიელი როსტომ გარდაჯდა. მისი ძე გიორგი გურიელად დაჯდა⁶³.
4. სნზ — 1569 — აქა სუმონ მეფე ქართლისა და იქირეს თათართა ომშიდ⁶⁶.
5. სნთ — 1571 — აქა ლეონ დადიანი ცხენმან მოკლა⁶⁷.
6. სმვ — 1578 — აქა შაისმელი გარდაიცვალა⁷⁰.
7. სო — 1582 — აქა ათაბაგს აწყუჭრს უღალატეს; გეემარჯვა, თათარი გაიქცა⁷³.
8. სოე — 1587 — აქა ახალციხე ააშენეს ურუმითა: [დას]აბამითგან წელთა შუდი ათას ოთხმეოცდა ათოთხმეტია. ნახეთ ამას უკან აქმე როგორ მოვა⁷⁶.
9. სოვ — 1588 — აქა განქა (!) აშენეს⁷⁷.
10. სოთ — 1591 — აქა გურიელს მამიას აფხაზზე გაემარჯვა⁷⁸.
11. სპე — 1597 — აქა დედოფალი ათაბაგის ქალი მოიყვანეს⁸¹.
12. სპკ — 1600 — აქა დიდი გურიელი გიორგი მიიცივალა⁸³.

¹ 199 v. თ. ჟორდანიას ქრონიკებში კონკრეტულად ეს ცნობა არ არის. არის სხვა მსგავსი ცნობები. ² 200 r J—ეს ცნობები არ არის. ³ J—ეს ცნობა არ არის. ⁴ J—აქაჲ. ⁵ J—ქორონიონი სმე-1577; შაქსმაჲლ. ⁶ J—აწყუჭრს. ⁷ J—სოე-1585. ⁸ 200 v განქა კალმისმიერი შეცდომა უნდა იყოს; J—სოზ 1589. განძა? ⁹ J—აბზაზზე.

13. სედ — 1606 — აქა ს ჳ მ ო ნ დ ა ი ბ ა დ ა ბ ა ტ ო ნ ი ს შ ვ ი ლ ი⁹¹.
14. სეზ. — 1609 — აქა დედოფალი თ ი ნ ა თ ი ნ მ ი ი ც ვ ა ლ ა ; აქ აშენეს შ ა ლ ე თ ს საყდარი⁹⁵.
15. სეჰ — 1610 — აქა მ ა მ ი ა გ უ რ ი ე ლ მ ა ნ ა ქ ა რ ა დ ა ი ჰ ი რ ა⁹⁶.
16. სეთ — 1611 — აქა დ ა დ ი ა ნ ი მ ა ნ უ ჩ ა რ ც ხ ე ნ მ ა ნ მ ო კ ლ ა⁹⁷.
17. ტ — 1612 — აქა მ ა ნ უ ჩ ა რ ბ ა ტ ო ნ ი ს შ ვ ი ლ ი მ ი ი ც ვ ა ლ ა.
18. ტჰ — 1640 — აქა ვ ა ხ ტ ა ნ გ გ უ რ ი ე ლ ი მ ი ი ც ვ ა ლ ა⁹⁸. ქ ა ი ჯ ო ს რ ო გ უ რ ი ე ლ ა დ დ ა ჯ დ ა¹¹³.
19. ტლე — 1647 — აქა მ ო ი ყ ვ ა ნ ე ს დ ე დ ო ფ ა ლ ი ხ უ ა რ ა მ - ზ ე¹¹⁶.
20. ტლთ — 1651 — აქა დ ა ი ბ ა დ ა ბ ა ტ ო ნ ი ს შ ვ ი ლ ი გ ი ო რ - გ ი¹¹⁶.
21. ტნდ — 1666 — აქა მ ო ი ყ ვ ა ნ ე ს დ ე დ ო ფ ა ლ ი თ ა მ ა რ ა¹²².
22. ტნზ — 1669 — აქა დ ა ი ბ ა დ ა ბ ა ტ ო ნ ი ს შ ვ ი ლ ი ქ ა ი ჯ ო ს - რ ო¹³⁹.
23. ტოგ — 1688 — აქა რ ო კ ე თ ს შ ე ი ბ ე ნ . გ ი ო რ გ ი ე ლ ი მ ო კ ლ ე ს . მ ის ი შ ვ ი ლ ი ქ ა ი ხ ტ ო ს რ ო დ ა ჯ - დ ა¹⁴⁸.
24. ტოვ — 1688 — აქა მ ა მ ი ა გ უ რ ი ე ლ ი დ ა ჯ დ ა ბ ა - ტ ო ნ ა დ¹⁴⁹.
25. ტოზ — 1689 — აქა მ ო ი ყ ვ ა ნ ე ს დ ე დ ო ფ ა ლ ი ე ლ ე ნ ე . ა ბ ა შ ი ძ ი ს ქ ა ლ ი¹⁴⁹.
26. ტპგ — 1695 — ამა ქ ო რ ო ნ ი კ ო ნ ს ა ... ა თ ა ნ ა ს ე ნ ი - კ ო ლ ო ზ ი ს შ ვ ი ლ ი .
27. ტჰმ — 1700 — აქა ბ ა ტ ო ნ ი ს შ ვ ი ლ ი გ ი ო რ გ ი დ ა ი ბ ა დ ა¹⁵⁵ ;
ქ რ ის ტ ე , შ ე ი წ ყ ა ლ ე ც ო დ ვ ი ლ ი ნ ი კ ო ლ ო ზ მ ღ ღ ე - ლ ი * .

¹³ J, A — ბატონიშვილი. ¹⁴ — ეს ცნობა არ არის. A — აშენეს ბგლეთს საყდარი. ¹⁵ 201 r. ²⁰ J — ტმ — 1652. ²¹ 201 v. A — მოიყვანეს. ²² A — ბატონიშვილი. J — ეს ცნობა არ არის. ²³ J — ეს ცნობა არ არის. მის ნაცვლად ამ ქორონიკონზე ქრონიკებში (II, ვე 504.) ვითხულობთ: „აქა ჯუმათელი შარაშიძე მიიყვალა“ (წერა-კითხ. № 1204), რასაც ჩვენ ხელნაწერში ვერ მივაველიეთ. ტოე (1687 წ.) ქორონიკონზე ქრონიკებში (II, 505) წერია: „აქა ჯუმათელი იოანე ბერიძე დაჰდა ჯუმათელად“ (წერა-კითხ. № 1204). ხელნაწერში არც ეს ცნობა ჩანს. ²⁴ — ²⁵ — J — ეს ცნობები არ არის.

* 220 r. ტჰსტის ხელი.

ქამბგულანი, 1703 წ.

მინაწერებიდან ირკვევა, რომ ხელნაწერი გადაწერილია დიაკონ ბაბუხაძისა და იოანე პატარიძის მიერ, ფიჩან მხეიძის ბრძანებით. ძირითადი მასა კინკლოსის ისტორიული მინაწერებისა, შესრულებული კინკლოსისავე გადამწერის ხელით, იოანე პატარიძის მიერ უნდა იყოს ჩაწერილი. თავში კინკლოსს მე-200 ქორონიკონამდე ფურცლები აქლია.

კინკლოსის ისტორიული მინაწერები გამოქვეყნებულია ექ. თაყაიშვილის მიერ (ძველი საქართველო, ტ. II, განყოფილება III, გვ. 67—72). მინაწერები კინკლოსური ცხრილის ხელით სრულდება 1703 წ. არის შემდგომი მინაწერებიც, რომლებიც 1803 წლამდე მიდის. ქრონიკის საერთო ქრონოლოგიური ჩარჩოებია 1512 — 1803 წწ.

1. ს — 1512 — ამ ქორონიკონსა ხუანთქარმან გელათი და ქუთათის[ი] დაწუა⁴⁸.
2. სზ — 1510 — ამა ქორონიკონსა დაჯდა გელათის ეპისკოპოზად საყვარელიძე მელქისედეკი⁵².
3. სოზ — 1057
XIII მოქც. } — ამა ქორონიკონსა დაეითს, ალმაშენებელს, გელათი დაუწყია და ქორონიკონი მობრუნებულა⁵.
4. სოთ — 1501 — ამა ქორონიკონსა შეიბენ მეფე როსტომ დადიანი მეფეს სჯიმონს; და იმერელს და ოდიშარს გაემარჯვათ ამავე ქორონიკონს⁷⁹.
5. სებ — 1004 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მეფე როსტომ⁸⁹.
6. ტია — 1023 — ამა ქორონიკონსა, დეკენბერსა თ, შეიბენ გოჭოურას მეფე გიორგი და ლევან დადიანი. და დიანს გაემარჯვა¹⁰¹.
7. ტიგ — 1025 — ამა ქორონიკონსა შეილმა მამია გურიელი მოკლა¹⁰⁴.

¹ 470 რ. ² 473 v. როსტომ, დადიანი | როსტომ (და) დადიანი—T. ³ 474 რ.

⁴ 475 რ.

8. ტყე — 1637 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მეფე გიორგი¹¹⁰.
9. ტმზ — 1654 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მამუკა ბატონიშვილი: დადიანმა ლეონ დააშავა და მუნ აღესრულა დარჩენილი¹²¹.
10. ტმე — 1657 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა დადიანო ლეონ და გაბატონა მეფე ალექსანდრე ვამეყ; დაჭილაძე, მიქელაძე დადიანმა დაოდიშარმა მოსციეს ძმის სისხლში¹²⁴.
11. ტმზ — 1650 — ამა ქორონიკონსა შემეება მეფეს ალექსანდრეს დადიანი ლიპარ დაქარხოსრო გურიელი; ფართ ფაშასა ურუმნი ახლდენ და ქართველთ ბატონის სახლით-უხუცესი ციციშვილი და ქართველთ ლაშქარო გუჭრც ახლდენ ბანძას; მეფეს ალექსანდრეს გაემარჯვა¹²⁴.
12. ტმთ — 1661 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მეფე ალექსანდრე დაძე მისი ბაგრატ მეფედ დაჯდა¹²⁶.
13. ტნე — 1668 — ამა ქორონიკონსა ფაშამ ჩამოეყანა კახი ბატონის ქალი დარიჯნა (sic) დედოფალი: გაბატონეს, მაგრამ ქუთათის ლეჩხუმლე მისა შოკლეს. ისევ ბაგრატს დარჩა მეფობა¹²⁶.
14. ტა — 1672 — ამა ქორონიკონსა დაესხა მეფეს ბაგრატს ქუთათის ასან ფაშა. მეფე წელი დარჩა, დაიმერეთი დაოდიში ააოხრა. ქუეყანა ვერ დაიჭირა და ისევ მეფე გააპატონა¹³⁰.
15. ტაბ — 1674 — ამა ქორონიკონსა შემოებენ ქუთათის ციხეს მეფე ბაგრატ და იმერელი, ურუმთ ეჭირა. აღებით აიღეს, მაგრამ მოშალეს. ღმერთმან ცოდვა მისციეს ვინც მოშალა. ქუთათისი დასწევს და ქალაქი აღაოჭრეს¹⁴⁰...
16. ტაზ — 1679 — ამა ქორონიკონსა ჩამოვიდა იმერეთის დასაჭირვად მეფე არჩილ¹⁴⁴.
17. ტუა — 1703 — ამა ქორონიკონსა ჩამოვიდა აზრუმის ფაშას. საბეკას ციხე. ქალატყის ცი-

...
 * 475 v. * 476 v. ¹³ 477 r. ¹⁵ ღმერთმან ცოდვა მისციეს. ვინც მოშალა ღმერთმან ხედვა მისი ციხე ვინც მოშალა—T. ¹⁶ 477 v. ¹⁷ 478 v.

- ხე, შორაპნის ციხე დააქციეს, მრავალი ქვეყანა დაწვეს. დაკაფეს და აოხრეს¹⁵⁸.
18. ტეჭ — 1710 — ამა ქორონიკონსა გაემარჯვა მეფე გიორგის ფარცხანაყანევს დადიანსა და რაჭის ბატონზედ და ვაკის ბატონზედ¹⁶².
19. უ — 1712 — ამა ქორონიკონსა გაემარჯვა ჩხარს მეფე გიორგის¹⁶⁴.
20. უკ — 1732 — ამა ქორონიკონსა მეფე ალექსანდრეს თავის ძმა შემოება. დადიანი, ერისთავი, აბაშიძე თანა ახლდა. მეფე ალექსანდრეს გაემარჯვა ჩიხორს; დადიანი დაირჩინეს. თუესა დეკენბერსა კე¹⁸².
21. უმე — 1757 — ამა ქორონიკონს იქმნა ხრესილის ომი თათრებს, ვეზირის ჯარს ახლდენ ერისთავი და აბაშიძე, წულიკიძე (sic) და მეფეს შამოებენ. და გაემარჯვა მეფე სოლომონს. აბაშიძე მოკლეს, ერისთავი გააქციეს, წულუყიძე დაირჩინეს. ქემხა და ბაშადა მოკლეს, სხვა უნგარიშო მოკლეს და დაირჩინეს დეკემბერსა იდ, დღესა კვრიაკესა¹⁹².
22. უნ — 1762 — ამ ქორონიკონს ქაიხოსრო აგიაშვილის სალ¹⁹⁴...
23. უმვ — 1778 — ქ. ამ ქორონიკონს მიიცვალა დედოფალი მარია, დიდი მეფის სოლომონის მძეულლე²⁰¹.
24. უობ — 1784 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მეფე სოლომონ²⁰⁴.
25. უპა — 1793 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა სარდალ-ქეშიკთუხუცესი ციხისთავი აგიაშვილი ქაიხოსრო²⁰⁷.
26. უპბ — 1794 — ამ ქორონიკონს მიიცვალა მეფე დავით²⁰⁸.
27. უპე — 1797 — ამ ქორონიკონს მიიცვალა მეფე ერეკლე²¹⁰.
28. უტა — 1803 — ამა ქორონიკონს მიიცვალა დადიანი გრიგოლ²¹³.

¹⁵⁸ 470 რ. უფრო ბაცი მელნითაა ნაწერი, ხელიც განსხვავებულია. ნუსხ. ბ. ¹⁹ ნუსხ. ც. ²⁰ 480 რ. ნუსხ. ც. ²¹ 481 რ. ნუსხ. დ. ²² მკრალი მხედრული. ²³ 482 რ. მხედრ. ა. ²⁴ მხედრ. ა. ²⁵ 482 v. მხედრ. ა. ²⁶ მხედრ. ბ. ²⁷ 483 რ. მხედრ. ა. ²⁸ მხედრ. ა.

რ-ა დათავდეს თავსავე დაწყე. სადა ქანწილი უზის—ეს ქორონიკონი მე დამიწერია იოანეს (ი-ეს)*

ქ. ღმერთი შეიწყალე იოანე პატარძე. ამ-ნ და კირიელე-სონ! ღმერთო ნუ წარსწყმედ**.

XIV

A — 186a

გელათის გულანა, XVII ს.

ისტორიული მინაწერები მისი კინკლოსისა გამოცემულია თ. ჟორდანიას მიერ (იხ. Описание рукописей и старопечатных книг церковного музея духовенства грузинской епархии, ტ. I, გვ. 196 — 197). ქრონიკალური ცნობები ჩართულია აგრეთვე თ. ჟორდანიასავე ქრონიკებში.

კინკლოსის დასასრულს. მთავრული ანოებით, რომელთაც: თითოეული ნუსხურით ნაწერი დახვეული სტროქონებით არის მოხაზული. ვკითხულობთ: „ღმერთო! შეიწყალე ცოდვილი დიმიტრი, ამინ! (ღ-ე შე ც-ი დიმიტრი ან)“. ტექსტ-დან ირკვევა. რომ ხელნაწერი გენათელი მთავარეპისკოპოსის ზაქარეას ბრძანებით გადაუწერია დიმიტრი მღვდელს, ორ სხვა პირთან ერთად.

1. სზ — 1519 — ამა ქორონიკონსა გელათს ეფისკოპოზი დამჯდარა⁵².
2. სპა — 1503 — ამა ქორონიკონსა ოფიშკვდს ომი ყოფილა.
3. სედ — 1606 — ამა ქორონიკონამდის გელათი რომ დაწებულა, ფწელიწადი გარდასრულიყო¹⁵.
4. ტი — 1622 — ამა ქორონიკონსა, დეკემბერსა თ. გოქოურის ომი იქნა¹⁰¹.
5. ტლა — 1643 — ქ. ამა ქორონიკონსა დაიბადა ელენე სახლის-უხუცესის ქალი, თვესა ფებერვალსა.

* 1703 წლამდელი მინაწერების ხელი.

** ოდნავ განსხვავებული ხელი, უფრო ბაცი მელანი.

¹ 547 გვ. ნუსხ. ა. (გადამწერისავე ხელი). ეფისკოპოზი ეპისკოპოსი — J (II, 335).² 548, ნუსხ. ა ოფიშკვდს| ოფიშკვდს — J (II, 427). ³ ნუსხ. ა. ⁴ 549 გვ. ნუსხ. ა. გოქოურის| გოქაურის — J (II, 445). ⁵ მხედრული ა. J — ეს ცნობა არ არის.

6. ტმა — 1653 — ამა ქორონიკონსა მიიცვალა ბატონის შვილი მამუქა თუშსა დეკენბერსა¹²¹.
7. ტმდ — 1658 — ამა ქორონიკონსა ტმდ, აყურთხა მიტროპოლიტად ი(?) გაენათელი ზაქარია ქვარიანი ლირსმან და ლუთისმოყვარემან აფხაზეთსა კათალიკოზმან მაქსიმე მაკუტაძემან თუშსა იენისსა¹²².
8. ტმვ — 1658 — ამა ქორონიკონსა მეფეს ალექსანდრეს გურიელი ქაიხოსრო და დადიანლიპარი შემოებენ ბანძას. ქართველთ ლაშქარი და ურუმე გვერც იახლათ, ოდიშარი და გურიელი უნაკლულად გვერც იახლათ. მივიდა მეფე ბანძას, ეწყო ბრძოლად. — დადიანი ლიპარი მოკლეს და გურიელი ქაიხოსრო ლტოლვილი სტამბოლს შეიქცა და საქართველი მეფეს დარჩა¹²⁴.
9. ტმწ — 1660 — ამა ქორონიკონსა, თვესა მარტსა დ, მეფე ალექსანდრე მიიცვალა. ამავე წელსა და ამავე თვესა მის წილ ძე მისი ბაგრატ მეფე იქმნა:— და საქმევე წელსა თვესა ივლისსა უღალატა დედინაცვალმა და ზოგმა მისმა ორგულმა ყმებმა. დაიჭირეს და თვალი დასწვეს. და სამს წელიწადს იმერეთი ოხერ და უმკვიდრო იქმნა; — ზოგჯერ დადიანს ეპყრა, ზოგჯერ ყიზილბაშთაგან, ზოგჯერ ურუმთაგან და ერთს წელს გურიელიც მეფობდა. ესეთი უსაზომო ჭირი იქნა ამისის დაშავებითა და გწელიწადს კათალიკოზმა ჩხეტიძემ სვიმეონ და მისმა ძმამ სახლისუხუცესმა სეხნიამ და გენათელმა ლორთქიფანიძემ გედემონ დიდის ცდითა მოიყვანეს და გააბატონეს (თვეს ივლისს ოცდა ექვსსა)¹²⁶.
10. ტმც — 1660 — ქ. ამა ქორონიკონსა დაიბადა ოტორთქიფანიძე, ღმერთო გაზარდე!

¹²¹ ნუსხ. ა. თუშსა| თვესა — ქ. ¹²² ნუსხ. ა. ¹²³ ნუსხ. ა. ტექსტის ნაწილ ფურცლის თავშეკვეითაა დაწერილი. ¹²⁴ ნუსხ. ა. ერთი ნაწილი ტექსტისა კინკლის ცხრილის თავშეკვეითაა ნაწერი. პირველ და მეორე ნაწილებს შუა წინამდევლი ცნობაა ჩაწერილი. ¹²⁵ დასწვეს| დაწვეს — ქ. ¹²⁶ ეპყრა| ეჭირა — ქ. ¹²⁷ კათალიკოზმა ჩხეტიძემ| კათალიკოზმან ჩხეტიძემ — ქ. ¹²⁸ მინაწერი მოგვიანებულად დატანილი. ქ — არ არის.

11. ტნა — 1663 — ამა ქორონიკონსა ვინც იმერელი კაცო მის ღალატშიდ არ ერია, მოიყვანეს მეფე ბაგრატ და გააბატონეს თვეა გიორგ(ობისასა)¹²⁹.
12. ტნბ — 1664 — ამა ქორონიკონსა მეფე ბაგრატ, დადიანი ლევან შიბნეს ბანძას და მეფეს გაემარჯვა. დადიანი ქელთ დარჩა. ცოლი წაართვა. მან შეირთო და თავისი და თინათი (sic) დადიანს შერთო, ნახეთ უბატონოთ იმერელთ რჯმალი¹³².
13. ტნვ — 1668 — ქ. ქორანიკონსა ამას, დედოფალმან ნესტან-დარეჯან ჩამოიყვანა ურუმის ლაშქარი და მრავალი ავი ქნა. და მრავალი სოფელი წახდა; და კიდეცა შიმშილობა ქნა. იმ წელს მე, გენათელმა გედეონ. ხიდი ავაშენე ქიშურაზე და სულს ჩემის საოხად. და ვინცა შენდობა ბრძანოთ, ღმერთმან თქვენცა შეგინდნეს, ამონ!
ქ. მგორესა წელსა გელათს, წყალწითელზედ ვაშენებდი ხილსა და არ დამაცალეს რაქველემბა, თვარა გათავებას უპირობდი; ამა წელსა აღდგომა აპრილსა თერთმეტსა იყო¹³⁶.
14. უკდ — 1738 — ამ ქორონიკონსა წინამძღვრად დავედ მე ცოდვილი იოანე. ძე ენისელთ მოურავისა გივისა. ლთ შე.
15. ულ — 1742 — წ. ერთსა ამას ქორონიკონს მიიცვალა მინოწმიდელი ვაჩნაძე იოსებ, თვესა ფებერვალს ია. ღამესა ორ ეამსა.

XV

Q — 103 ბ

(პირი H—3005)

1749 წ.

დიდი ფორმატისა და მოცულობის ხელნაწერი სამ წიგნადაა დაწლილი. ხელნაწერი სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია შემოქმედის გულანის სახელწოდებით. კინკლოსის ისტორიული მინაწერები გა-

¹¹ 550 გვ. ნუსხ. ა. თავშეკეცვით ცხრილს ტექსტისადმი. თვესა გიორგ თვესა გიორგობისთვესა — J. ¹² მხედრულ ბ: შეგინდნეს| შეგინდეს — J. ¹³ 551. ნუსხ. ბ. ¹⁴ ნუსხ. ბ.

მოცემულია დიმიტრი ბაქრაძის მიერ (იხ. Д. Бакрадзе, Археологические путешествия по Гурнии и Адчаре, გვ. 149 — 154). გულანის ქრონიკალური ცნობები შესულია თ. ჟორდანიას ქრონიკებში და ბოლოს მისი ისტორიული მინაწერები დაბეჭდილია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში — Q კოლექცია, ტომი I, 1957, გვ. 121—122.

დიდი ნაწილი მინაწერებისა გადმოწერილია კინკლოსთან ერთად და ჩართულია უშუალოდ სტრიქონებს შუა კინკლოსის გადმომწერისავე ხელით, მოკიდებული პირველი მინაწერიდან 1749 წლამდე, სადაც კვითხულობთ: „ამ ქორონიკონსა დაიწერა წმინდა ესე გულანი“.

1. ს — 1512 — აქა მოვიდენ თათარნი, ქუთათისი და გელათი დაწვეს⁴⁸.
2. სიგ — 1525 — აქა გელათს ომფორი დადვეს⁵².
3. სკზ — 1539 — აქა შვდგზის წყეულნი სომეხნი შეიშალნეს⁵⁶.
4. სობ — 1584 — აქა მეფე გიორგი მოკუდა და ძე მისი ლეონ მეფედ დაჯდა⁷⁴.
5. სპვ — 1598 — აქა გურიელი, ბატონი გიორგი, მიიცვალა და ძე მისი მამია დაჯდა კელმწიფედ⁸³.
6. ტიე — 1627 — აქა გურიელს მამიას უღალატეს და მოკლეს¹⁰⁴.
7. ტკვ — 1106 — აქა დავით გელათი დაიწყოდა¹⁵.
XIII მოქც.
8. ტზ — 1630 — აქა გურიელი კათალიკოზი მიიცვალა¹¹¹.
9. ტჭ — 1640 — აქა ჯუმათელი ნიკოლოზ მანველის შვილი დაჯდა¹¹⁴.
10. ტმბ — 1122 | — აქა მიიცვალა დავით აღმაშენებელი¹¹².
XIII მოქც. |
11. ტმთ — 1661 — აქა მეფემან ალექსანდრე გურიას მოუწდა და გურიელი ქაიხოსრო გარდაადო და დიმიტრი გურიელი გურიელად დასვა¹²⁷.
12. ტოგ — 1685 — აქა ჯუმათელი შარაშიძე მიიცვალა.

¹ 430 რ. ქორონიკონი ს—1512| ქორონიკონი სა—1513—J (II, 331). ⁴ 430 v. ⁵ J — არ არის. ¹¹ 431 რ. J — არ არის. ¹² J — არ არის. არის სხვა ქორონიკის ცნობა.

13. ტე — 1087 — აქი ჯუმათელი იოანე ბერიძე დაჯდა ჯუმათლად.
14. ტე — 1704 — აქა მოვიდა გურიას ხალი ფაშა და ააოხრა ქვეყანა¹⁵⁹.
15. ტე — 1706 — აქა ქორონიკონსა აფხაზი და მეგრელი მიუჯდა ჩოჩხათს და ჯუმათელს შარვაშიძე მაქსიმეს გაემარჯვა.
16. უზ — 1719 — აქა მეფე გიორგი მოკლეს იმერეთს მარტსა, იგ¹⁷⁰.
17. უივ — 1728 — აქა დადიანი ბეჟან მოკლეს თათართა¹⁷⁶.
18. ულზ — 1740 — ამა ქორონიკონსა დაიწერა წმინდა ესე გულანი.
19. უმე — 1757 — ამას ქორონიკონსა იმერეთს თათრის ლაშქარი მოვიდა. მეფეს სოლომონს გაემარჯვა. ლევან აბაშიძე მოხკლეს, გოლაფაშა და ბაშაღა დაირჩინეს და მერმე მოხკლეს თვესა დეკენბერსა ილ-სა; ამასვე ქორონიკონსა იმერეთს ლეკის ლაშქარი მოვიდა, მრავალი სული ქრისტიანი იშოვნეს. გელათი და სუჯუნის საყდარი დასწერეს თვესა აგვისტოს¹⁸².
20. უმჭ — 1760 — ამას ქორონიკონსა მზე დაბნელდა თვესა ივნისსა ბ, დღესა პარასკევსა¹⁹³.
21. უნა — 1763 — ამას ქორონიკონსა იმერეთს სერესკერი და ახალციხის ფაშა ოთხმოცი ათასი კაცით ჩამოვიდენ. ღვთის ნებით ტყულათ გაიქცა და მრავალი იშოვეს იმერელმან¹⁹⁵.
22. უნბ — 1764 — ამას ქორონიკონსა გურიას სერესკერის ლაშქარი მოვიდა ასკანა, ლეკოური და ბუკის ციხე ეიღეს; ამასვე წელსა მეფე სოლომონ და გურიელი შამშია გურიას მოვიდენ და ბუკის ციხე და ასკანის ციხე აიღეს.
23. უნგ — 1768 — ამას ქორონიკონსა მეფეს სოლომონს (!) თათარს და აბაშიძე ლევანს შეეება ოკრიბას, დღესა ჯვრიაკესა, თვესა დეკენბერს ილ-სა. აბაშიძე ლევან მოკლეს, თათარი ქემ-

¹⁷ მარჯვენა აწიანზე. ¹⁸ 431 v. კინკლოსის გადამწერის უკანასკნელი ჩანაწერი. ¹⁹ აქედან მოკიდებული ყველა დანარჩენი მინაწერი ერთი ხელითაა გაკეთებული. გოლაფაშა და ბაშაღა! გოპა (!) ფაშა და შაშაღა — A (გვ. 122).
²¹ გაიქცა! გაიქცენ — A (122 გვ.).

ს ა დირჩინეს, სხვა მრავალი დირჩინეს და დახო-
ცეს. ¹⁹²

24. უფე — 1778 — ამ ქორონიკონს გ უ რ ი ე ლ ი მ ა მ ი ა
მიიკვალა. თვესა ივლიასა.²⁰²

XVI

S — 5091

XVII ს.

ლიტურგიული ძეგლი. გამოკრებილი საკითხავები სახარება-სამო-
ციქულოდან. კინკლოსის ისტორიული მინაწერები ადრე გამოცემულ
არ ყოფილა.

1. [ტოვ] — 1688 — ამ ქორონიკონს ფ ი ლ ი პ ე დაიბადა.
2. [ტოვ] — 1688 — ამ ქორონიკონს კ ა ხ ი მ ე ფ ი ს. ბა-
ტონის თ ე ი მ უ რ ა ზ ი ს, ძე ე რ ე კ ლ ე გაბატონ-
დაჲ ქ ა რ თ ლ ს ა ჲ¹⁵¹.
3. [ტპთ] — 1701 — ამ ქორ[ონიკონს] (!) გიორგი ...დეს.
4. [ტეა] — 1707 — ამა ქ[ორონიკონს] [კ ა ხ ე თ(ს)] ლ ე-
ვ ა ნ [ბატონიშვილი]¹⁶¹...
5. [ტეთ] — 1711 — [ამ] ქ[ორონიკონსა] ვ ა ხ ტ ა ნ გ ე გა-
ბატონდა¹⁶³.
6. [უგ] — 1715 — ამ ქორანიკონსა [თ უ რ მ ა ნ ი გარ-
დამოვიდნენ¹⁶⁷ (!).
7. [უკა] — 1733 — ამა ქორონიკონსა ყიზილ[ბაქში] მოვი-
და ი ს[აყ] ფ ა შ ა რ უ [ს თ ა] კ ს ა¹⁸⁴.

XVII

S — 1384

სადღესასწაულო, XVI—XVII სს.

კინკლოსური ცხრილის მინაწერები გამოცემულია საქ. სსრ მეცნი-
ერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა
აღწერილობაში, კოლექცია S. ტომი II, 1961 წ., გვ. 179. ქრონიკის თა-
რიღებში შეცდომებია.

¹ 70 v. ნუსხ. ა. ² ნუსხ. ა. ³ 71 r. მხედრ. ა. ⁴ მხედრ. ა. ⁵ 71 v. მხედრ. ა.
⁶ მხედრ. ა. ⁷ 72 r. მხედრ. ა.

1. უე — 1717 — [ბ ა ქ] არ გაბატონდა, იესე მეფე გარდაადგეს და ვახტანგ მე¹⁶⁸...
2. უე — 1718 — ყენი გარდაადგო მირეიშა¹⁶⁹.
3. უია — 1723 — აქა ოსმალთ დაიჭირეს ქართლი და [მეფენი] რუსეთს წავედენ... წელსა¹⁷⁰.
4. უიჭ — 1730 — აქა ყენმა ისპანი დათავრიზი აიღო¹⁸⁰.

XVIII

H — 938

ქამნგულანი, XVII—XVIII სს.

კინკოსური ცხრილის აშეები, ისევე როგორც ხელნაწერის სხვა ფურცლებისა, წაჭრილია, დაზიანებულია მინაწერებით. წაჭრალია ქორონიკონის მინიშნება და ამიტომ კინკლოსური ცხრილი ამჟამად უთაროა. სხვა კინკლოსურ ცხრილებთან (S—252 გ, A—1153) ამ ხელნაწერის ცხრილს სტრიქონთა შედარებამ აჩვენა, რომ პირველი ისტორიული ხასიათის მინაწერი ქორონიკონ ფგ-ს (503) გასწვრივ უნდა იყოს გაკეთებული. საერთოდ კი ცხრილი არაკვალიფიცირებულადაა გადაწერილი, სხვა ცხრილებთან შედარებით აღინიშნება ცალკეული სხვაობანი.

1. ფგ — 1815 — აქა გელუანის ქალი აფხაზეთს დაჭდა დედოფლად.
2. ფდ(?) — 1816 — ...[ი]მერეთს მოკვდა. დაჭდა ძე მისი გიორგი ბატონიშვილი.
3. ფე — 1817 — აქა იოვანე მღვდელი, კეჭალმა ძე მოვიდა აფხაზეთს.
4. ფზ — 1819 — აქა ცაიშელი მი[ი]ცვალა.
5. ფზ — 1819 — აქა თათარი აკუს მოვიდა²¹⁸...
6. ფღგ — 1845 — აქა [ხვანთრის] ლაშქარი სოლალა ოღიშს დამ...

¹ 103 v. ყველა მინაწერი ერთი მხედრული ხელითაა გაკეთებული. აღწერილობაში თარიღი მინიშნული არ არის. ² აღწერილობაში ეს ცნობა არ არის შეტანილი ³ უია] უე—A. ⁴ უიშ] ურ—A.

¹ 273 v. მხედრ. a. ² ნუსხ. a. ³ 274 r. მხედრ. a. ⁴ ნუსხ. b. ⁵ მხედრ. a. ⁶ 274 v. მხედრ. b.

კომენტარები

1. (III, 1, IV, 1).

Oppolzer-ის „კანონებიდან“ გამომდინარე ე. ბაუსმა გამოიანგარიშა, რომ IV საუკუნეში მცხეთა-კასპის რაიონში რამდენჯერმე ყოფილა მზის დაბნელება: 1) 319 წლის 6 მაისს, საღამოს 6 1/4 საათზე, 2) 346 წლის 6 ივნისს, დილის 8 საათზე (იხ. კ. კეკელიძე, ქართულთა მოქცევის მთავარი ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხები. ეტიუდები..., IV, 1957, გვ. 283. შენიშვნა 1).

2. (I, 1, III, 2, IV, 2).

№ 1 კინკლოსში მოცემული ქვეყნის დასაბამიდან ათვლილი ქართული წელთაღრიცხვიდან გამომდინარე (ხუეზ — 6497; 6497 — 5604 = 893), შესაბამისად XIII ქორონიკონული მოქცევისა (რია — 113: 113 + 780 = 893), ცნობა უნდა დათარიღებულყო ბერძნულ-რომაულ წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის სრულიად მიუღებელი თარიღით — 893 წლით. ისტორიული ქრონოლოგიის ყველა მკვლევარი რეფორმებს ბერძნულ-რომაულ ქრონოლოგიურ ერთა შესახებ IV საუკუნეში ადასტურებს. ამდენად, კინკლოსური ცნობის არსიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, იგი უნდა დათარიღდეს ქართული ქორონიკონული წელთაღრიცხვისთვის უჩვეულო წესით — XII მოქცევით.

ამრიგად, ქართული კინკლოსური ცნობების მიხედვით დაიწყო „ბერძენთა ქორონიკონი“ 361 წ. (I, 1,) ან 359 წ. (III, 2, IV, 2).

ისტორიული ქრონოლოგიის საკითხების მკვლევართათვის ცნობილია, რომ ვინმე ანდრიამ. „მაგნუს ეპისკოპოსის ძმამ“, იმპერატორ კონსტანციუსის ბრძანებით 353 წ. შემოიღო ორასწლიან პასქალურ ციკლზე დაყრდნობილი სისტემა. აღნიშნული სისტემა მალე შეიცვალა და 380 წლიდან ძალაში შედის თეოფილე ალექსანდრიელის კალენდარი, მიძღვნილი იმპერატორ თეოდოსი I-სადმი. ვიქტორიუსის ტაბულაში 380 წ. აღნიშნულია — Hinc Theophilus episcopus pa-

schali suo sumpsit exordium (იხ. *Traité d'études Byzantines*, I, La chronologie, par V. Grumel, პარიზი, 1958, გვ. 50 ქვევით მითითება—V. Grumel).

ვიციტ კიდევ ერთი სისტემა წელთაღრიცხვისა — ე. წ. რომაული ერა, დადასტურებული სომეხი ავტორების (ასოლიკი, იოანე დიაკონი. იაკობ ყირიმელი და სხვ.) მიერ. საწყისი ამ სისტემისა არის 248 წელი. ურყევი ნუმერიკური მონაცემებით დადასტურებული მეთასე წელი რომის დაარსებიდან. 249 წელი — პირველი წელი ამ სისტემისა, — დასაწყისია რომის მეორე ათასწლეულის.

ცნობილია წელთაღრიცხვით სისტემებზე დიდი გავლენა მთვარისეული ციკლებისა. სწორედ 95-წლიანი მთვარისეული ციკლი (19X5) ჰყოფს 249 წელს 353 წლის რეფორმის ამოსავალი წერტილის — 344 წლისაგან. ამავე დროს 248 წელი დაემთხვა ზეობას ფილიპესი, რომლის შესახებაც ევსებოზის ქრონიკაში ნათქვამია: „*Primusque omniam ex Romanis imperatibus christianus fuit*“. რომის ათასწლეულის ზეიმი ქრისტიანი იმპერატორის მიერ იმპერიის გაქრისტიანებამდე, შემდგომში უნდა წარმოსახულიყო ფაქტად, ღვთის საგანგებო სურვილით რომ მოხდა. ამიტომ იმპერიის გაქრისტიანების შემდგომ 248 წელი ამოსავალი წერტილი გახდა გამოსათვლელად ქრისტიანული კულტის ცენტრალური ღვთისაწაულის — აღდგომისა, დასაფუძნებლად კალენდრის სისტემისა (V. Grumel... 151 გვ.).

ამოსავალ წერტილად 248 წლის მქონე სისტემის გამოყენების ქვედა საზღვარია 353 წელი: ამ წელთაღრიცხვის ხმარების ფარგლებია 353 — 380 წწ. სივიწროვე ამ ფარგლებისა მთავარი მიზეზია სისტემის მივიწყების.

V. Grumel-ი ფიქრობს, რომ რომაული წელთაღრიცხვის შემოღება უნდა მომხდარიყო წარმართი იმპერატორის იულიანეს გარდაცვალებისთანავე. წარმართობისა და ქრისტიანობის ჭიდილში 363/364 წწ. (V. Grumel... 151 გვ.). 20 წელზე ნაკლები დროის შემდეგ აღმოსავლეთის სამეფო კარის მიერ აღექსანდრიული ციკლის მიღებამ უკუაგდო კონსტანტინეპოლური მთვარისეული ციკლი და ფატალური დარტყმა მიაყენა ახალგაზრდა რომაულ წელთაღრიცხვას. მასზე რომ იყო დაფუძნებული (V. Grumel... იქვე).

ამ სისტემას, შექმნილს აღმოსავლეთ რომაელების — ბერძნების მიერ, რომაულს უწოდებენ, მაგრამ ხანდახან ბერძნულსაც (ასოლიკი, იოანე კათალიკოსი). ცნებების ბერძნულისა და რომაულის იდენტური მნიშვნელობით ხმარების მაგალითები სხვაც მრავალია.

780 წელს შემოღებული 532 წლიან ციკლზე დამყარებული ქართული ქრონიკონული სისტემა სწორედ რომაულიდან მომდინარეობს. მასზე დაფუძნებული (780-532=248 იხ. V. Grumel, დასახ. ნაშრომი, თავი XI, L'ère des Romains, Le kronikoni et l'ère mondiale des Géorgiens), ამიტომ, ვფიქრობთ, ქართველი ქრონისტი ბერძნული ქორონიკონების დასაწყისში გულისხმობს 363/364 წწ. შემოღებულ ახალ სისტემას, რომლის ამოსავალი წერტილია 248 წ.

ორწლიანი სხვაობა ყველაზე სარწმუნო (უძველესია) № 1 კინკლოსის ცნობასთან შედარებით (361 წ., 363 წ.). შესაძლოა პასქალური ქრონიკების თავისებური ბუნების შედეგია (სტრიქონების გასწვრივ შინაწერის გაკეთებისას დაშვებული შეცდომა).

ცნობის კომენტარში თ. ჟორდანიას აღნიშნავს, რომ „ბერძნების ქორონიკონი 361 წ. იულიანეს კეისრობისას დაიწყო, როდესაც ანდრიამ, მაგნუს ეპისკოპოსის ძმამ, დაადგინა კალენდარი (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 83). თ. ჟორდანიასეული კომენტარი მისაღები არ ჩანს, ვინაიდან ანდრიამ კალენდარი იმპერატორების კონსტანტინესა და კონსტანციუსის დროს შექმნა. სხვა წყაროებთან ერთად ასეა აღნიშნული თ. ჟორდანიას მიერვე მითითებულ თხზულებაში სომეხი ავტორის ასოლიკისა (იხ. Всеобщая история Степаноса Таронского, Асогика по прозванию—писателя XI столетия, перевод и комментарий Н. Эммина, 1864 г., 331 გვ.). წარმართი კეისრის იულიანეს დროს კალენდარი შემოღებულიც რომ ყოფილიყო გამარჯვებული ქრისტიანობის მიერ, იგი მაშინვე უარყოფილი იქნებოდა. ქართული ქრისტიანული ეკლესია ამ სისტემას თავისი კალენდრის საფუძველად ვერ გაიხილდა.

3. (I, 4).

ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, ვახტანგ გორგასალი 499 წ. გარდაიცვალა (ვახუშტი, საქ. ისტ., 1885 წ., გვ. 101). „აფხაზთა ქრონიკის“ გარდა არ გავაჩნია სხვა არც ერთი ისტორიული წყარო, სადაც ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების თარიღი იყოს დაცული.

ჯუანშერისთვის მიწერილი თხზულების თხრობის თანმიმდევრობიდან გამომდინარე ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, „ვახტანგ მეფის სიკვდილის თარიღად 502 წლის შემოდგომა უნდა მივიჩნიოთ“ (ქართვ. ერის ისტ., I, 1960, გვ. 289). ამრიგად, XII მოქცევით დაანგარიშებული ჩვენი ქრონიკის თარიღში თითქოს 100 წლიანი შეცდომა დაშვებული (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, I, გვ. 50, 51).

„აფხაზთა ქრონიკის“ თარიღის ნებისმიერი, ხელოვნური ინტერპეტაციის საფუძველზე ს. კაკაბაძე თვლიდა, რომ ვახტანგ მეფე

484 წ. გარდაიცვალა (ს. კაკაბაძე, თბილისი, V ს. II ნახევარში. „მნათობი“, 1958, № 10, გვ. 102; მისივე, ვახტანგ გორგასალი, გვ. 12, შენიშვნა). კაკაბაძისეული ინტერპრეტაცია „აფხაზთა ქრონიკის“ თარიღისა სავსებით დამაჯერებლად გააკრიტიკა ლაშა ჯანაშიაძე (ლ.-ნ. ჯანაშია, ლაზარ ფარაბეის ცნობები... 1962, გვ 166, შენიშვნა 215). მანვე აღნიშნა, რომ ვახტანგის გარდაცვალების თარიღის დასადგენად არ გამოდგება გვიანდელი ჩანართის შთაბეჭდილების მქონე ცნობა ჟუანშერისა, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ ძველ სომხურ თარგმანში საერთოდ არ არის.

დაუშვამტებთ, რომ ჟუანშერისთვის მიწერილ თხზულებაში ვახტანგის გარდაცვალების სინქრონულად მოთხრობილია კარგად ცნობილი ფაქტი იმპერატორ ზენონის გამეფებისა, რაც 471 წ. მოხდა, ხოლო გარდაიცვალა ზენონი 491 წ. (История Византии, т, I, 1967, გვ. 203). ამასთანავე ზენონი, საწინააღმდეგოდ ქართული წყაროს ჩვენებისა, არ იყო ძე წინამორბედი კეისარის ლეონ I-ის

უნდა გავიზიაროთ ლ. ჯანაშიას დასკვნა, რომ არსებული ცნობები გორგასლის მეფობის ზუსტად დათარიღების საშუალებას არ იძლევა; ვიცით მხოლოდ, რომ იგი V საუკუნის II ნახევარში მეფობდა.

4. (III, 3, IV, 3).

თ. ჟორდანიას თარიღი XIV მოქცევით აქვს დაანგარიშებული (ქრონიკები, II, გვ. 235-1429 წ.), ქართული წყაროების „სარკინოზობა“ მხოლოდ და მხოლოდ „არაბობის“ სინონიმი და ამიტომ ცნობა XIII მოქცევით უნდა დაანგარიშდეს.

სხვა წყაროებით 897 წელს არაბთა (სარკინოზთა) რაიმე შემოსევა ცნობილი არ არის.

5. (I, 2).

X საუკუნის საქართველოს ისტორიაში ცნობილია კონსტანტინე აფხაზთა მეფე. კინკლოსური ქრონიკები, პირველ რიგში „აფხაზთა ქრონიკა“, სწორედ მისი გარდაცვალების თარიღს გულისხმობს.

„მატიანე ქართლისა“ მოგვითხრობს, რომ კონსტანტინე აფხაზთა მეფემ ქართლი დაიპყრო. მის დროს იყო სარკინოზობა (აბულ-ქასიმი) და ეწამა მიქელ-გობრონი. ქორეპისკოპოს კვირიკესთან ერთად კონსტანტინემ კახეთი დაიპყრო და „შემდგომად მცირედთა დღეთა გარდაიცვალა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე“ (ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, გვ. 264_{1a}). თარიღი მისი გარდაცვალებისა არც „მატიანე ქართლისაში“ და არც სტეფანე მტბევეარის „გობრონის წამებაში“ არ არის.

ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, კონსტანტინე 906 წელს გამეფ-

და და 19 წლის მეფობის შემდეგ 921 წელს გარდაიცვალა (ვახუშტი-
ქართლის ცხოვრება. დ. ბაქრაძის გამოც., გვ. 323). მარი ბროსეც.
ალბათ, ვახუშტიზე დაყრდნობით კონსტანტინეს გამეფებას 906 წელს
აღნიშნავს, მაგრამ მისი გარდაცვალების სამი განსხვავებული თარიღი
აქვს მოცემული: 920 წ., 921 წ., 925 წ. (იხ. M. Brosset, Histoire de
la Géorgie, I, 1849 წ., გვ. 274, შენიშვნა 8; გვ. 278, შენიშვნა 3;
Additions et éclaircissements..., IX, 1851, გვ. 175).

„მეფეთა დივანში“ მოცემული მეფობის ხანგრძლივობის წლებზე
დაფუძნებით ექვთიმე თაყაიშვილს კონსტანტინეს ზეობის წლებად მია-
ჩნდა 873-912 წწ. (ძველი საქართველო, II, განყ. III, გვ. 53).

„აფხაზთა ქრონიკის“ გამოცემის კომენტარში თ. ჟორდანიამ მარ-
თებულად მიიჩნია კონსტანტინეს გარდაცვალების ამ წყაროსეული
თარიღი — 908 წ. მასვე აქვს შენიშნული, რომ „მატიანე ქართლისაში“
კონსტანტინე მეფე ცოცხალია სომხური წყაროების მიხედვით (ასო-
ლოკი, იოანე დრასხანაკერტელი) 914 წელს მოკლული სომეხთა მეფის
სუმბატის შემდგომაც. ამ წინააღმდეგობის ახსნას თ. ჟორდანიამ „მატი-
ანე ქართლისაში“ ამბავთა თხრობის თანმიმდევრობის აღრევით ცდი-
ლობს (Ф. Жордания, Хроника абхазских царей, 1902, გვ. 4).
სომხურ წყაროებზე დაყრდნობით „მეფეთა დივანის“ ქრონოლოგიურ
მონაცემთა სიზუსტეში ეჭვი შეიტანა ივ. ჭავჭავიძე (ქართვ. ერის
ისტორია, II, 1965, გვ. 104, შენიშვნა 1).

ზ. ანჩაბაძის ნაშრომში გაპარულია კორექტურული შეცდომა:
კონსტანტინეს მეფობის წლებად მინიშნულია 893-929 (?) წწ.
(З. В. Анчабадзе, Из истории средневековой Абхазии, 1969,
გვ. 126).

რ. ხონელია კონსტანტინეს გარდაცვალების ვახუშტისეულ თა-
რიღს (921 წ.) იზიარებს, რატომღაც, სხვა ავტორების მეშვეობით და
ჰგონია, რომ ეს თარიღი სხვა ქართულ წყაროებშიც არის
(Историко-филологический журнал АН АрССР, 4(31), 1965 წ.,
გვ. 100—101).

სომხური წყაროებისა და სომეხი მკვლევარების მონაცემების გა-
თვალისწინებით ელ. ცაგარეიშვილი მიიჩნევდა, რომ კონსტანტინე
893-922 წწ. მეფობდა (იოანე დრასხანაკერტელი, სომხეთის ისტო-
რია, ე. ცაგარეიშვილის გამოც., 1965, გვ. 0119). ამჟამად, ნიკოლოზ მის-
ტიკოსის აფხაზთა მთავრისადმი გაგზავნილი წერილის 919 წლით და-
თარიღებასთან დაკავშირებით (წერილის მიხედვით კონსტანტინე ამ
დროს ცოცხალი აღარაა) ე. ცაგარეიშვილი სთვლის, რომ კონსტანტი-
ნეს გარდაცვალების თარიღად უნდა მივიღოთ 918 წელი (ე. ცაგარეი-

შვილი, ქართულ-სომხური საისტორიო წყაროები საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობის შესახებ X—XI საუკუნეებში. ხელნაწერი დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში). ნიშანდობლივია ათწლიანი სხვაობა ამ უკანასკნელ თარიღსა და „აფხაზთა ქრონიკის“ თარიღს შორის.

6. (I, 3).

„მატიანე ქართლისა“ მოგვითხრობს. რომ აფხაზთა მეფის კონსტანტინეს სიკვდილის შემდეგ ტახტისათვის ბრძოლა ატყდა მის უფროს ძეს გიორგისა და უმარწემეს ვაჟს, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის სიძეს, ბაგრატს შორის. „ვიდრე არა მიიცეალა ბაგრატ, არა იყო მშვიდობა. და შემდგომად სიკუდილისა მისისა მიიღო სრულობით მეფობა აფხაზთა გიორგი მეფემან“ (ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., I გვ. 265—6). არც „მეფეთა დივანში“, არც რომელიმე სხვა წყაროში ბაგრატი მეფედ არ იხსენიება.

თ. ჟორდანიას კინკლოსის ცნობას სარწმუნოდ მიიჩნევდა (იხ. ქრონიკები. I. გვ. 86, 88, შენიშვნა 7).

(I, 7).

„აფხაზთა ქრონიკა“ ერთადერთი წყაროა. რომელიც გიორგი მეფის გარდაცვალებას 966 წ. აღნიშნავს. ვახუშტისა და მის კვალდაკვალ მარი ბროსეს მიხედვით გიორგი 955 წ. მოკვდა (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, დ. ბაქრაძის გამოცემა. ნაწ. I, გვ. 323. M. Brosset, *Historie de la Georgie*, I, 1849, გვ. 290, შენიშვნა 1).

„მეფეთა დივანის“ დაანგარიშებით გიორგი 957 წელს გარდაიცვალა (ძვ. საქართველო, II, განყ. III, გვ. 53). კუმურდოს ეკლესიის ქტიტორულ წარწერაში 964 წელს აფხაზთა მეფედ ლეონის მოხსენების ფაქტის ახსნას თ. ჟორდანიას ლეონისა და გიორგის (მამა-შვილის) თანამოსაყდრეობით, ან ვახუშტისთან დაშვებული 10 წლიანი შეცდომის დადასტურებით ცდილობს (Ф. Жордания, *Хроника абхазских царей*, 1902, გვ. 5). სამეცნიერო ლიტერატურაში (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., II, 1905, გვ. 106, 107; ნ. ბერძენიშვილი, მცხეთის საბუთი XI საუკუნისა, შრომები IV, გვ. 262; З. Анчабадзе, *Из истории средневековой Абхазии*, 1959, გვ. 128) გიორგი აფხაზთა მეფის გარდაცვალების თარიღად „მეფეთა დივანზე“ დაყრდნობით მიღებულია 957 წ.

8. (I, 8).

თ. ჟორდანიას მართებული დაკვირვებით ძე გიორგი მეფისა, დემეტრე, ლეონის „თანამეფე“ ყოფილა. „ვიყვნეთ ორნივე სწორად

უფალ მამულსა ჩუენსა, ვითარცა ვიყვენით უწინარეს მე და ლეონ“— მიმართავს დემეტრე თეოდოსის „მატიანე ქართლისაში“ (ქართ. ცხოვრ., I. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 271₁₄₋₁₅).

ვახუშტისა და ბროსეს მიხედვით დემეტრე გარდაიცვალა 979 წ. (ვახუშტი, საქ. ისტ., I, დ. ბაქრაძის გამოც., გვ. 322; M. Brosset, Additions..., გვ. 175).

„მეფეთა დიენის“ ცნობით, დემეტრეს ზეობის წლებად გამოდის 967-975 (ძვ. საქართველო, II, განყ. III, გვ. 53). ივ. ჭავჭავაძის მიხედვით ამ თარიღს სწორად მიიჩნევდა (ქართ. ერის ისტ., II, 1965, გვ. 107).

8. (I, 9).

ქართლის ცხოვრებაში (სუმბატ დავითის-ძის ქრონიკა) რუსები პირველად ბასილ კეისრისა და ქართველთა მეფე გიორგი პირველს (1014-1027 წწ.) შორის მომხდარ ბრძოლასთან დაკავშირებით მოიხსენებენ („ტალმანი მეფისანი რუსნი“—იხ. ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 384₂₁₋₂₅).

სტეფანოს ტარონელი (ასოლიკი), მის კვალდაკვალ არისტაკეს ლასტივერტელი მოგვითხრობენ უმნიშვნელო საბაბით გამოწვეული „შეტაკების შესახებ ქართველთა და ბერძენთა ბანაკში მყოფ 6000 კაცისაგან შემდგარ რუსთა რაზმს შორის, რაც მოხდა დავით კურაპალატის სიკვდილისთანავე (1000 წ.), ბასილ კეისრისა და ბაგრატ კურაპალატის დროს (იხ. Степанос Таронский, Всеобщая история, ემინის გამოც., 1864, გვ. 199-201).

ბიზანტიის ისტორიიდან კარგად არის ცნობილი, რომ ბარდა ფოკას აჯანყების დროს ბასილ კეისარს დაეხმარება აღმოუჩინა კიევის რუსეთის მთავარმა ვლადიმერ სვიატოსლავის-ძემ. 6000-კაციანი რუსთა კორპუსი ბიზანტიის სამფლობელოებში შევიდა და 989 წლის 13 აპრილს აბიდოსთან თვით კეისრის სარდლობით „ვარანგთა რაზმებმა“ დაამარცხეს აჯანყებულნი (იხ. History of the Byzantine state, George Ostrogorsky, 1957, გვ. 269).

ამრიგად, გამოდის, რომ 989 წელს ბიზანტიაში მოსული რუსთა 6000-კაციანი ლაშქარი ასოლიკის მიხედვით 1000 წლისთვისაც ბიზანტიელთა მხედრობაშია. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის ცნობით „ტალმანი მეფისანი რუსნი“ ბიზანტიელთა რიგებში არიან კიდევ უფრო გვიან, გიორგი პირველის (1014-1027) დროს. სურათი ბუნდოვანია. საფიქრებელია, რომ ასოლიკთან 6000-კაციანი კორპუსის მოხსენიება ანაქრონიზშია.

„აფხაზთა ქრონიკის“ ცნობა 991 წელს რუსთა შემოტევის შესახებ სხვა წყაროებით არ დასტურდება. თარიღში ათწლიანი შეცდომაა სავარაუდებელი.

თ. ჟორდანიას აზრით, „აფხაზთა ქრონიკაში“ აღნიშნულია ტმუტარაკანელი რუსების შემოჭრა, ან ლაპარაკია მოსე კალანკატუელის მიერ უთარილოდ ნახსენებ რუსთა შემოტევაზე (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 132-133, Ф. Жордания, Хроника абхазских царей, 1902, გვ. 7).

10. (I, 10).

„მატიანე ქართლისას“ და სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის მიხედვით ქართველთა მეფე გიორგი I 1027 წლის 16 აგვისტოს გარდაიცვალა (ქორონიკონი—247; იხ. ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 291 1-2, 38522). გარდაიცვალა იგი „უამსა ოდენ სიყმისასა“. ივ. ჭავჭავიძის გამოთვლით 25, თუ 29 წლისა (ივ. ჭავჭავიძილი, ქართველი ერის ისტორია, II, 1965, გვ. 136).

11. (I, 11).

სომეხი ისტორიკოსის ვარდანის ცნობებით თურქ-სელჩუკები მათი სულტნიტურთ სომხეთ-აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე უკვე 1021 წლიდან ჩანან. ნახჭევანში მათ ებრძვის ლიპარიტ ბაღვაში (Вардан Великий, Всеобщая история, 1861, ემინის გამოც., გვ. 122).

ქართულ წყაროებში სელჩუკები 1929 წელზე უფრო გვიან ჩნდებიან. ამავე დროს მომთაბარეთა ბრბოები შემტევი ძალაა. მათ კი არ ესხმიან, ხდება პირიქით. მაინც არ არის გამორიცხული, რომ ბიზანტიასთან ურთიერთობის ნორმალიზაციის პერიოდის ახლო ხანებში, კურაპალატობის მიღების შემდეგ, ბაგრატი თავს დაესხა თურქთა სულტანს. ქართული წყაროებისა და ბიზანტიელი ისტორიკოსის გიორგი კედრენის მიხედვით, პატივი კურაპალატობისა ბაგრატს ებოძა ბიზანტიის კეისარ რომანოზ არგურუსის ძმისწულ ელენეზე ქორწინებისას 1031 წ., ან ცოტა მოგვიანებით (იხ. ივ. ჭავჭავიძილი, ქართვ. ერის ისტორია, II, 1965, გვ. 139-140; ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტ. საკითხები, IV, 1967, გვ. 239—240).

თ. ჟორდანიას „აფხაზთა ქრონიკის“ თარიღს—1029 წ. მართებულად მიიჩნევდა და სთვლიდა, რომ საქმე შეეხება ბაგრატ კურაპალატისა და თურქ-სელჩუკთა სულტან მაჰმუდს შორის მომხდარ ბრძოლას (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 168; Ф. Жордания, Хроника абхазских царей, 1902, გვ. 8).

12. (I, 12).

ლიპარიტ ბაღვაშის რჩევით მოწყობილ თბილისის გარემოცვის დაწყებისათვის, „მატიანე ქართლისას“ ცნობით, კვირიკე დიდი აღარ იყო ცოცხალი—„მოკლულ იყო დიდი კახთა მეფე კვირიკე ოსისა ვისმე მონისა შიერ“ (ქართ. ცხოვრ., I, 1955, გვ. 297გ). თბილისის აღწა 1037-

1038 წ. დაიწყო (იხ. ივ. ჭავჭავაძის, ქართ. ერის ისტ., II, 1965. გვ. 141; M. Brosset, Additions..., XII, გვ. 227). ე. ი. 1038 წ. კვირიკე დიდი აღარ იყო ცოცხალი. ვახუშტის მიხედვით კვირიკე 1038 წ. მოკლეს (ქართ. ცხოვ. 1854, გვ. 99. ბროსესთან ვახუშტისეული თარიღი შეცდომით 1039 წელია Histoire..., I, გვ. 317, შენ. 5).

„აფხაზთა ქრონიკის“ მის მიერვე აღდგენილ ტექსტზე დაყრდნობით თ. ჟორდანიას შეცდომით სთვლიდა, რომ კვირიკე დიდი 1047 წ. მოკლეს (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 196-200: Ф. Жордания, Хроника аҭх. царей, გვ. 8-9).

XI საუკუნის მცხეთის საბუთის დამამტკიცებლის, კვირიკე მეფის დისწულ, მეფე კვირიკეს პიროვნების დადგენისას ნ. ბერძენიშვილმა ყურადღება მიაქცია „აფხაზთა ქრონიკის“ ჟორდანიასეულ აღდგენილ ტექსტს. ნ. ბერძენიშვილს ეჭვი არ ეპარებოდა კინკლოსური ცნობის თარიღის სიმცდარეში. მისთვის მთავარი იყო, რომ კვირიკე დიდის შემკვიდრე კვირიკედვე იყო მოხსენებული. მცხეთის საბუთისა და კინკლოსის ცნობის საფუძველზე ნ. ბერძენიშვილმა დაასკვნა, რომ კვირიკე დიდის დისწულმა, დავით სომეხთა მეფის ძე გაგიკმა თავისი ბიძისა და მამობილის კვირიკეს სამფლობელო კახეთთან ერთად მისი სახელიც დაიმკვიდრა და კვირიკედ იწოდა (ნ. ბერძენიშვილი, მცხეთის საბუთი XI ს., საქ. ისტ. საკითხები, IV, გვ. 237).

წინამდებარე გამოცემაში ცნობის თ. ჟორდანიას მიერ აღდგენილი ტექსტია წარმოდგენილი, მხაგრამ აღდგენილ ტექსტში კვირიკე დიდის სიკვდილის შემდეგ აღნიშვნა იმისა, რომ გამეფდა კვირიკე კახთა, დამაეჭვებელია, ვინაიდან დიდი კვირიკეც კახთა მეფე იყო.

13. (I, 13).

1080 წ. დავითის ისტორიკოსის ცნობით საქართველოში ე. წ. „პირველი დიდი თურქობა“ იყო. „არა-სადა იყო ღონე ჭსნისა და შეწევნისა“ და დიდებულებთან დათათბირების შემდეგ გადაწყდა მეფის „წარსლვა მადალსა სულტანსა მალიქ-შას წინაშე“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 321-7). გიორგი მეფის წასვლა ხორასანში სულტან მალიქ-შაჰთან აღნიშნული აქვს სომეხ ისტორიკოს ვარდანსაც (იხ. Вардан, Всеобщая история, ემინის გამოც., 1861, გვ. 132). თარიღი ამ ისტორიული ფაქტისა დაცულია მხოლოდ „აფხაზთა ქრონიკაში“.

14. (I, 14).

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობითაც დავითის გამეფებისას დიდი შიწისძვრა იყო საქართველოში. თანხმობაშია თარიღიც, როდესაც დავითი გამეფდა, „მას ჟამსა იყო ჰასაკითა თექუსმეტისა

წლისა, ხოლო ქრონიკონი სამას და ცხრა“. ე. ი. 1089 წ. (იხ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 324).

15. (X. 19. XIII, 3. XV, 7).

1057 წ. დავით აღმაშენებელი დაბადებულ იცოდა, ცხადია, გელათის მშენებლობას ვერ დაიწყებდა. თ ქორდანის აზრით ცნობა შეეხება გელათის კომპლექსის ერთ-ერთი ეკლესიის აშენებას ბაგრატ მეფის მიერ (ქრონიკები, I, გვ. 202).

შემოქმედის გულანის კინკლოსის ცნობაზე დაყრდნობით, აგრეთვე გამომდინარე დავითის ისტორიკოსის თხზულებიდან, სადაც გელათის მშენებლობის დაწყება 1104-1110 წწ. არის მოთხრობილი. გელათის მონასტრის მშენებლობის დასაწყის თარიღად სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებულია 1106 წ. (ქრონიკები, I, გვ. 239; ბ. ლომინაძე, გელათი, 1955, გვ. 16).

16. (I, 15).

ვიდრე დავით აღმაშენებელი თურქ-სელჩუკებს საბოლოოდ ალაგმავდა, მათი ტყვევნა-თარეში ჩვეულებრივი ამბავი იყო და „აფხაზთა ქრონიკაშიც“ ასახულა.

1116 წ. დავით მეფემ თავისი ასული კატაჟ საბერძნეთის მეფის რძლად გაგზავნა. ხოლო „პირველ ამისსა ასული თუჴი თამარი გაეგზავნა დედოფლად შირვანისა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 334-8).

სახელი თამარის მეუღლისა ქართულ წყაროებში დაცული არ არის. თამარის მეუღლე არ უნდა ყოფილიყო აფრიდონი, დავითის ისტორიკოსის მიხედვით 1120 წ. რომ მოკლეს შირვანელ-დარუბანდელთა ბრძოლაში. ისტორიკოსი არაფერს ამბობს მის ნათესაობაზე საქართველოს სამეფო სახლთან, და იყო თუ არა აფრიდონი შირვან-შაჴი, ისიც საეჭვოა (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 339; В. Ф. Минорский, История Ширвана и Дербенда, 1963, გვ. 178).

ე. პახომოვის მიერ ნუმისმატიკური მასალის მიხედვით შედგენილი შირვან-შაჴის მონაცვლეობის ტაბულაზე დაყრდნობით, ვ. მინორსკი ასკვნის, რომ თამარის მეუღლე იყო მანუჩარ (მინუჩიხარ) მეორე, რომელიც შირვან-შაჴი ხდება აფრიდონის მოკვლის შემდგომ.

მინორსკი თავის მოსაზრებას იმითაც ამაგრებს. რომ პროფ. ხადიხასანს მადრასის ხელნაწერებში მიუკვლევი ფალაკის ოდისათვის, რომელშიც ფალაკი იზიარებს მწუხარებას მანუჩარის და მისი ქართველი მეუღლის თამარისა ამ უკანასკნელის ძმის დემეტრეს გარდაცვალების გამო, რაც 556 წ. ჰიჯრით ანუ 1160 წ. უნდა მომხდარიყო (В. Ф. Минорский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 179-180).

მარი ბროსემ, მის კვალდაკვალ დ. ბაქრაძემ და თ. ჟორდანიამ აშკარა ანაქრონისტული შეცდომა დაუშვეს, როდესაც თამარის მეუღლედ მიიჩნიეს ქართული წყაროს აღსართანი, ანუ ახსიტან შირვან-შაჰი დორნისა (Brosset, Hist. de la Géorgie, I, გვ. 360, შენიშვნა 2; ვახუშტი, საქ. ისტორია, I, დ. ბაქრაძის გამოც., გვ. 178, შენ. 3; თ. ჟორდანია, ქრონიკები, I, გვ. 240). პახომოვისა და მინორსკის მიხედვით მანუჩარ მეორის მომდევნო შირვან-შაჰი აღსართან (ახსატან) პირველი ძე იყო მანუჩარისა და თამარის. ე. ი. აღსართანი დისწული იყო დემეტრე I-ის. ამას ადასტურებს „ისტორიანი და აზმანიც“, სადაც აღსართანი მოხსენებულია როგორც გიორგი III-ის მამიდაშვილი („მამის დისწული“, იხ. ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 176). არაბულ-სპარსულ წყაროებში აღსართანი იწოდებოდა აბუ-ლ-მუზაფფარ მანუჩარ-ახსიტან ბანკესრანად (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველურის ისტ., II, 1965, გვ. 238).

დავითის ისტორიკოსის მიხედვით თამარის შირვანში გათხოვება დიდად არ უნდა იყოს დაშორებული 1116 წ. ამიტომ ერთგვარ ექვს იწვევს თამარის საქართველოში გამომგზავრების (სტუმრობის) აფხაზთა ქრონიკისეული თარიღი. 1112 წ. შესაძლოა თამარი საერთოდ არ იყო ჯერ გათხოვილი შირვანში.

გადაჭრით თქმა იმისა, თუ რომელ გიორგის გარდაცვალებაზეა ლაპარაკი „აფხაზთა ქრონიკაში“, ძნელია. შესაძლოა, მართებულია თ. ჟორდანიას ვარაუდი, რომ 1112 წ., ან ცოტა მოგვიანებით, გარდაცვალა მამა დავით აღმაშენებლისა. თ. ჟორდანია სამართლიანად შენიშნავდა, გიორგი არ გარდაცვლილა 1089 წ. ამ წელს გიორგიმ შვილი გააშეფა, თვითონ კი ჩამოსცილდა, თუ ჩამოაცილეს სამეფო საქმეებს. 1103 წ. რუის-ურბნისის ძეგლის წერის ბოლოში გიორგი მოხსენებულია როგორც ცოცხალი (ქრონიკები, I, გვ. 240-241).

17. (I, 16).

„ხოლო მაშინ ოვსეთს ყოფასა, — ვკითხულობთ დავითის ისტორიკოსთან, — მიიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 337). ამ წყაროს თხრობის ქრონოლოგიური თანმიმდევრობიდან გამომდინარე დავით აღმაშენებლის ოსეთში გალაშქრებისა და იქ გიორგი ჭყონდიდელის გარდაცვალების თარიღად მიღებულია 1118 წელი.

18. (I, 17).

თამარის ისტორიკოსის თხზულებიდან („ისტორიანი და აზმანიც...“) ცნობილია, რომ დემეტრე პირველი თავის ორ ძეს შორის უპირატესობას ანიჭებდა არა ტახტის კანონიერ მემკვიდრე დავითს, არამედ გი-

ორგის — უმრწემესს. როდესაც „უმცროსის მარჩვეელობა“ მეფის-რეალურ მოქმედებაში გამოიხატა, მაშინ უნდა მომხდარიყო უფლისწულ დავითის წარუმატებელი განდგომა-შეთქმულება. თამარის ისტორიკოსთან დემნა უფლისწულის გიორგი მეფისადმი განდგომის სახლოგიოდ ნათქვამია „დავითცა, მამამან მისმან, ლალატსა და განდგომილებასა შინა მამისა დემეტრესსა ამოსწყუტნა ამის სამეფოსა დიდებულნი, რომელნიმე ექსორია-ქმნითა, რომელნიმე სიკვდილითა და რომელნიმე განპატიყვებითა“ (ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 1810-12). არც თამარის ისტორიკოსთან, არც სხვა წყაროში თარიღი დავითის ამბოხისა არ არის.

დემეტრე I მეფობის დამლევის ქრონოლოგია ვახუშტი ბაგრატიონთან არეულია; ვახუშტის მიხედვით დემეტრე 1150 წ. შემონაზონდა, ამავე წელს იგი მოკვდა და გამეფდა მისი ძე დავით. უფრო ქვევით ვკითხულობთ, რომ გამეფდა დავითი 1154 წ. და 6 თვე იმეფა. არის სხვა შეცდომებიც. ამდენად არაა სარწმუნო ვახუშტისეული თარიღი დავითის განდგომისა — 1144 წ. (იხ. ვახუშტი, ბაქრაძის გამოც. გვ. 188, 194).

თ. უორდანია დავითის განდგომის აფხაზთა ქრონიკისეულ თარიღს სწორად უკავშირებს დემეტრეს შემონაზონების ვახუშტისეულ თარიღს. 1150 წელს უნდა მომხდარიყო ბერად შედგომა დემეტრესი და მცდელობა გიორგის გამეფებისა. ამის შედეგი იყო დავითის განდგომა-ამბოხი (ქრონიკები, I, გვ. 252; იხ. აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტორია, II, 1965, გვ. 224-225).

10. (I, 18).

თამარი, შირვანში გათხოვილი ასული დავით აღმაშენებლისა, იყო მეუღლე შირვან-შაჰ მანუჩარ მეორისა და დედა აღსართანის (იხ. კომენტარი 16).

ქართლის ცხოვრების ბროსესეულ გამოცემაში მის შესახებ ვკითხულობთ: „...დიმიტრი მეფის დაჲ იყო დიდის დავითის მეფის ასული, რომელი უკანასკნელ მოიქცა სამშობლოდვე თვისად და მონაზონ იქმნა, და აღაშენა თიღვისა მონასტერი, სახელსა ზედა პატიოსნისა ჯუარისასა“ (ქართ. ცხოვ., I, 1849, გვ. 290). თვით თიღვის მონასტრის ჩრდილოეთის ფასადის ქტიტორულ წარწერაში მოხსენებულია თამარი, „ღმრთის მსახური“ (ლ. რჩეულიშვილი, თიღვა, 1950, გვ. 6).

ლაშა-გიორგისდროინდელი მემკვიდრის მიხედვით შემონაზუნებული თამარი „თიღუსა აღმაშენებელი“ მიიცვალა 1155 წ. ამ ცნობასთან დაკავშირებით „ისტორიანი და აზმანის“... მოწმობაზე დაყრდნობით მარი ბროსეს შენიშნული აქვს, რომ თამარი ცოცხალი იყო

1161 წელსაც (M. Brossel, Histoire..., I, გვ. 382, შენიშვნა 4). 1161 წ. ანისის ალების შემდეგ გიორგი III „პირველად მივიდა გამზრდელისა მისისა წინაშე. თამარსა დედოფალსა-დედოფალთასა“ (ქართლის ცხოვ., II, 1959, გვ. 102a). თამარი აქ დედოფალთა-დედოფალია და არა დედოფალყოფილი, რაც აუცილებლად იქნებოდა აღნიშნული მისი შემონაზვნების შემდეგ.

თამარი მახლობელ აღმოსავლეთში ცნობილი პიროვნება იყო. შექცებულია იგი პოეტ ხაკანის ოდებშიც (პ. ჩაიკინი, ქართულ-ირანული ურთიერთობიდან, ენიშვის მოამბე, III, 1938, გვ. 18). პროფ. ხადი-ხასანის მიერ მადრასში მიკვლეული ფალაკის ოდის მიხედვით 1160 წ. თამარი მეუღლესთან მანუჩართან ერთად სამძიმარს ალებს ძმის დემეტრეს გარდაცვალების გამო (В. Ф. Минорский, Исгория Ширвана и Дербенда, 1963, გვ. 180, შენიშვნა 20).

„აფხაზთა ქრონიკით“ 1152 წ. ერთდროულად მოხდა გასრულება მონასტრისა და თამარის შემონაზვნება. ამ ცნობაზე დაყრდნობით, აგრეთვე სხვა ისტორიული მონაცემების გათვალისწინებით, ხელოვნებათმცოდნე ლ. რჩეულიშვილმა თიღვის ტაძრისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში მიიჩნია, რომ მონასტერი აგებულია 1152 წ. (ლ. რჩეულიშვილი, თიღვა, გვ. 96, 97).

თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1160-1161 წწ. თამარი ჯერ შემონაზვნებული არ ყოფილა, უნდა დავუშვათ, რომ მამადიანი, მაგრამ პროქართული განწყობილების, საქართველოს სამეფო კარისაგან დამოკიდებული შირვან-შაჰის ქრისტიანი მეუღლე თიღვის აღმშენებლობაზე ზრუნავს შირვანიდან. ცნობილია აგრეთვე, რომ თამარის ქორწინებამ შირვანის საკითხი ვერ გადასჭრა და დავით აღმაშენებელი, მისი ძე დემეტრე არაერთგზის ლაშქრობენ შირვანში. უნდა ვიფიქროთ, რომ ძნელბედობისას თამარი ხანგრძლივად სტუმრობდა საქართველოში. „აფხაზთა ქრონიკიდან“ ჩვენ ვიცით თამარის ერთი აღრეული სტუმრობის შესახებ. სხვა წყაროდან კი ვიცით, რომ იგი გამზრდელი იყო გიორგი III-ის.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე შესაძლოა, რომ 1152 წ. თამარის ღვაწლით მართლაც დასრულდა თიღვის მონასტრის მშენებლობა, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ „აფხაზთა ქრონიკაში“ დაშვებულია ათწლიანი შეცდომა და თიღვის მონასტერი 1162 წ. აშენდა. ხოლო მისი კტიტორიცი ამავე წელს აღიკვეცა მონაზვნად.

20. (II, 1)

სომეხი ისტორიკოსის ვარდანის ცნობითაც გიორგი III 1156 წ. გაემეფდა (Вардан, Всеобщая история, გვ. 154-155). გიორ-

კი მესამის გამეფების იგივე თარიღი გამოდის სამთავისის წარწერი-
დანაც (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 255-259).

მარი ბროსესთან გიორგი III-ის ზეობის წლებია 1156-1184 წწ.
(M. Brosset, Histoire..., I, გვ. 383). სტეფანოს ორბელიანისა და ლაშა-
გორგისდროინდელი მემკვიდრის ცნობებზე დაყრდნობით, ივ. ჯავა-
ხიშვილი ასაბუთებდა, რომ გიორგი III მართლაც 1156 წ. გამეფდა
(ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, 1965, გვ. 227, 228 და
*უენიშენა 1).

21. (I, 19, 20).

მემკვიდრეობის ფეოდალური წესის მიხედვით დავით V-ის ძე,
უფლისწულ დემეტრეს. სრულიად ლეგიტიმური უფლებები ჰქონდა
სამეფო გვირგვინზე. გიორგი III-ის წინააღმდეგ მისი და ორბელების
შეთქმულება-ამბოხის ისტორია საკმაოდ კარგადაა ცნობილი როგორც
ქართული, ისე სომხური წყაროებით (იხ. M. Brosset, Episode de
Demna, Additions.... XVI, გვ. 257-264). სომეხი ისტორიკოსების-
თვის (ვარდანი. სტეფანოზ ორბელიანი) დემეტრე ცნობილია მისი ალ-
ბათ საალერსო სახელით დემნათი.

ლაშა-გიორგისდროინდელი მემკვიდრისა, ვარდანისა და სტეფა-
ნოზ ორბელიანის ერთობლივი ცნობებით აჯანყება 1177 წ. მოხდა,
შეპყრობილ დემეტრე-დემნას თვალნი დასწევს, ორბელნი დახოცეს და
ნაწილი განდევნეს (ი. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., II, 1965,
გვ. 242).

„ათხაზთა ქრონიკაში“ დემეტრე უფლისწულის განდგომა-ამბოხი
შეცდომით ორ ამბოხებადაა ასახული 1167 წ. და 1178 წ., რაც თ. ჟორ-
დანიაშ მართებულად მიიჩნია (ქრონიკები, I, გვ. 259 და გვ. 260-264).

პირველ შემთხვევაში ათწლიანი (მექანიკური ?) სხვაობაა ნამ-
დვილ თარიღთან. ცხადია, 1167 წ. რომ მისთვის თვალები დაეწვათ,
1177 წელს ამბოხებაზე გულგატეხილი დემეტრე ორბელებს ციხიდან
საბლით ვერ გამოეპარებოდა და მეფეს ვერ ეახლებოდა (იხ. ქართლის
ცხოვრება, II, 1959, გვ. 202, ვ).

სხვა კინკლოსური ცნობა (I, 20), თ. ჟორდანიაშ, შესაძლოა, მართე-
ბული მტკიცებით, აღნიშნავს, რომ 1177 წ. დაწყებული ამბოხება დე-
მნასი დასრულდა 1178 წ. (ქრონ. I, გვ. 264).

22. (I, 21).

„ისტორიანი და აზმანი“... მოგვითხრობენ, რომ დემეტრე-დემ-
ნას ამბოხების (1177 წ.) ჩაქრობის მეორე წელს გიორგი მესამემ გაა-
ქეთა და თანამოსაყდრედ გაიხადა თავისი ასული თამარი, რაც 1178-
1179 წწ. უნდა მომხდარიყო.

ლაშა-გიორგისდროინდელი მემატიანე გიორგი მესამის გარდაცვალების შესახებ გადმოგვცემს: „და იმეფა ოცდარვა წელი და მიიწვალა სტაგირს კახეთისასა, თუესა მარტსა ოცდამუდსა, სამშაბათსა ვნებისასა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 267 ზე, 30), ე. ი. 1156 წ. გამეფებული გიორგი მეფე 1184 წ. გარდაცვლილა. ამასთანავე კინკლოსებში დაცულ ცნობას გიორგი მესამის 1184 წ. გარდაცვალების შესახებ ადასტურებენ სომეხი ისტორიკოსები ვარდანი, სტეფანოზ ორბელიანი და სანაინის ეკლესიის წარწერა (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 1965, გვ. 244).

აღნიშნული ცნობების საფუძველზე თარიღებში კლაპროტთან (1171 წ.) და ვახუშტისთან (1174 წ.) დაშვებული შეცდომები პირველად მარი ბროსემ გაასწორა (იხ. მისი, Additions., Date de la mort de Giorgi III, გვ. 264-266).

ლაშას მემატიანის ტექსტის შეცდომით გაგების გამო ბროსემ გიორგი მესამის გარდაცვალების დღედ 6 აპრილი მიიჩნია (Brosset, Histoire de la Georgie, I, გვ. 401, შენ. 3). ივ. ჯავახიშვილის გამოთვლით ვნების კვირის სამშაბათი 1184 წ. სწორედ 27 მარტზე მოდიოდა.

„აფხაზთა ქრონიკის“ ცნობის დაზიანებული ტექსტი აღდგენილია თ. ჟორდანიას მიერ. უცვლელად დავტოვეთ თვით ჟორდანიას მიერვე საეჭვოდ მიჩნეული „ჩალიანის“ აღდგენა (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 268).

28. (I, 22)

დავით ოსი, ანუ დავით სოსლანი „ისტორიანი და აზმანის“ მიხედვით დედით ბაგრატიონი იყო, ხოლო მამით ოს მეფეთა შთამომავალი (ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 46).

თამარის გამეფების ვახუშტისეული მცდარი თარიღის (1174 წ.) რექტიფიკაციის შემდეგ მარი ბროსემ და მის კვალდაკვალ დ. ბაქრაძემ ვახუშტიზე დაყრდნობით მიიჩნიეს, რომ თამარის პირველი ქორწინება მისი გამეფებიდან 3 წლის შემდეგ, ე. ი. 1187 წ. მოხდა და რომ მეორედ თამარი 1192 წ. გათხოვდა (Brosset, Histoire..., I, გვ. 413. შენ. 3, გვ. 417, შენ. 1; Additions, გვ. 296; ვახუშტი, საქ. ისტ. დ. ბაქრაძის გამოც, გვ. 216, შენ. 1).

„აფხაზთა ქრონიკა“ ერთადერთი წყაროა, სადაც აღნიშნულია თამარის დავით სოსლანზე ქორწინების თარიღი. ამ წყაროს თარიღიდან გამომდინარე თ. ჟორდანია სთვლიდა, რომ პირველი ქორწინება თამარისა 1184-1185 წწ. უნდა მომხდარიყო და რამდენადაც „ისტორიანი და აზმანი“ თამარის პირველი ქორწინების შესახებ გვამცნობს, რომ თამარი „ორ წლამდის გინა უმეტეს იყო განსაცდელსა უცხოსა

თქენასა შინა“, თამარის პირველი ქმრის განდევნა 1187-1188 წწ. მომხდარა (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 275, 276).

ივ. ჯავახიშვილმა დააზუსტა, რომ თამარის ქორწინება არ შეიძლებოდა მომხდარიყო 1185 წლის 27 მარტამდე (წლისთავი გიორგი III-ის გარდაცვალებიდან). 1187-1188 წწ. პირველი ქმრის განდევნის შემდეგ წყართა ჩვენებით თამარმა უქმროდ წელიწადი თუ წელიწადნახევარი დაჰყო და 1189 წ. გათხოვდა დავით სოსლანზე (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., II, 1965, გვ. 257, 258).

24. (I, 23)

შირვანის მთავარი ქალაქის შამახიის მიწისძვრისაგან დაქცევის შესახებ „ისტორიანი და აზმანი“... მოგვითხრობს—„შერისხევაცა მოიწია სახლსა ზედა შარვანისასა... შერყევით შეარყივნა და დასცნა ზღუდენი და ციხენი შამახიისანი“ (ქართ. ცხოვ., II, 1959, გვ. 635-7).

მიწისძვრა შამქორის ოპამდე მომხდარა, ხოლო შამქორის ოპა თ. ჟორდანიას გამოკვლევით 1195 წ. გადაიხადეს (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 282; მ. ბროსე შამქორის ოპს 1203 წლით ათარიღებდა, მაგრამ დათარიღების სიზუსტეში თვითვე ეპარებოდა ექვი — Histoire, I, გვ. 443, შენ. 4; Additions..., გვ. 296). „ისტორიანი და აზმანი“ ზუსტ ქრონოლოგიურ რიგზე გაწყობილი თხზულება არ არის. ამიტომ დათარიღება, ცხადია, პირობითია.

ლაშა-გიორგისდროინდელი მემატრიანის ცნობით, ლაშა „ოდეს დაიბადა, ქრონიკონი იყო ოთხას და ცაშეტი“, ე. ი. 1193 წ. (ქართ. ცხოვ., I, 1955, გვ. 369_ა). ამრიგად, კინკლოსის თარიღთან მხოლოდ ერთწლიანი სხვაობაა.

დღეისათვის დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს, რომ ბასიანის ომი 1202-1203 წწ. მოხდა. ამ ომის შემდგომ, ლაშა გიორგის მამას. დავით სოსლანს დიდხანს აღარ უცოცხლია და, სავარაუდებელია, 1204-1205 წწ. იგი გარდაიცვალა (იხ. ა. გამყრელიძე, ბასიანის ომის თარიღი, კავკასიის ხალხთა ისტ. საკითხები, 1966, გვ. 242-257; ბ. სილაგაძე, XII-XIII სს. საქ. ისტ. ზოგიერთი საკითხი..., კრებ., საქართველო რუსთაველის ხანაში, 1966, გვ. 118-119, გვ. 125 და შენ. 79). სწორედ ამ დროს უნდა გაეხადა ეპიმთაღმწერლის გადმოცემით თამარს თანამოსაყდრედ 13 წლის ლაშა (ქ. ც., II, გვ. 151_ჟ). 1192/3 წწ. დაბადებული ლაშა 1205 წ. დაახლოებით 13 წლისა იქნებოდა.

25. (II, 4¹, 31).

12-13 აპრილს 1204 წლისა ჯვაროსნებმა (=პრომთა) აიღეს კონსტანტინეპოლი და საშინლად დაარბიეს (История Византии,

II, 1967, გვ. 345). ბასილ ეზოსმოდღერის თხზულების მიხედვით ეს მოხდა თამარ მეფის მიერ ბიზანტიის წინააღმდეგ შავიზღვისპირეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში წარმოებული შეტევის შედეგად (ტრაპიზონის საკითხი). აიღეს ქართველებმა: ლაზია, ტრაპიზონი, სამსუნი, სინოპი, კერასუნტი, — „ხოლო ესმა ესე ფრანგთა, რამეთუ მოელო შეწევნა ბერძენთა აღმოსავლეთით, გამოვიდეს ვენეტიკნი და წარუღეს სამეფუფო ქალაქი“ (ქართ. ცხოვ., II, 1959, გვ. 142²⁰⁻²⁵).

მ. ბროსეს, მის კვალდაკვალ ივ. ლოლაშვილს ბასილ ეზოსმოდღერის ცნობის საპირისპიროდ აღნიშნული აქვთ, რომ თამარ მეფემ ალექსი კომნენს ტრაპიზონის დაპყრობაში დახმარება აღმოუჩინა იმის შემდეგ, რაც კონსტანტინეპოლის დაცემა შეიტყო (M. Brosset, Additions... გვ. 297. ივ. ლოლაშვილი, ქართვ. მეხოტბენი, II, გვ. 84).

მოვლენათა განვითარების სისწრაფის თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ მიქელ პანარეტოსის ქრონიკით კომნენმა, თამარის დახმარებით, ტრაპიზონი 1204 წ. აპრილშივე აიღო (მიქელ პანარეტოსი. ტრაპიზონის ქრონიკა, აღ. გამყრელიძის გამოც., მასალები საქ. დაკავ. ისტ., ნაკვ. 33, 1960, გვ. 16). ამიტომ თითქოს ნაკლებ დასაჯერებელია ამ ორი კონკრეტული ფაქტის ურთიერთკავშირი (იხ. აღ. გამყრელიძე, ბასიანის ომის თარიღი და ტრაპიზონის დაარსების ზოგიერთი საკითხი, კავკ. ხალხთა ისტ. საკითხები, 1966 გვ. 251).

აქვე დავძენთ, რომ აქ უბრალო სინქრონიზმთან არ უნდა გვეკონდეს საქმე. ახლო აღმოსავლეთში მომხდარ ამ ორ მნიშვნელოვან მოვლენას შორის შინაგანი კავშირია საძიებელი. თამარ მეფეს უნდა სკოდნოდა ბიზანტიის მიმართ ჭვაროსანთა მზარდი ექსპანსიის მოსალოდნელი შედეგები. ნაწილობრივ მაინც იგივე ამბავი აპირობებდა ტრაპიზონში პროქართული დაჯგუფებების გაძლიერებას.

26. (I, 24. II, 5ა, 32).

ლაშა-გიორგისდროინდელი მემატიანის ცნობით, თამარმა 25 წელი იმეფა და 427 ქორონიკონს, ე. ი. 1207 წ. გარდაიკვალა ($1184 + 23 = 1207$. $427 + 780 = 1207$), ხოლო ტახტზე ავიდა 12 წლის ლაშა (ქართ. ცხოვ., I, 1965, გვ. 369 ²⁰⁻²⁴, 370). ბასილ ეზოსმოდღერის მიხედვითაც თამარმა 23 წელი იმეფა (ქართ. ცხოვ., II, გვ. 150₁, 2). სომეხი ისტორიკოსის ვარდანის ცნობით თამარი 22 წლის მეფობის შემდეგ გარდაიკვალა ($1184 + 22 = 1206$. Вардан. Всеобщая история, გვ. 171. თამარის ნაცვლად ემინისეულ თარგმანში შეცდომით ლაპარაკია დავით სოსლანზე, რადგანაც ფაქტების გაანალიზება-კომენტარში ემინი ეყრდნობოდა მ. ბროსეს, რომლის ქრონოლოგიით თამარი 1212-1214 წწ. გარდაიკვალა).

კინკლოსური ცნობა. ქართველთა მიერ 1207 წ. ყარსის აღების და თამარის გარდაცვალების შესახებ. დასტურდება. არაბი ისტორიკოსის იბნ ალ-ასირის თხზულებით (603 წ. პიჯრით, ანუ 1206/7 წ. ბ. სილაგაძე, XII-XIII სს. საქართველოს ისტ. ზოგიერთი საკითხი..., კრებული, საქართველო რუსთაველის ხანაში, 1966, გვ. 124). ვარდანის მიხედვით თამარმა თურქებს ყარსი 1206 წ. წაართვა (Всеобщая ист., გვ. 169).

კინკლოსური ცნობების ბუნებიდან გამომდინარე ერთწლიანი სხვაობა სხვადასხვა კინკლოსის თარიღებში დასაშვებია. ამასთანავე A—85 (II)-ის ცნობით თამარი 1206 წ. გარდაიცვალა, მაგრამ ლაშა. 1207 წ. გამეფდა, ხოლო თამარის შემდგომ ლაშას გამეფების ერთწლიან ინტერვალზე არცერთი სხვა წყარო არ მიგვითითებს. იმავე A—85-ის II კინკლოსში XV საუკუნის მხედრულით გაკეთებული მინაწერი, 1211 წ. თამარის გარდაცვალებისა და მომდევნო წელს მისი ძის გიორგის გარდაცვალების შესახებ. თ. ჟორდანიას აზრით; თამარის დედოფლად მოხსენების გამო არ გულისხმობს თამარ მეფეს (ქრონიკები, II, გვ. 91). ჩვენი აზრით, ეს ცნობა. წინაშეა ცნობასთან ერთად კონსტანტინეპოლის 1204 წ. დაწვის შესახებ, მექანიკურად იქნა გადმოტანილი I კინკლოსიდან. თარიღში და თამარის დედოფლად მოხსენებისას გადამწერმა შეცდომა დაუშვა.

სხვა თარიღი თამარის გარდაცვალებისა არც ქართულ და არც უცხოურ პირველწყაროებში არ არის.

მარმეთის 1206 წლის და ჰალბატის 1210 წ. წარწერებში საქართველოს მეფე არის არა თამარი, არამედ მისი ძე გიორგი (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., II, 1965, გვ. 290, 291).

მ. ბროსემ მიიჩნია, რომ თამარი გარდაიცვალა 1212 წ. გარდაცვალებული ზაქარია მხარგრძელის შემდგომ, 1212-1214 წწ. (M. Brosset, Additions..., გვ. 298).

თ. ჟორდანიამ გაითვალისწინა თამარ მეფის გარდაცვალების ბროსესეული თარიღი და ქრონოლოგიური წინააღმდეგობების შემცველი „ისტორიანი და აზმანის“ თხზულებაზე დაყრდნობით (მთიულთა აჯანყების ხანგრძლივობა) ერთწლიანი კორექტივი შეიტანა თარიღში. თ. ჟორდანიას მიხედვით თამარ მეფე 1213 წ. გარდაიცვალა (ქრონიკები, I, გვ. 300). ეს თარიღი მიიჩნეის მართებულად ალ. ხახანაშვილმა, საკუთარი დასაბუთებით ივ. ჯავახიშვილმა და იგივე დამკვიდრდა სამეცნიერო თუ სასწავლო ლიტერატურაში. ხოლო კ. კეკელიძის გამოკვლევით თამარი 1216 წ. 27 იანვარს გარდაიცვალა (იხ. Трапезундская хроника, 1905, გვ. 19. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., II,

1965. გვ. 290, 1213-1214 წწ. „ისტორიანი და აზმანი“, კ. კეკელიძის გამოც., 1941, გვ. 43).

თამარის გარდაცვალების თარიღად 1207 წელს აღრიდანვე მიიჩნევა ს. კაკაბაძე. ამასვე ამტკიცებდა იგი ვეფხისტყაოსნისადმი მიძღვნილ თავის უკანასკნელ შრომაში (ს. კაკაბაძე, რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, 1966, გვ. 228-230. აღრინდელი შრომების მითითება იხ. იქვე შენ. 1).

ბ. სილაგაძემ იბნ ალ-ასირის ცნობების შესწავლისას დამაჯერებლად დაამტკიცა, რომ იბნ ალ-ასირის ცნობა თამარის 1206/1207 წწ. გარდაცვალების შესახებ სწორია. მან მოიშველია მხითარ აირივანცის ცნობა, რომლის მიხედვითაც 1209—1210 წწ. თამარ მეფე ცოცხალი აღარ იყო. მანვე გამოიყენა ფრანგი რაინდის დე ბუას მიერ ბეზანსონის ეპისკოპოსისადმი მიწერილი წერილი 1207 წ. რომ ათარიღებენ და რომელშიც ვკითხულობთ, ქრისტიანობისთვის მეტრძოლი 16 წლის ქართველთა მეფე თავისი დედის ძვლებს თან დაატარებსო (ბ. სილაგაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 124-129).

27. (I, 25).

აფხაზთა ქრონიკის ცნობასთან თანხმობაშია ლაშა-გიორგისდრინდელი შემატიანის მონათხრობიც: „მოკულა გიორგი მეფე ბავაგანს იანვარსა თვრამეტსა, დღესა ოთხშაბათსა. ქრონიკონი იყო ოთხას ორმოცდაორი“ (442+780=1222, ქართ. ცხოვ., I, 1955, 3717, 8). ამავე წელს გამეფდა მისი და რუსუდანი.

ეს თარიღია დამკვიდრებული სასწავლო და სამეცნიერო ლიტერატურაში (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., III, 1966, გვ. 28 და სხვ.).

სხვადასხვა არაპირდაპირი ცნობის საფუძველზე მარი ბროსე მიიჩნევა, რომ ლაშა-გიორგი 1223 წ. გარდაიცვალა (M. Brosset, Histoire..., I, გვ. 493, შენ. 3; გვ. 495, შენ. 3).

28. (I, 28).

ეპითალმწერლის თხზულებაში, სადაც თარიღები საერთოდ არ არის, დავითის თანამოსაყდრედ დასმა მოთხრობილია ჯალალედინის საქართველოში ყოფნისას; ხოლო ჯალალედინი 1231 წ. მოკლეს. ამიტომ. ივ. ჯავახიშვილმა აფხაზთა ქრონიკის თარიღი მცდარად ჩასთვალა. მანვე მიუთითა ეპითალმწერლის თხზულების შესაბამის ადგილას დაშვებულ ფაქტობრივ წინააღმდეგობებსა და შეცდომებზე (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., III, 1966, გვ. 103-110).

ნ. ბერძენიშვილი სთვლიდა, რომ დავითის ნაადრევად დასმა თანამოსაყდრედ, შესაძლებელია, ჯალალედინის საწინააღმდეგო პო-

ლიტიკური აქტი იყო (ნ. ბერძენიშვილი, სავაზირო..., საქ. ისტ. საკითხები, III, 1966, გვ. 21, შენ. 71). დავითის თანამოსაყდრედ დასმა, მაინც ვფიქრობთ, იმ გარემოებით იყო ნაკარნახევი, რომ ლაშას ძეს ტახტზე პრეტენზიები ჩახშობოდა. ჯალალედინს საქართველოს სამეფო ტახტი საკუთრად უნდოდა და რამდენი მეფე იქნებოდა ამ ტახტზე, მისთვის პრინციპული მნიშვნელობის არ უნდა ყოფილიყო. ამავე დროს ჟამთააღმწერლის თხზულებაში მრავალი წინააღმდეგობაა. გადაჭრათ იმის მტკიცებაც არ შეიძლება, რომ დავითი მანკლამაინც ჯალალედინის დროს გახდა თანამოსაყდრე. იგივე ჟამთააღმწერელი გადმოგვცემს, რომ დავით რუსუდანის ძის გამეფება მოხდა ლაშას ძის დავითის რუმის სასულტნოში გაგზავნის თანადროულად, ხოლო აბულფარაჯის სირიული ქრონიკა მოგვითხრობს, რომ 1236 თუ 1237 წ. რუსუდანმა თავისი ასული თამარი რუმის სულტან ყიასედინს მიათხოვა და ლაშას ვაჟიც თან გააყოლა (ქართ. ცხოვ., II, 1959, გვ. 180. M. Brosset, Histoire..., I, გვ. 502, შენ. 3).

29. (I, 30).

ცნობილია რუსუდანის წერილი, მიწერილი 1240 წ. რომის პაპისადმი, ამიტომ მარი ბროსემ მცდარად მიიჩნია რუსუდანის გარდაცვალების ვახუშტისეული თარიღი—1237 წ. ცოცხალია რუსუდანი 1243 წ. მონღოლთა მიერ ყიასედინის დამარცხებისას, აგრეთვე 1244 წ. მონღოლთა მიერ ალამუთის წინააღმდეგ ბრძოლის განახლებისას. ჩამჩიანის შრომაზე დაყრდნობით მ. ბროსემ მიიჩნია, რომ რუსუდანი 1247 წ. გარდაიცვალა (თავი მოიწამლა). მ. ბროსე არ გამორიცხავდა შესაძლებლობას, რომ რუსუდანის გარდაცვალების თარიღი 1248 ან 1249 წლამდე გადაწეულიყო (M. Brosset, Histoire..., I, გვ. 528, შენ. 6).

რომის პაპის ელჩის პლან კარპინის, სპარსი ისტორიკოსების რაშიდ ელ-დინის, ჯუვეინის ცნობებით 1246 წ. გუფუქის ყაენად კურთხევის დღესასწაულს ორივე უფლისწული დავით ლაშას-ძე და დავით რუსუდანის-ძე ესწრებოდნენ. ამრიგად. აფხაზთა ქრონიკის ცნობა, რომ „მასვე წელსა (1245 წ. ჯ. ო.) დავით გამოვიდა“ სხვა წყაროებით არ დასტურდება. 1246 წ. ურდოში მისულმა პლან კარპინმა იცოდა რუსუდანის გარდაცვალების ამბავი, ხოლო საქართველოდან ურდოში ცნობის მიღწევას წელიწადი მაინც დასჭირდებოდა, ამიტომ ივ. ჯავახიშვილმა რუსუდანის გარდაცვალების აფხაზთა ქრონიკისეული თარიღი სწორად მიიჩნია (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., III, 1966, გვ. 119 — 121).

30. (II, 7. III. 5. IV. 5. V, 1. VI, 1. VII, 1. VIII, 1. IX, 1. X, 1.),
კარგად არის ცნობილი, რომ თურქებმა კონსტანტინეპოლი
1453 წ. 29 მაისს აიღეს. ამრიგად, საკმაოდ მკვიდრი ტრადიციით,
ქართულ ქრონოგრაფიებში 9 წლიანი შეცდომაა დაშვებული. 1444 წ.
უჩვენებს ამ აბავს პარიზის ქრონიკაც (Chronique Géorgienne.
ბროსეს გამოც., 1829, ქართ. ნაწ., გვ. 2). ერთ კინკლოსში 1445 წ.
პექანიკური შეცდომის შედეგადაა მითითებული. ერთ-ერთი კინკლო-
სის (V) ქრონისტს შეუნიშნავს შეცდომა, მაგრამ სწორი თარიღი არც
მას სცოდნია და კონსტანტინეპოლის აღება 1457 წ. აღუნიშნავს.

31. (II, 9, V, 2).

პარიზის ქრონიკისა და ახალი ქართლის ცხოვრების (III ტექს-
ტი) ცნობით აყ-ყოინლუს ბელადი უზუნ-პასანი 1462 წ. მოვიდა სამ-
ცხეში დასახმარებლად ყვარყვარე ათაბაგისა და ჩიხორთან გაამარჯვე-
ბინა კიდეც ათაბაგს მეფეზე (Chronique Géorgienne, ქართ. ტექსტი,
გვ. 2, ქართ. ცხოვ., II, გვ. 478 12, 13).

სპარსულენოვანი, ან სხვა უცხოური წყაროები არ ადასტურებენ
უზუნ-პასანის აღნიშნულ შემოსვლას საქართველოში, სამცხეში.

ამბროზიო კონტარინის ცნობით 1473/1474 წწ. უზუნ-პასანს უკვე
დაკავებული ჰქონდა ლორის ციხე და სომხითი, რაც ივ. ჯავახიშვილის
ვარაუდით ნიშნავს იმას, რომ უზუნ-პასანი აღრევე — 1461/62 წწ. შე-
მოვიდა საქართველოს სამხრეთში (ქართ. ერის ისტ., IV 1948, გვ.
86—87).

32. (V, 3)

ცნობის პირველი ნაწილი—„აქა მეფესა ყუარყუარე უშველა“, გა-
უგებარია, თუ არ გავითვალისწინებთ პარიზის ქრონიკის, ახალი ქართ-
ლის ცხოვრების (III ტექსტი) შესაბამის ადგილს: „უზუნპასან ყაენი
მოვიდა სამცხეს, ყვარყვარეს უშველა“ (Chronique Géorgienne, გვ.
2; ქართ. ცხოვ. II, გვ. 478₁₂), ე. ი. თავის დროზე ცნობა წინამძეა-
ლისაგან ხელოვნურად გაუწყვეტიათ.

ვახუშტის მიხედვით ჩიხორთან 1463 წ. გიორგი VIII და მისი
ტახტის მოცილე ბაგრატი (შემდგომში ბაგრატ VI) შეიბნენ (ვახუშ-
ტი, საქართ. ისტ., ბაქრაძის გამოც., გვ. 304—305).

ჩიხორის ომის სპეციალურად შესწავლისას ივ. ჯავახიშვილმა და-
ადგინა, რომ ცნობებში ლაპარაკია იმერეთში მდებარე ჩიხორზე. მან
მკვეთრი ზღვარი დასდო ვახუშტის ცნობასა და კინკლოსურ ცნობებს
შორის: ჩასთვალა რომ გიორგისა და ბაგრატს შორის მომხდარ ბრძო-
ლაში ათაბაგი არაფერ შუაში იყო და, ცხადია, ვერც გაიმარჯვებდა
(ქართ. ერის ისტ., IV, 1948, გვ. 84—86).

ვახუშტისავე ცნობით ბაგრატი ჩიხორის ომი ყვარყვარე ათაბაგის წაქეზებით წაჰოიწყო. ათაბაგი ალბათ მონაწილეობასაც მიიღებდა ამ ომში და თუ ქრონიკტი სამცხელი იყო, გიორგი მეფის დამარცხება მისთვის პირველ რიგში ათაბაგის გამარჯვებად ოქნებოდა მიჩნეული.

მზ. (I, 5. 6. III. 6. IV, 6).

ორი კინკლოსური ქრონიკა ერთნაირად, 1463 წ. თარიღით. მოგვითხრობს ქართველთა მეფის თავრიზს გალაშქრების და თემურის აოხრების, თუ თემურის მიერ მეფის „აოხრების“ ამბავს. „ათხანთა ქრონიკაში“ ჭვეციის დასაბამიდან დათარიღების თვალსაზრისით უადგილო ადგილას იგივე ცნობა რედაქციული სხვაობით 1486 წ. არის აღნიშნული და დამატებით ჩაწერილია, 1484 წ. თემურჩა დომიშტი ააოხრაო.

პარიზის ქრონიკაში და აქედან სიტყვა-სიტყვით ქართლ-ცხოვრების გაგრძელებაში (III ტექსტი) იგივე ამბავი კვლავ 1463 წ. თარიღით ბუნდოვანი ტექსტითაა გადმოცემული „აქა ქართველთა შეფე თავრიზს გილაქმა და თემურა ააოქრა“ (Chronique Géorgienne, ქართ. ტექსტი, გვ. 2. ბროსეველ ფრანგულ თარგმანში ლაპარაკია თემურის მიერ მეფის შეპყრობა-აოხრებაზე; ქართ. ცხოვრ.. II, 478₁₄).

1463 წ. „თავრიე გილაქმან და თემურ მოაოხრეს ქართლი და საგანძურნი მეფისანი“, ვკითხულობთ ვახუშტისთან (საქ. ისტ., ბაქრადის გამოც., გვ. 305). ე. ი. თავრიე გილაქი და თემურ აქ სარდლების სახელებია და აღარ არის ლაპარაკი ქართველთა მეფის გალაშქრებაზე.

1463 წ. საქართველოს მეფეს გიორგი VIII-ს გამწვავებულ მდგომარეობა ჰქონდა ყვარყვარე ათაბაგთან, ხოლო იმერეთიდან მას ტახტს ეცილებოდა ბაგრატი. ასეთ ვითარებაში მეფეს თავრიზისკენ გალაშქრების თავი არ უნდა ჰქონოდა. უცხოური წყაროებით არც რაიმე გარეშე ძალის საქართველოში შემოჭრის ამბავი დასტურდება ამ პერიოდში. თ. ყორდანი აიგივებდა თემურსა და იაყუბ-ყაენს, მაგრამ „ეფიქრობთ, უმართებულოდ (ქრონიკები, II, გვ. 303, 304). იაყუბ-ყაენის შემოსევა კინკლოსურ ქრონიკებში ცალკეა მოთხრობილი

ამრიგად, აღნიშნული კინკლოსური ცნობები ჩვენთვის ჭერჭერობით ძნელად ასახსნელ ანაქრონიზმს შეიცავენ. ცნობები თემურ-ლენგის, ან თემურიდების ქართული წყაროებისთვის და მათ შორის კინკლოსური ქრონიკებისთვის ბნელით მოცულ პერიოდს უნდა შეეხებოდეს. გადამწერის კალმისმიერი დამახინჯების შედეგად შესაძლებე-

ლია დიმიტრი აღნიშნავს დამასკოს, რომელიც თემურმა 1401 წ. აიღო. გვიანდელი ისტორიული ცნობების თაერიზ—თაერიეი, ცხადია, ირანის ცნობილი ქალაქია და არა სარდლის სახელი, ასევე გილაქი ქალაქი გილანი უნდა იყოს. თემურიდების მმართველობის დასაწყისში შესაძლებელია, ქართველთა მეფემ მართლაც დალაშქრა აღნიშნული ქალაქები.

34. (II, 10. V, 4).

ყვარყვარე ათაბაგის მიერ 1465 წ. გიორგი მეფის შეპყრობა და ბაგრატის გამეფება მოთხრობილი აქვს ვახუშტი ბაგრატიონსაც (საქ. ისტ., I, ბაქრაძის გამოც., გვ. 306). ამავე თარიღით ათაბაგის მიერ მეფის (სახელი არ წერია) ტყვედქმნის შესახებ ცნობა არის პარიზის ქრონიკაშიც (Chr. Géorg., ქართ. ტექსტი გვ. 3. ფრანგულ თარგმანში—მეფემ შეიპყრო ყვარყვარე, გვ. 4). ქართლის ცხოვრების გაგრძელებაში (III ტექსტი) შეცდომით ლაპარაკია ყვარყვარეს მიერ ბაგრატ იმერთა მეფის შეპყრობაზე (ქართ. ცხოვრ., II, გვ. 478₁₅).

ყვარყვარე ათაბაგმა რომ გიორგი მეფეს უღალატა, ეს დიპლომატიკური მასალითაც დასტურდება (კონსტანტინეს სიგელი ჭავჭავიშვილისადმი. იხ. ივ. ჭავჭავიშვილი, ქართ. ერის ისტ., IV, 1948, გვ. 90). ბაგრატ VI-ის ქართლში გამეფება გიორგი VIII-ის შეპყრობის თანადროული ამბავი იყო. ბაგრატის ერთი ინდიკტიონიანი სიგლით ირკვევა, რომ იგი 1465 წ. გამეფდა (ივ. ჭავჭავიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 97).

35. (V, 5).

ამ წელს გულქან დედოფლის გარდაცვალება აღნიშნულია პარიზის ქრონიკაში, სხვა ქრონიკალურ ცნობებში (Chronique Géorg., გვ. 3: ქრონიკები, II, გვ. 289).

მ. ბროსე გულქან დედოფალს აიგივებდა ახალ ქართლის ცხოვრებაში (II ტექსტი) ალექსანდრე დიდის უმცროსი ვაჟის დიმიტრის ბეულედ მოხსენებულ დედოფალ გულანშართან (ქართ. ცხოვრ., II, გვ. 476₁₄; ბროსე, Histoire..., I; გვ. 684, შენ. 5).

36. (II, 11)

ტექსტი ცოდნისმიერად არის აღდგენილი თ. ჟორდანიას მიერ. ამ თარიღის სხვა მსგავსი ქრონიკალური ცნობა არ გავაჩნია. აღრევე დაწყებული ბრძოლა ბაგრატსა და კონსტანტინეს შორის ცნობილი ამბავია. 1472 წ. 2/1 თარიღის დოკუმენტში აღნიშნულია მათი ორმეფობა „ორიანობა“ (იხ. ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტორიისათვის, კრებ., XIV—XVIII სს. რამდენიმე ისტ. საბუთი, 1964, გვ. 84—85).

37. (III, 7. IV, 7).

გიორგი XIII-ის გარდაცვალების ვახუშტისეული თარიღი 1469 წ. ივ. ჭავჭავიძის აზრით ხელოვნურად არის გამოყვანილი კონსტანტინე II-ის ქართლში გამეფების თარიღიდან. გიორგის ძე ლაექსანდრე I 1476 წ. გამეფდა კახეთში და ივ. ჭავჭავიძის დასკვნით გიორგიც იმავე წელს უნდა გარდაცვლილიყო (ქართ. ერის ისტ., IV, 1948, გვ. 94).

გიორგი VIII-ის კახეთში მეფობის შესახებ თითქმის არაფერია ცნობილი. გვაქვს ერთი უთარილო სიგელი — გიორგი VIII-მ კახეთში აზნაური შესწირა მცხეთას (ქ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტორიისათვის, კრებ. XIV — XVIII სს. რამდენიმე ქართული ისტ. დოკუმენტი, 1964 წ., გვ. 98).

38. (V, 7).

იტალიელი ელჩების იოსაფა ბარბაროს და ჭიოვანი ანჯოლელოს სარწმუნო ცნობებით უზუნ-ჰასანმა საქართველოში 1477 წ. ილაშქრა (ივ. ჭავჭავიძე, ქართ. ერის ისტ., IV, 1948, გვ. 119—125; რ. კიკნაძე, საქართველო-ირანის ურთიერთობის ისტორიიდან, ივ. ჭავჭავიძის სახ. ისტორიის ინსტ. შრომები, VII, 1964, გვ. 118).

უზუნ-ჰასანის საქართველოში ლაშქრობა ზედგინიძეთა ერთ საჩივრის წიგნშიც არის ასახული (იხ. ნ. ბერძენიშვილი, ფეოდალური ურთიერთობიდან XVI ს-ში, საქ. ისტ. საკითხები, II, 1965, გვ. 125).

ოტომარ ბექუმის გამოკვლევით 1478 წ. უზუნ-ჰასანმა საშინლად დაარბია საქართველოს ეკლესია-მონასტრები. დააწიოკა-დაატყვევა ხალხი და ალაფად დიდი განძეულობა წაიღო (M. Brosset, Histoire..., II ტ., I ნაწ., 1856, გვ. 209, შენ. 3).

39. (II, 12. V, 8).

„ათონის კრებულის“ ალაპების მიხედვით იანქო ყვარყვარე ათაბაგისა და დედისიმედის მეოთხე ვაჟიშვილი იყო.

იანქოს ბატონად დაჯდომაში ქრ. შარაშიძის აზრით იგულისხმება მისთვის საპატრონო-საუფლისწულოს გამოყოფა მამის მიერ და არა მისი გახდომა სამცხე-საათაბაგოს მფლობელად (იხ. ქ. შარაშიძე, საქ. ისტ. მასალები, მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, 1954, გვ. 204, 208, 209).

40. (V, 9).

განსხვავებული ცნობები არადეთის ომის შესახებ არის პარიზის ქრონიკაში. ვახუშტი ბაგრატიონთან, ახალ ქართლის ცხოვრებაში. ამ ომის მიზეზის, არადეთის ადგილმდებარეობის (მდ. ფრონეს მარჯვენა ნაპირი) გარკვევის, წყაროთა ჩვენებების ურთიერთშეჭერების სა-

ფუძველზე ივ. ჭავჭავაძის დასკვნა: „იმის გარდა, და იმაზე მეტი. რაც სულ მოკლედ კინკლოსებშია არადეთის ბრძოლის შესახებ ნათქვამი, დანამდვილებით არა ვიცი რა“ (ქართ. ერის ისტ., IV, 1948, გვ. 136—143).

41. (V, 10).

ვახუშტი ბაგრატიონის გადმოცემით ალექსანდრე II გამეფება იმერეთში პირდაპირი შედეგი იყო არადეთის ომის, ქართლის მეფის პოლიტიკური მდგომარეობის გაუარესების (ივ. ჭავჭავაძის, ქართ. ერის ისტ. IV, 1948, გვ. 143).

42. (II, 13. IV, 8. V, 11. VII, 2. VIII, 2).

კინკლოსური ცნობების ძირითადი მასა, ერთის გამოკლებით, (VIII, 2—1486 წ.) იაყუბ (= იალობ) ყაენის სამცხეში შემოსევას 1485 წ. აღნიშნავს. ვახუშტისთან, პარიზის ქრონიკაში, ახალ ქართლის ცხოვრებაში იგივე ამბავი 1486 წლის თარიღითაა გადმოცემული. სპარსული წყაროების: „ჰასან-რუმლუს, იბნ რუზბეჰანის, აჰმედ ყაფარის ცნობათა შესწავლა-გაანალიზების საფუძველზე რ. კიკნაძემ დაადგინა, რომ საქართველოს სამხრეთში (სამცხეში) აყ-ყოინლუს ტომის თურქმანების პირველი შემოსევა, უზუნ-ჰასანის შვილის, იაყუბ ყაენის მეთაურობით 1481 წ. შემდგომ, მაგრამ 1486 წლამდე მოხდა (რ. კიკნაძე, საქართველო-ირანის ურთიერთობის ისტორიიდან, ისტორიის ინსტ. შრომ., VII, 1964, გვ. 123—127; იხ. აგრეთვე ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 1966 წ. ვ. ფუთურძის გამოც., გვ. 17). ცნობები საკუთრივ ქართლში იაყუბ ყაენის მეორე შემოსევის შესახებ კინკლოსურ ქრონიკებში არ არის.

43. (X, 2)

ათაბაგთა ქრონიკის შემოწმებული, სანდო ცნობის მიხედვით დიდი ევარყვარე ათაბაგის მეუღლე დედისიმედი გარდაიცვალა 1489 წლის 18 დეკემბერს, პარასკევს (იხ. ქ. შარაშიძე, საქართველოს ისტ., მასალები, კრებ., მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკვ. 30. 1954, გვ. 198). ამ წლის 18/XII მართლაც პარასკევი იყო.

44. (II, 14. IV, 9. X, 13. VI, 3. VIII, 3. X, 3).

ათაბაგთა ქრონიკით ევარყვარე 1498 წ. 1 ივლისს კვირას გარდაიცვალა (ქ. შარაშიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 198). ამ წლის 1/VII მართლაც კვირა იყო.

45. (VI, 4. X, 4. VIII, 4).

ათაბაგთა ქრონიკით ძე ევარყვარესი, ქაიხოსრო, გარდაიცვალა

1500, წ. 5 ივნისს, ოთხშაბათს 6 საათზე (ქ. შარაშიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 198). ამ წლის 5/VI მართლაც ოთხშაბათი იყო.

46. (II, 15. V, 14).

სხვა ცნობები ათაბაგის ძის იანქოს გარდაცვალების შესახებ არ გავაჩნია (ქ. შარაშიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 208—209).

47. (V, 15)

პარიზის ქრონიკის მიხედვით კონსტანტინე II 1503 წ. გარდაიცვალა (Chr. Géorgienne, ქართ. ტექსტი, გვ. 3). იგივე თარიღია ერისთავიანთ დაუჯდომელის ქრონიკაში, ქართლის ცხოვრების გაგრძელებაში. ხოლო ჩხეიძის ქრონიკით კონსტანტინე 1504 წ. გარდაიცვალა (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. IV, 1967, გვ. 205).

საიუთხის გასარკვევად არ გავაჩნია კონსტანტინეს ძის, დავით მეფის, ინდიქტიონიანი სიგლები. ამიტომ, პირობითად. კინკლოსური ქრონიკების და ვახუშტის (ქართ. ცხოვრ. II. ჩუბინაშვი. გამოც. გვ. 241) ცნობების მიხედვით კონსტანტინეს გარდაცვალების თარიღად მიღებულია 1505 წ.

48. (V, 16. X, 5. XIII, 1. XV, 1.).

ერთ-ერთი წომენტია „საქართველოების“ მეფეთა უწყალო შინაბრძოლისა ერთიანი ტახტისათვის. პარიზის ქრონიკაში (ამდენად ახალ ქართლის ცხოვრებაშიც, III ტექსტი, გვ. 487ჯ) შედარებით უფრო დეტალიზებული იგივე ცნობა 1509 წ. თარიღითაა გადმოცემული. მითითებულია, რომ ალექსანდრე II იმერთა მეფემ გორი 6 აგვისტოს აიღო და რომ იმერეთიდან თათრებმა მრავალი ტყვე წაასხეს (Chronique Géorg., გვ. 4, იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., IV, 1967, გვ. 209—212). ნამდვილ თარიღად მომხდარი ამბებისა ივ. ჯავახიშვილს 1509 ან 1510 წ. მიაჩნდა.

49. (V, 18).

ვახუშტი ბაგრატიონისა და ერთი კინკლოსური (ეჟმნი № 2) ცნობის სიზუსტეს ალექსანდრე II იმერთა მეფის 1510 წ. გარდაცვალების შესახებ ადატურებს ოყურეშის ეკლესიის ხატის წარწერაში და ალექსანდრეს ძის, ბაგრატის, მიერ გაცემულ სიგელში მოცემული ინდიქტიონები ბაგრატის მეფობისა. ბაგრატი 1510 წ. გამეფებულა. ხოლო მოხისთან ბრძოლა ვახტანგსა და ბაგრატს შორის 1513 წ. უნდა მომხდარიყო (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., IV, 1967, გვ. 213—214 და გვ. 239, შენ. 2).

50. (VI, 5. IX, 2).

ავ-გიორგის გამუდმებული ქიშპობა ჰქონდა ქართლის მეფე და-

ვითან და რამდენიმეჯერ დაურბევია ქართლი. მისი უკანასკნელი სიგელი—ყმა-მამულის შეწირულების წიგნი მიცემული დავით-გარეჯისთვის — 1513 წ. 4/VI არის დათარიღებული. კინკლოსური ცნობებით. ვახუშტი ბაგრატიონის, პარიზის ქრონიკის მიხედვით ამავე 1513 წ. ავ-გიორგი შეპყრობილ იქნა და პატიმრობაში მოკვდა თუ მოკლეს. ქართლის ცხოვრების გაგრძელებათა მიხედვით ავ-გიორგი 1514 წ. შეიპყრეს და შემდეგ ციხეში მოაშთვეს (ქართ. ცხოვრება. II, გვ. 351 14-16, გვ. 489₂₅₋₂₆). ავ-გიორგის შეპყრობის თარიღად უფრო მისაღები ჩანს 1513 წ. წყაროთა უმეტესობა ამ თარიღს უჭერს მხარს და ავ-გიორგის უკანასკნელი სიგელიც 1513 წლისაა (ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტორიისათვის, გვ. 99 შენ. 150).

51. (II, 16. IV, 10. V, 19. VI, 6. VIII, 5. X, 6).

ყვარყვარე დიდის და დედისიმედის ვაჟის მზექაბუჯის გარდაცვალებას კინკლოსური ცნობების მსგავსად 1516 წ. აღნიშნავს ვახუშტი ბაგრატიონი, პარიზის ქრონიკა (3/VI—პარიზის ქრონიკაში, ბროსეს გამოც., გვ. 5).

ათაბაგთა ქრონიკის სარწმუნო ცნობით მზექაბუჯი 1515 წ. 5 ივნისს, სამშაბათს გარდაიცვალა (ქ. შარაშიძე, დასახ. ნაშრომი, მასალები, ნაკვ. 30, 1954, გვ. 198).

52. (XIII, 2. XIV, 1. XV, 2).

იგივე 1519 წ. თარიღით ვახუშტი ბაგრატიონი გადმოგვცემს: „ბაგრატ მეფემან... ჰყო გელათი საეპისკოპოსოდ და დასვა საყვარელიძე მელქისედეკ“ (ქართ. ცხოვ., ჩუბინაშვილის გამოც., II, გვ. 188; Brosset, Histoire..., II ტ., I ნაწ., გვ. 254, შენ. 5).

პარიზის ქრონიკით (=ახალი ქართ. ცხოვ., III ტექსტი, გვ. 493₂₅) 1519 წ. მიიცვალა გელათის მოძღვართ-მოძღვარი ილარიონი, ხოლო 1529 წ. გელათის „მეორედ აღმაშენებელმა“ ბაგრატ III იმერთა მეფემ ჩაატარა საეკლესიო რეფორმა—სამ საეპისკოპოსოდ დაჰყო დასავლეთი საქართველო და გელათში ეპისკოპოსად მელქისედეკ საყვარელიძე დასვა. შემოქმედის გულანით (XV. 2) გელათში ომფორი 1525 წ. დასდეს.

53. (X, 20).

პარიზის ქრონიკის ცნობითაც დავით X 1526 წ. მიიცვალა (ბროსეს გამოც., გვ. 5). შემონახონებამდე, უკანასკნელად როგორც მეფე. საბუთებში დავითი ჩანს 1525 წ. (ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტორიისათვის, გვ. 85—86).

54. (X, 7).

ვახუშტის მიხედვით ჭიქეთში ლაშქრობა მოხდა 1532 წ. (ქართ. ცხოვ., II, ჩუბ. გამოც. გვ. 188). პარიზის ქრონიკაში (=ქართ. ცხოვ., II, 497¹⁶) ცნობა უფრო დეტალიზებულია. აღნიშნულია, რომ ჭიქებსა და მეგრულ-გურულებს შორის საბოლოო ბრძოლა მოხდა 31 იანვარს. პარასკევს. თ. ჟორდანიას სწორი გამოთვლით 1533 წ. 31 იანვარი სწორედ პარასკევი იყო და ამიტომ თარიღი სანდო უნდა იყოს (ქრონიკები, II, გვ. 379; იხ. Grumel, La chronologie, 1958, გვ. 316).

55. (II, 17. III, 9. IV, 11. 22. VI, 8. VII, 4. VIII, 7. IX, 4 X, 8).

პარიზის ქრონიკით იმერთა მეფე ბაგრატ III ალექსანდრეს ძემ ყვარყვარე ათაბაგი მურჯახეთში 1535 წ. 13 აგვისტოს, ხუთშაბათს დაამარცხა. ერთი კინკლოსური ცნობით ეს მოხდა 12 აგვისტოს, ხუთშაბათს. თ. ჟორდანიას სწორი გამოთვლით 1535 წ. 12 აგვისტო მართლაც ხუთშაბათი იყო. ამიტომ მოცემული თარიღი სანდოა (იხ. ქრონიკები, II, გვ. 381; Grumel, La chronologie, გვ. 316).

მურჯახეთის ლოკალიზაციის შესახებ იხ. ნ. ბერძენიშვილი, ჯავახეთის 1933 წ. ექსპედ. დღიური, საქ. ისტ. საკითხები, I, გვ. 58; ს. ჭიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, 1958, გვ. 334—351. მურჯახეთი ახალქალაქის მახლობლად მდებარეობს და ამიტომ ერთი კინკლოსი (X, 9) ბრძოლის ადგილად ახალქალაქს ასახელებს.

56. (III, 10, 25. IV, 12, 32, 63. VI, 9. VII, 5. VIII, 8. XV, 3).

იმ წლებში, როდესაც აღდგომა 6 აპრილს უწევს, მართლმადიდებლურ (ბერძნულ) ეკლესიასთან კონფესიური განხეთქილების შედეგად, სომხურ-გრიგორიანული (იაკობიტური, ნესტორიანული) ეკლესია აღდგომას 13 აპრილს დღესასწაულობს. ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის თვალსაზრისით ეს არის „შეშლა“—ცრუხატიკის დადება. ასეთი ცრუხატიკები იყო 570, 760, 1007, 1102, 1292 წწ. (Grumel, La chronologie, გვ. გვ. 245, 249, 254, 256, 258, 260).

აბულ ფარაჯის, კირაკოზ განძაკელის გადმოცემით აღდგომის გამო შეუთანხმებლობამ 1197 წ. განხეთქილება წარმოშვა სომეხ-ქართველთა შორის (Brosset, Additions..., XVII, გვ. 279—282). გრიგორიანული ეკლესიის თვალსაზრისით ცრუხატიკები მითითებული აქვს არაქელა თავრიზელს, მაგრამ ხშირად შეცდომით, მაგალითად 1539 წ. ნაცვლად — 1538 წ. (Brosset, Collection d'historiens arméniens, I, 1874, გვ. 565, 566, 568, 574.)

1539, 1634, 1729 წწ. აღდგომა 6 აპრილს იყო, ხოლო სომეხთათვის 13 აპრილს. 1539 წ. და 1729 წ. ცრუხატიკები აღნიშნულია ვახუშტის ქორონიკონებშიც.

57. (V, 24. VI, 10. IX, 5).

ისკანდერ შუნშის, ჰასან რუმლუს ცნობებითაც, შაჰ-ისმაილის ძის, შაჰ-თამაზის (1524 — 1576) პირველი მოულოდნელი შემოსევა საქართველოში, როდესაც მან ციხისთავის გულბათის ღალატით თბილისი დაარბია, მოხდა 1540/1541 წ. (Brossel, Histoire moderne..., II, 1 ნაწ., გვ. 447; ჰასან რუმლუს ცნობები საქ. შესახებ, ვ. ფუთურძის გამოც., 1966, გვ. 22).

არაქელა თავრიზელთან შაჰ-თამაზის თბილისში პირველი შემოჭრის თარიღია 1540 წ. Collection d'historiens arméniens, I, 1874. ბროსეს გამოც., გვ. 574). ვახუშტი ბაგრატიონი თამაზშაჰის ლაშქრობას შეცდომით 1536 წ. აღნიშნავს, ხოლო ქართლის ცხოვრების გაგრძელებებში ეს ამბავი უთარილოდაა მოთხრობილი.

58. (III, 11. IV, 13. V, 25. VI, 11. VIII, 9).

ოსმალეთის სულთან სულეიმანის (1520 — 1566) მიერ არზრუმის მმართველ მუსა ფაშას სარდლობით 60 სანჯაყის ამირების გამოგზავნა საქართველოს დასაპყრობად და ოსმალთა დამარცხება იმერეთის მეფის ბაში-აჩუკ ბაგრატის (1510—1566) მიერ 1542/3 წ. მოთხრობილ აქვს ჰასან-რუმლუს (ჰასან რუმლუს ცნობები..., ვ. ფუთურძის გამოც., გვ. 23—24).

ქართველ-ოსმალთა ბრძოლის ადგილად ერთ კინკლოსში (V, 25) აშკარად შეცდომით ქალაქი, ე. ი. თბილისია მითითებული, მეორეში ქარაბაჯი (VIII, 13), სხვაში ქარხაქი (VI, II). ორი ერთნაირი ცნობით ბრძოლა მოხდა ქარაღაქს (III, 11. IV, 13). ამ ქარხაქ-ქარაბაჯისა, თუ ქარაღაქის ლოკალიზაცია არ ხერხდება. ჰასან რუმლუს მიხედვით ბრძოლა მოხდა ოლთისში.

59. (X, 11).

ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში მხარდაუჭერლობისათვის ბაგრატ III იმერთა მეფის მიერ ხონის ჭალაში ლევან დადიანის სანადიროდ შეტყუება და მისი დამწყვდევა გელათის სამრეკლოში უთარილოდაა მოთხრობილი ქართლის ცხოვრების გაგრძელებებში. იქვეა აღნიშნული, რომ დადიანი ქაიხოსრო ათაბაგის კაცმა ხოფილანდე ჩხეიძემ გააპარა (ქ. ც., II, 1959. გვ. 359—360; გვ. 501). ვახუშტი ბაგრატიონთან ეს ამბავი 1546 წ. თარიღითაა გადმოცემული (ქ. ც. II, 1854 წ., გვ. 189—190).

60. (III, 12. IV, 14. V, 26. VI, 12. VIII, 10).

იგივე ცნობა არის ვახუშტი ბაგრატიონთან, ახალ ქართლის ცხოვრებაში (III ტექსტი, გვ. 560₁₅).

ჰასან რუმლუ წერს. რომ სულთანმა სულეიმანმა თავისი მეორე უზირი აჰმედ ფაშა გამოგზავნა საქართველოში 40 000 ცენონით. ოსმალებმა ყვარყვარეს ქვეყანაში დად ელი აიღეს და გაბრუნდნენ (ჰასან რუმლუს ცნობები..., გვ. 26).

61. (II, 19. III, 13, 14. IV, 15, 16. VI, 13, 14. VIII, 11. IX, 6. XII, 2).

1553 წ. თარიღით ახალი ქართლის ცხოვრება მოგვითხრობს ოსმალთა ფართო ექსპანსიაზე სამცხეში და ქართველთაგან „ლონედ უძღურებისა თვისისა“ (ნ. ბერძენიშვილი) შაჰ-თამაზის მოწვევაზე (ქ. ც. II. გვ. 500). ვახუშტი ბაგრატიონის ქორონიკონებში არტანუჯის ალება ოსმალთაგან აღნიშნულია 1552 წ.

ჰასან რუმლუს და ისქანდერ მუნშის ცნობებით არტანუჯის ალება ოსმალთა სარდლის ისქანდერ ფაშას მიერ გახდა მიზეზი 1551/2 წ. შაჰ-თამაზის III შემოჭრისა საქართველოში, რამდენადაც შაჰი ქიხოსრო ათაბაგმა მოიწვია და არტანუჯის დაკავებასთან ერთად ვახუშტი ქართველის. შერმაზანისა და სხვათა ანტისპარსული აჯანყება აცნობა (ჰასან რუმლუს ცნობები..., გვ. 28—31; Brosset, Histoire moderne..., II, I ნაწ., გვ. 448—449). სპარსულენოვანი ისტორიკოსების ცნობებით ვახუშტი ქართველი (დიასამიძე) და შერმაზანი ამ შემოსევისას (1551/2 წ.) დაიპირეს და შემდეგ სიკვდილით დასაჯეს.

კინკლოსების თარიღების შეცდომა შეიძლება იმით აიხსნას, რომ 1553/4 წ. ჰასან რუმლუს და ისქანდერ მუნშის ცნობებით კვლავ იყო შაჰ-თამაზის IV ლაშქრობა საკუთრივ ქართლში, რაც ორ კინკლოსში სწორად არის ასახული (II, 19. VI, 14—დიასამიძის შეპყრობა აღრე მოხდა. იხ. ჰასან რუმლუ, გვ. 32—34; Brosset, დასახ. ნაშრ., გვ. 450).

62. (X, 13).

თ. უორდანიას აზრით ხახულის ეპარქია ამ დროს გაუქმებულია, რადგან ხახულის ეპისკოპოსი მტბევრად დაჯდა (ქრონიკები, II, გვ. 399). ამ კინკლოსური ცნობით ათარიღებს ქ. შარაშიძე საბა მტბევარის საერთოეულო წიგნს, მიცემულს კათალიკოს დომენტისათვის (Ad—720—ხელნაწ. ინსტ.; სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები, 1961, ქ. შარაშიძის გამოც., გვ. 36).

63. (XII, 3).

ახალი ქართლის ცხოვრებით როსტომ გურიელი 12 წელი მთავრობდა, ხოლო როდის ვარდაიცვალა, არ არის მითითებული (ქ. ც., II, 1959, გვ. 361 და 502). ვახუშტი ბაგრატიონის წიხედვით როსტომ გუ-

რიელი 1564 წ. გარდაიცვალა და მთავარი გახდა მისი ძე გიორგი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 191).

მამია I-ის ძის როსტომ I-ის ზეობის წლებია 1534—1564 წწ. (იხ. ო. სოსელია, ფეოდალური საქ. პოლიტ. დაშლის ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, 1954, გვ. 134, შენ. 5).

64. (VI, 15. IX, 7. XI, 2).

ამავე თარიღით მოგვითხრობენ პასან რუმლუ, ისქანდერ მუნში, პარიზის ქრონიკა შაჰვერდი სულთანის მიერ სიმონ მეფის დამარცხებას და სიმონის სიძის, ლევან კახთა მეფის ძის გიორგის მოკვლას (პასან რუმლუს ცნობები..., გვ. 36. Brosset, Histoire moderne... II, I ნაწ., გვ. 453). ისქანდერ მუნშისა და ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობებით სიმონი გორიდან მოემართებოდა თბილისის გასანთავისუფლებლად.

65. (X, 14).

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით ხოსრო შვილიშვილი იყო გიორგი II იმერთა მეფის ბიძის ვახტანგისა. მეფის გამარჯვებით დასრულებული ბრძოლა იანეთს მომხდარა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 191).

ვახუშტის არაფერი აქვს ნათქვამი ჟამიანობაზე და გიორგი მეფის ძმისწულის დატყვევებაზე.

66. (IV, 19. VI, 17. VIII, 13. IX, 8. XI, XII, 4).

ქართული და უცხოური (პასან რუმლუ, ისქანდერ მუნში) წყაროებით კარგად დაზუსტებული ფაქტი.

67. (VII, 7. XII, 5).

ახალი ქართლის ცხოვრების მიხედვით „ნადირობაში ჯაიანმანცხენი შეაძგერა და მოაკუდინა დადიანი“ (ქ. ც., II, გვ. 361ჟ; გვ. 503ჟ). ვახუშტი ბაგრატიონს ჯაიანზე არაფერი აქვს ნათქვამი, ხოლო თარიღი ნადირობის დროს ლევან დადიანის დალუპვისა არის 1572 წ. (ქ. ც., II, 1854, გვ. 192).

68. (II, 21. III, 17. IV, 20).

ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტის მოთხრობით შაჰ-თამაზის კიდევ ერთი (უკანასკნელი) გამანადგურებელი შემოსევა ოცხეში გამოწვეული იყო დედისიმედის მიერ ვარაზა შალიკაშვილის, შაჰ-თამაზის ცოლის ძმის მოკვლით (ქ. ც., II, 1959, გვ. 370—371; ქ. ც., II, 1854, გვ. 163). ვახუშტისთან შემოსევის თარიღია 1574 წ. — ქაიხოსრო ათაბაგის სიკვდილის შემდგომი პერიოდი.

„მესხური მატიანე“ ქაიხოსრო ათაბაგის სიკვდილის ახლო ხანებში ყიზილბაშთა სამცხეში შემოსევაზე არაფერს ამბობს სპარსულ-

თურქული პირველწყაროებით (იბრაჰიმ ფეჩევი, შაკ-თამაზ I-ის „თეზქერე“) შაკ-თამაზის IV შემოსევა საქართველოში მოხდა ირან-ოს-ძალეთის 1555 წ. ზაფამდე, 1554 წ. (იხ. ვ. ჩოჩიევი, შაკ-თამაზის საქ. შემოს., სტალინირის პედიუსტიტუტის შრ. VII, 1959, გვ. 95—100).

69. (III, 18. IV, 21. VI, 18).

1570 წლიდან შაკ-თამაზთან წასული ქაიხოსრო ათაბაგი პარიზის ქრონიკისა და „მესხური მატიანის“ ცნობით ყაზვინში მოკვდა 1573 წ. 29 სექტემბერს, სამშაბათს, 9 საათზე (იხ. სამხრ. საქ. ისტ. მასალები, ქ. შარაშიძის გამოც.: 1961, გვ. 41). თარიღი სარწმუნოა, ვინაიდან 1573 წ. 29 სექტემბერს მართლაც სამშაბათი იყო.

70. (XII, 6).

სეფევიდების დინასტიის მესამე წარმომადგენელი შაჰი ისმაილ II ტახტზე ავიდა 1567 წ. მამის, შაკ-თამაზის გარდაცვალების შემდგომ. მამის სიცოცხლეში 20 წელი ციხეში იყო დამწყვდეული. 1578 წ. იგი იოწამელით მოკვდა (M. C. Иванов, Очерк истории Ирана, 1952, გვ. 63). თურქი ისტორიკოსის იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობით შაკ-ისმაილი გარდაიცვალა 985 წ. ჰიჯრით პატიოსანი შველის თვეში (1577, 12/XII—1578. 9/1)—იხ. ს. ჯიქია, ი. ფეჩევის ცნობები საქ. და კავკ. შესახებ, 1964, გვ. 36.

71. (III, 19. IV, 22. VI, 19. VII, 8. VIII, 14. IX, 9. X, 16. XI, 4).

უცხოურ წყაროებთან (ფეჩევი, მინადოი, დონ ხუან სპარსელი და სხვ.) ერთად მურად III-ის ვეზირის მუსტაფა ლალა ფაშას ლაშქრობა მრავალ ქართულ წყაროშია ასახული. განსაკუთრებით დეტალური და სანდოა „მესხური მატიანე“, სადაც დღეების სიზუსტითაა აღწერილი 1578 წ. 7/VIII, ხუთშაბათს ლალა ფაშას მხედრობის პირველი გამოჩენა საათაბაგოში, მგელციხესთან, 8/VIII პარასკევს ბრძოლები ქაჯის ციხესთან, თეთრციხესთან..., შემდეგ ოსმალთა შეჭრა ქართლში, თბილისის აღება (სამხრ. საქ. ისტ. მასალები, ქ. შარაშიძის პუბლიკაცია, 1961, გვ. 47—52. 1578 წ. 7/VIII მართლაც ხუთშაბათი იყო).

ლალა მუსტაფა ფაშას ლაშქრობა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში ამავე სათაურით სპეციალურად შესწავლილი აქვს მ. სევანიძეს (იხ. თსუ შრომები, № 116, გვ. 381—400). 1578 წ. 21/XI ლალა ფაშა არზრუმში ჩავიდა და ამით დასრულდა 1578 წ. ოსმალთა შემოტევა საქართველოში (მ. სევანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 399).

72. (III, 20. IV, 23. VI, 20).

იბრაჰიმ ფეჩევის დახასიათებით სინან ფაშა, თავგადადებული შოქიშპე მუსტაფა ლალა ფაშასი, საკმაოდ უნიჭო პიროვნება იყო. 1580

წლის 25/VIII დიდი მაქინაციების შედეგად სინან ფაშას ოსმალეთი დიდებურობის ბეჭედი ჩააბარეს. ამის შემდეგ ოსმალთა მხედრობ მისი სარდლობით თბილისისკენ დაიძრა და ქალაქის ახლოს დაბანაკდა: სინან ფაშამ შეცვალა თბილისის ბეგლარ-ბეგი. დანიშნა ქართველ ბეგი გიორგი (ისლამის მიღების შემდეგ იუსუფ-ფაშა).

სინან ფაშის ლაშქრის წინააღმდეგ ქართველები პარტიზანულ ბრძოლას ეწეოდნენ. განსაკუთრებით აქტიური იყო ალექსანდრე I კახთა მეფე. სინან ფაშა ლაშქრითურთ სამხრეთ საქართველოში, მანუ ჩარის ქვეყანაში წავიდა; ყარსის ველზე ჯარის დათვალიერება მოაწყო ხოლო საზამთროდ არზრუმის ველზე გადავიდა. შაჰის ჯარების წინა აღმდეგ უინიციატივო მოქმედებისთვის სულთანმა სინან ფაშა დიდებურობიდან გაათავისუფლა 1581 წ. დასაწყისში (იხ. იბრაჰიმ ფეჩევი: ცნობები საქ. და კავკ. შესახებ, ს. ჯიქიას გამოც., გვ. 58 — 65).

მესხური ქრონიკით (=ქ. ც. გაგრძელებას, III ტექსტი) 1581 წ სინან ფაშას თბილისისკენ ყვარყვარე და მანუჩარ ათაბაგები გაპყენენ რაიმე ბრძოლაზე ლაპარაკი არ არის (იხ. სამხრ. საქ. ისტ. მასალები ქ. შარაშიძის პუბლიკაცია, 1961, გვ. 53). როგორც აღნიშნული იყო იბრაჰიმ ფეჩევის მიხედვით სინან ფაშა თბილისისკენ 1580 წ. შემოდგომაზე დაიძრა.

73. (III, 21. IV, 24. VI, 21. X, 17. XI, 4. XII, 7)..

ირან-ოსმალეთს შორის ლავიერებისას ათაბაგის მიერ პროსპარსული პოზიციის შერჩევის მომენტი აღნიშნული. ამავე თარიღით არის მითხრობილი აწყურს მყოფი მანუჩარის გამარჯვება თურქებზე, ყაენის განჯას მოსვლა და მანუჩარის დასაჩუქრება ვახუშტისთან, ახალი ქართლის ცხოვრებაში (III ტექსტი), მესხურ მატიანეში (ქ. ც., II. 1959, 528₂₄=მესხური მატიანე).

74. (XV, 4).

ახალი ქართლის ცხოვრების მიხედვით გიორგი II იმერთა მეფის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა მისი ძე კონსტანტინე, ხოლო ლევანი—ძმის, კონსტანტინეს, გარდაცვალების შემდგომ (ქ. ც., II, 1959, გვ. 375₂₃, 531₂₅). ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით კონსტანტინე ძმა იყო გიორგი მეფისა. 1585 წ. ვახუშტი აღნიშნავს გიორგი მეფის სიკვდილსა და მისი ძის ლევანის გამეფებას (ქ. ც. II, 1854, გვ. 193—194). მაგრამ 1583 წ. ლევანი უკვე მეფეა. შემორჩენილია ამ წელს ლევან მეფის მიერ გიორგი დადანიძისთვის მიცემული ყმა-მამულის წყალობის წიგნის დედანი (ხელნაწ. ინსტ. Ad—1334; ისტ. დოკუმ., I, შ. ბურჯანაძის გამოც., 1959, № 6).

75. (X, 18).

იხ. ამავე კინკლოსის 1603 წ. ცნობა № 23.

76. (X, 20. XII, 8).

1587 წ. ურუმთაგან ახალციხისა და გორის აშენებაზე, მესხეთის. დარბევაზე მოგვითხრობს პარიზის ქრონიკა, ახალი ქართლის ცხოვრება (=მესხური მატინე, ქ. ც., II, 1959, გვ. 531).

77. (XII, 9).

ვახუშტისთან ვკითხულობთ — „ქორონიკონსა სოე (1587 წ.) მოვიდა შაჰ-ბაზ განჯას, აღაშენა განჯა“ (ქ. ც., 1854, გვ. 31).

ჰამმერის მიხედვით 1588 წ. განჯა აიღო ფაჰრად-ფაშამ (Collection d'historiens arméniens, I, გვ. 676, შენ. 5).

კინკლოსის ცნობა დამახინჯებულია (განჯა და სხვ.).

78. (XII, 10).

1591 წ. „აფხაზნი მოუხდენ გურიას, გურიელს ძემ მამიამ მოსწყვიტნა“ (ვახუშტი, ქორონიკონები).

79. (VIII, 15. X, 21. XI, 6. XIII, 4).

ოფშკვითთან (=ოფისკუჭი) სვიმონ მეფის დამარცხება მამია IV დადიანის მიერ და იმერეთში როსტომის გამეფება 1591 წ. თარიღით ვრცელადაა აღწერილი ახალ ქართლის ცხოვრებაში (III ტექსტი, გვ. 533—534), არის ვახუშტისთან, მის ქორონიკონებშიც. კინკლოსებში თარიღები განსხვავებულია. ერთგან (X, 21) ცნობა დამახინჯებულია.

80. (VI, 22. IX, 10).

უკანასკნელი ისტორიული დოკუმენტი, სადაც ალექსანდრე II კახთა მეფე მოიხსენიებს თავის მეუღლეს თინათინს (ამილახორის ასულს),—ყმა-მამულის შეწირულების წიგნი, მიცემული ხახულის ღვთისმშობლის ეკლესიისთვის, დათარიღებულია 1594 წლით (ს. კაკაბაძე, ისტორიული დოკუმენტები, II, გვ. 58).

81. (XII, 11).

ცნობა როსტომ იმერთა მეფის ქორწინების შესახებ ათაბაგის ქალთინათინზე ვახუშტის ქორონიკონებშიც არის.

82. (III, 22. IV, 25. VI, 23. VII, 10. VIII, 16. IX, 11. XI, 7).

ბერი ეგნატაშვილის, ვახუშტი ბაგრატიონის, ქართლის ცხოვრების გაგრძელების (III ტექსტი) მიხედვით სიმონ მეფე 1600 წ. შეიპყრეს; პარიზის ქრონიკით 1599 წ. (ქ. ც. II, 1959, გვ. 379²⁸, 536¹⁶; ქ. ც. II, 1854, გვ. 33; პარიზის ქრონიკ., ბროსეს გამოც., გვ. 28). H:380 (XI,

7) კინკლოსში და ფარსადან გორგიჯანიძესთან თარიღი აშკარად მცდარია (1593, 1592 წწ.). სიმონ მეფის უკანასკნელი ცნობილი სიგელი დათარიღებულია 1599 წლით (სვეტიცხოვლის ყმების სამეფო გადასახადებისაგან გათარხნების წიგნი—სა ფ. 1448, № 2329).

იოანე წარეცის ისტორიაზე დაყრდნობით, რამდენადაც ეს ისტორია 1600 წ. მთავრდება, მარი ბროსემ მიიჩნია, რომ სიმონ I 1600 წ. ზაფხულზე შეიპყრეს (Histoire de la Géorgie, II, I ნაწ., 1856, გვ. 455, შენ. 2). თურქი ისტორიკოსის მუსტაფა ნაიმას საისტორიო თხზულების მიხედვით სიმონ მეფის შეპყრობა მოხდა 1008 წ. ჰიჯრით ე. ი. 1599 წ. 24/VII-დან 1600 წ. 12/VII-მდე (იხ. ს. ჯიქია, ეპიზოდი XVI ს. საქ. ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 31, გვ. 55).

83. (XII, 12. XV, 5).

1600 წ. „მოკუდა გიორგი გურიელი, დაჯდა ძე მისი მამია გურიელად“ (ვახუშტი, ქრონიკონები). გიორგი II-ის ძე მამია II მთავრობდა 1600—1625 წწ. (იხ. ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 30, გვ. 136).

84. (X, 22).

სხვა მსგავსი ცნობა არ გავაჩნია.

85. (IX, 12).

ცნობილია დავით I კახთა მეფის ერთადერთი სიგელი 1602 წლ-სა. ძეუღლესთან ქეთევანთან, შვილებთან: თეიმურაზ ბაგრატთან ერთად იგი ნინოწმინდის ეკლესიას ყმებს სწირავს (ქრონიკები, II, გვ. 432).

86. (XI, 8).

შემორჩენილია 1605 წ. 11/VII დათარიღებული მამულის წყალობის წიგნი გაცემული გიორგი X-ის მიერ (ხელნაწ. ინსტ., Hd 1327: საქ. სიძე., III, 553). გიორგი მეფე მოხსენებულია ბეჟან ჯავახიშვილის მიერ 1606 წ. ქაიხოსრო ჯავახიშვილისთვის მოცემულ მიწის ნასყიდობის წიგნში (Hd — 9319).

პირველი სიგელი, რომელშიც ლუარსაბი მეფედ იწოდება, დათარიღებულია 1606 წ. 24/III (Hd — 2091). ამრიგად, გიორგი მეფის გარდაცვალება და ლუარსაბის გამეფება 1606 წ. უნდა მომხდარიყო (იხ. ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტორიისათვის, კრებ., XIV—XVIII სს. რამდენიმე ისტ. დოკ., 1964, გვ. 96).

87. (X, 23).

იხ. ამავე კინკლოსის ცნობა № 18, ელენე ქაიხოსრო II ათაბაგის ქალი იყო. იგი ცოლად გაჰყვა ალექსანდრე II კახთა მეფის ვაჟს გიორგის, რომელიც 1605 წ. მოკლეს.

88. (IV, 26. VI, 24. VIII, 17. IX, 13. XI, 9).

ბერი ეგნატაშვილის, ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობებით რენეგატმა უფლისწულმა კონსტანტინემ მამა ალექსანდრე II, ძმა გიორგი, აგრეთვე რუსთველი და მისი ძმა ლალათი დახოცა 1605 წ. (ქ. ც., II, 1959, გვ. 389, ქ. ც. II, 1854, გვ. 113). პარიზის ქრონიკით ეს აშავი მოხდა 1605 წ. 12/III (პარიზის ქრონიკა, ბროსეს ფრანგ. გამოც., გვ. 31).

89. (XIII, 5).

ბერი ეგნატაშვილის ცნობით იმერთა მეფე როსტომი გარდაიცვალა 1604 წ., ხოლო ვახუშტის ცნობით 1605 წ. (ქ. ც., II, 1959, გვ. 380₁₈; ქ. ც., II, 1854, გვ. 196).

90. (XI, 10).

თეიმურაზ მეფის პირველი სიგელი. ყმების წყალობის წიგნი, დათარიღებულია 1606 წლით, ხოლო 1612 წ. 10 მაისს თეიმურაზ I მიერ ალავერდის წმ. გიორგის ეკლესიისთვის მიცემულ ყმების შეწირულების წიგნში აღნიშნულია მისი გამეფების 6 ინდიქტიონი (ხელნაწ. ინსტ. Ad—693; ცსა ფ. 1448, № 5017, საისტორიო მოამბე, I, 1925, გვ. 146).

91. (XII, 13).

1606 წ. „დაიბადა მამია გურიელის ძე სვიმონ“ (ვახუშტი, ქორონიკონები). მამია II-ის ძე სვიმონ II მთავრად იყო 1625 წლიდან (იხ. ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 30, გვ. 136, შენ. 3).

92. (IX, 14, 15).

ბერი ეგნატაშვილთან, ვახუშტისთან თეიმურაზ I-ის გურიელის ქალზე ანაზე ქორწინების თარიღი არ არის. მათი ცნობებით თეიმურაზი 15 — 16 წლისა იყო ქორწინებისას. პარიზის ქრონიკით, სადაც ქორწინება დეტალურადაა მოთხრობილი, იგი შედგა 1605 წ. (ბროსეს ფრანგ. გამოცემა, ქართული ტექსტი, გვ. 36—37).

პირმშო თეიმურაზ I-ისა და ანასი, ლევანი, თეიმურაზის სიგლებში პირველად 1610 წ. არის მოხსენებული (ხელნაწ. ინსტ., Ad—530; დოკ. საქ. სოც. ისტ., I, 509).

93. (IV, 28. VI, 25. VII, 11. VIII, 18).

პარიზის ქრონიკით, ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებითა და ქართლის ცხოვრების გაგრძელებებით კარგად ცნობილი ისტორიული ფაქტი.

94. (X I, 12, 13).

პარიზის ქრონიკით თეიმურაზ I-ის მეუღლე ანა 1609 წ. გარდაიცვალა და ამავე წელს გაემგზავრა მეფე შაჰთან (ბროსეს გამოც., გვ. 37). ვახუშტის მიხედვით ეს ამბები 1610 წ. მოხდა (ქ. ც. II, 1854, გვ. 114). 1612 წ. 10 მაისს ალავერდისთვის მიცემულ სიგლით თეიმურაზმა ანას ალაპი გაუჩინა (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., IV, 1967, გვ. 346).

95. (X II, 14).

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, ქვრივი როსტომ იმერთა მეფისა, ათაბაგის ასული თინათინი 1610 წ. გარდაიცვალა (იხ. ქ. ც., II, 1854, გვ. 196 და ქორონიკონები, გვ. 246). მისი დაქორწინება როსტომ მეფეზე 1597 წ. მოხდა (X II, 11).

96. (X II, 15).

ვახუშტის თხზულების მიხედვით მამია II გურიელმა აქარა 1609 წ. დაიკავა (ქ. ც., 1854, გვ. 196 და ქორონიკონები).

97. (X II, 16).

1611 წ. „ნადირობასა შინა ხრომან ირმისამან წარიტაცა დადიან მანუჩარ და მოჰკლა იგი“, ვკითხულობთ ვახუშტისთან (ქ. ც., II, 1854, გვ. 196).

98. (X II, 17).

მანუჩარ ბატონის შვილი იყო ძე მამია II გურიელისა. (Ф. Жордания, Пять грузинских хроник, Духовный вестник грузинского экзархата, 1903, № 7—8, გვ. 29).

99. (IV, 29, 30. VI, 26. VII, 12. VIII, 19. IV, 16. VI, 14).

პარიზის ქრონიკით შაჰ-აბასმა კახეთი 1614 წ. ააოხრა და ამავე წელს შეიპყრო ქართლის მეფე ლუარსაბი (ბროსეს გამოც., გვ. 56—57). ეს თარიღი, აგრეთვე კინკლოსების თარიღები, სწორი არ არის. ვინაიდან გვაქვს ორი სიგელი ლუარსაბ მეფისა 1615 წლით დათარიღებული (ხელნაწ. ინსტ. Ad—1410 და Sd—600 პ; საქ. სიძვ., II, 187). ვახუშტისა და ისკანდერ მუნშის ცნობებით, შაჰმა კახეთი ააოხრა და ლუარსაბი შეიპყრო—1615 წ. (ქ. ც., II, 1854, 247; M. Brosset, Histoire..., II, I ნაწ., გვ. 476—480). დასაწყისი შაჰ-აბასის პირველი გამოლაშქრებისა საქართველოში 1614 წ. შემოდგომა იყო.

100. (IV, 31. VI, 27. VII, 13. VIII, 20).

შაჰის მიერ დადგენილი მმართველის ისა-ხანის გადაგდება ნოდარ ჯორჯაძისა და დავით ჯანდიერის მიერ, თეიმურაზ მეფის მოწვევა კახეთში და 1616 წ. კახთა გამარჯვება არაგვზე, წიწამურის ზემოთ, სპარსელთა ჯარზე, რომელსაც ალი ყული-ხანი სარდლობდა, მოთხრობილია

პარიზის ქრონიკაში, ვახუშტისთან, ბერი ეგნატაშვილთან. საკმაოდ დეტალურადაა გადმოცემული ეს ამბები ისკანდერ მუნშის თხზულებაში (M. Brosset, Histoire..., II, I ნაწ., გვ. 482—485).

ამავე წელს თვით შაჰ-აბასმა გამოილაშქრა და თეიმურაზი იმერეთში გადაიხვეწა. მართლაც, 1616 წლიდან 1622 წლამდე თეიმურაზ მეფის არცერთი სიგელი არ არის ცნობილი.

101. (XIII, 6. XIV, 4).

ვახუშტის ცნობით ბრძოლა გოქოურთან 1623 წ. მოხდა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 197). ლევან დადიანმა გიორგი მეფე დაამარცხა.

102. (XI, 15).

ქართველთა აჯანყება სპარსელების წინააღმდეგ გიორგი სააკაძის შეთაურობით, მარტყოფის ბრძოლა, მოხდა 1625 წ. 25 მარტს, ხოლო ახალი სტილით 7 აპრილს (იხ. ვ. ჩოჩიევი, ოსმალეთის სულთანის მერად IV მიერ დიდი მოურავისადმი გაცემული სიგლის თარიღის გამო, სტალინის პედინსტიტუტის შრ., VII, 1959. Bellan, Chah-Abbas I, Sa vie son, histoire, Paris, 1932—ამ შრომის მიხედვით შაჰმა ყარჩიხა ხანი საქართველოში 1625 წ. გამოგზავნა).

1625 წ. 3/VII თურქეთის ვეზირ ჰაფიზ ფაშას სააკაძის ელჩები ეახლენ მარტყოფთან მოპოვებული ნადავლით. სააკაძემ თურქებს ყარაბაღის, განჯის და შირვანის დალაშქრა შესთავაზა. თურქი ისტორიკოსი იბრაჰიმ ფეჩევი დანანებით აღნიშნავს ვეზირმა სააკაძეს მხარი არ დაუჭირაო. კინკლოსური ცნობით ჩანს თითქოს სააკაძეს განჯა მაინც დაულაშქრავს, რაც ელჩების ვეზირთან ჩასვლამდე 1525 წ. 1 ივლისს მომხდარ მარაბდის ომამდე უნდა მომხდარიყო (იხ. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები..., ს. ჩიქიას გამოც., 1964, გვ. 83—85).

103. (VI, 28. VIII, 21. XI, 16).

ისა-ხან ყორჩიბაში (შაჰ-აბასის სიძე) 1625 წ. ივნისის დამლევის მოვიდა საქართველოში. ქართველების დამარცხებით დაშთავრებული მარაბდის ომი 1625 წ. 1 ივლისს მოხდა (გ. ჯამბურია, გიორგი სააკაძე. 1964. გვ. 134 — 135).

104. (VIII, 7. XV, 6).

ბერი ეგნატაშვილთან სვიმონის მიერ მამის მოკვლის თარღი არ არის, ხოლო ვახუშტი ამ ამბავს 1625 წ. აღნიშნავს (ქ. ც., II, 1854. გვ. 197). ეს თარიღი სწორი უნდა იყოს (იხ. ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 30, გვ. 138, შენ 2).

105. (VI, 29, XI, 17).

გიორგი სააკაძის დამარცხებით დასრულებული ბაზალეთის ომი 1626 წ. გვიან შემოდგომაზე მოხდა (გ. ჯამბურია, გიორგი სააკაძე, 1964, გვ. 162—163).

106. (XI, 18).

ქვათახევის გულანის კინკლოსის მიხედვით ყიზილბაშებმა გორის ციხე 1633 წ. ააშენეს (= შეაკეთეს), ვახუშტის ცნობით 1634 წ. (ქრონიკები, II, გვ. 400. ვახუშტი, ქორონიკონები), „ლექსთა კრების“ (ხელნაწ. ინსტ. A—1164) თარიღია 1636 წ.

ყიზილბაშებს გორის ციხე როსტომ მეფემ შეაკეთებინა და შემდგომში ციხე გამოიყენა თავადური შინააშლილობის დასათრგუნად (იხ. დ. გვრიტიშვილი, გორის ისტორია, 1954, გვ. 38).

107. (III, 24).

დაუთხანის ხარკის ნაშობი ძის, ხოსრო-მირზად წოდებული როსტომ მეფის გამეფების თარიღი დადგენილი აქვს ივ. ჯავახიშვილს. რამდენადაც როსტომ მეფის 1648 წლის ერთი ვრცელი საბუთი მისი გამეფების 16 ინდიქტიონს ითვლის და სიმონ II 1632 წ. იქნა მოკლული, როსტომიც ამავე წელს უნდა გამეფებულიყო, ან 1633 წ. დასაწყისში (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., V, გვ. 30).

108. (III, 26. IV, 33. VI, 30. VIII, 23. XI, 19).

არაქელ თავრიზელის ცნობებით თურქეთის სულთანმა მურადმა 700000 მხედრით ერევანი აიღო 1635 წ. აგვისტოში, 9 დღის ალყის შემდეგ. ერთ დღე-ღამეში 600-ჯერ გაისორღეს ზარბაზანი. იმავე წლის დეკემბერში ქალაქს მოადგა შაჰ-სეფი 100 000-იანი არმიით და 3 დღის ალყის შემდეგ აიღო იგი (Collection d'historiens armèniens, M. Brosset-ის გამოც., I, 1874, გვ. 423, 536, 586-7).

109. (X, 24).

თურქეთის მიერ დაპყრობილ სამცხეში იმ ხანად ფაშად იყო იუსუფი, თავგადადებული მუსულმანი, მოძულე ქრისტიანობისა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 168 — 169).

110. (VIII, 24. XIII, 8).

ლევან II დადიანის მიერ შეპყრობილი გიორგი III იმერთა მეფის გამოხსნას მისი ძის ალექსანდრეს მიერ და შემდგომ გიორგის გარდაცვალებას ვახუშტი ბაგრატიონი 1639 წ. თარიღით მოგვითხრობს (ქ. ც. II, 1854. გვ. 198—199).

თ. ჟორდანია კინკლოსების თარიღს მართებულად მიიჩნევდა, რად-

გან 1655 წ. ალექსანდრეს მეფობის 18 ინდიქტიონი შესრულდა (იხ. ქრონიკები, II, გვ. 452, 469).

111. (XV, 8, 9)

გიორგი გურიელის ძე, მალაქია, კათალიკოსად არის მოხსენებულნი 1622, 1628, 1629 და შემდეგ 1636, 1639 წლებში. კინკლასური ცნობა 1639 წ. მისი გარდაცვალების შესახებ სწორი უნდა იყოს, ვინაიდან 1640 წლიდან დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი უკვე მაქსიმე მაჭუტაძეა. მალაქიას კათალიკოსობასთან ერთად ცაიშლობა, ჭუმთლობა ჰქონდა. მასვე ეკირა ხონის ეპისკოპოსობაც. მისი სიკვდილზე შემდეგ ჭუმათელი გამხდარა ნიკოლოზ მანველიშვილი (იხ. ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქ. XVII — XVIII ს-თა ისტ. ქრონოლოგიისთვის, მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 31, 1954, გვ. 129 — 130).

112. (XV, 10).

დავითის ისტორიკოსის თხზულებიდან ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებელი გარდაიცვალა 1125 წლის 24 იანვარს, შაბათს, 53 წლის ასაკში, 36 წლის მეფობის შემდეგ (ქართ. ცხოვრება, I, 1955, გვ. 362₁₉—20, 363i).

113. (XII, 18).

დ. ბაქრაძისა და მ. ბროსეს ძირითადად ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებაზე დაყრდნობილი გენეალოგიებისაგან განსხვავებული ცნობაა.

მ. ბროსეს გენეალოგიური ტაბულით ვახტანგ I მთავრად იყო 1583—1587 წწ., ხოლო ქაიხოსრო I 1625—1658 წწ. მამა-შვილად მიჩნეული ამ ორი მთავრის ზეობის წლები აშკარად გვიჩვენებენ ქრონოლოგიურ შეუსაბამობას. ვახტანგ I-ის ზეობის წლებზე მოგვიანებით. რუსული ცნობებით მ. ბროსე ასახელებს გურიის მთავარ Вортан-ს, იგივე Вохтан-ს რომელსაც ლევან II დადიანმა 1640 წ. თავისი ქალი მისცა (M. Brosset, Histoire de la Géorgie, II, I, 1856, გვ. 651—გენეალოგიური ტაბულები. იხ. აგრეთვე ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტ., მასალები საშ და კავკ., ისტ., ნაკვ. 30, გვ. 135. შენ. 2. გვ. 136, შენ. 3).

114. (III, 27. IV, 34. VIII, 25).

1642 წ. შაჰ სეფი I-ის (1629—1642) სიკვდილის შემდგომ გამეფდა მისი ძე შაჰ-აბას II (M. C. Иванов, Очерк ист. Ирана, 1952, გვ. 76). 1642 წ. — „მოკულა შასეფი და დაჯდა ძე მისი შა-აბაზ“ (ვახუშტი, ქორონიკონები).

115. (III, 28. IV, 35).

მარიამ დედოფლისა და მისი პირველი ქმრის სვიმონ გურიელის ვაჟი, ოტია, მართლაც 1645 წ. უნდა გარდაცვლილიყო. ისტორიულ დოკუმენტებში როსტომ მეფე მარიამ დედოფალთან ერთად 1645 წლიდან პირმშო ძედ იხსენიებს ნაშვილებ ლუარსაბს (ცსა, ფ. 1448, № 1035, აქტები, I. გვ. 18; ხელნაწ. ინსტ. Hd — 14443).

116. (XII, 19, 20).

დედოფალი ხვარამზე, მეუღლე ქაიხოსრო I გურიელისა ხშირად არის მოხსენებული თავისი შვილის გიორგი III (1664 — 1684 წწ.) გურიელის სიგლებში. დიმიტრი ბაქრაძის აზრით ხვარამზე გოშაძის ქალი იყო (АПГА, გვ. 292, 293. იხ. ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტ., მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 30, გვ. 136, შენ. 3). დაბადებულა გიორგი III გურიელი 1651 წ

117. (IV, 36. VI, 32. VII, 14. VIII, 26).

1648 წ. „ბატონს თეიმურაზს უღლისს დაუმარცხდა და მალაროს ძე მისი დათუნა მოკლეს“ (ვახუშტი, ქორონიკონები).

თ. ჟორდანიას ქრონიკებში (II, გვ. 461) დაცულია როსტომ მეფის 1648 წლის საქართველოს ისტორიის თვალსაზრისით, მეტად საინტერესო დოკუმენტი, სადაც თეიმურაზ მეფის „გალარიბება“, იმერეთში გაგდება მოთხრობილია როგორც მომხდარი ფაქტი.

იკორთის ძლისპირის კინკლოსის ცნობით შაჰნავაზის ძე არჩილი 1647 წ. დაიბადა (იხ. იკორთის ჟამგულანის კინკლოსის ს. კაკაბაძისეული გამოც. 1912 წ.).

118. (X, 26).

საეპისკოპოსო ეპარქიათა შემცირება სამცხე-საათაბაგოს მუსულმანიზაციის სწრაფი ტემპის შედეგია.

119 (IV, 18).

თ. ჟორდანიას აზრით იგი ძე იყო ბაგრატ მუხრან-ბატონისა (ქრონიკები, II, გვ. 466).

120. (X, 27).

მექანიკური შეცდომაა — უნდა იყოს ქ. ნ. ბ.

121. (X, 28. XIII, 9. XIV, 6).

ძმა ალექსანდრე III იმერთა მეფისა, მამუკა, შეპყრობილი ლევან დადანის მიერ და თვალდათხრილი, 1654 წ. გარდაიცვალა ვახუშტის ცნობით (ქ. ც., 1854, გვ. 200—201).

122. (XIV, 7).

მაქსიმე მაჭუტაძე დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი იყო 1639 — 1657 წწ. ბ. ლომინაძის დაკვირვებით კინკლოსში მაჭუტაძის გარდაცვალების სწორი თარიღია მოცემული. ზაქარია ქვარიანი, რომელმაც საკათალიკოსო რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გელათში გადაიტანა კათალიკოსი იყო 1657 — 1660 წწ. (ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქ. XVII—XVIII ს-თა. ისტ., ქრონ., მასალები საქ. და კავკ. ისტ. ნაკვ. 31, გვ. 131—132).

123. (III, 29. IV. 37).

1656 წ. მცხეთის დაქცეული გუმბათის აშენება როსტომ მეფის მიერ აღნიშნული აქვს ვახუშტისაც ქორონიკონებში. ამავე თარიღით მსხვილი ასომთავრულით გაკეთებული წარწერა სვეტიცხოვლის გუმბათის შიგნით ირგვლივ, გვამცნობს: „დაიქცა გუმბათი და აღვაშენე მეფემან როსტომ და დედოფალმან მარიამ, დადიანის ასულმან. ა. ნავრუზს“ (Свѣтъ-Цховели, А. Натроева, 1900, გვ. 205).

124. (VII, 15. X, 29. XIII, 10, 11. XIV, 8).

ლევან II დადიანის სიკვდილი ვახუშტი ბაგრატიონთან 1657 წ. არის აღნიშნული. ლევანის ძმის ლიპარიტისა და ალექსანდრე III იმერთა მეფის შორის მომხდარი ბრძოლის ამბავი ვახუშტის საკმაოდ დეტალურად აქვს მოთხრობილი 1658 წ. თარიღით (ქ. ც., 1854, გვ. 201—202). ლიპარიტ დადიანის მოკავშირე იყო ქაიხოსრო გურიელი (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., IV, 1967, გვ. 388—389).

125. (II, 28. IV, 38. VI, 33. VIII, 27. IX. 19. XI, 23).

ვახუშტის გარდა როსტომ მეფის 1658 წ. გარდაცვალებასა და ვახტანგ-შაჰნავაზის გამეფებას ამ წელს, ვახტანგ V-ის სამი ინდიქტიონიანი სიგელი ადასტურებს (იხ. ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტ., კრებული — XIV — XVIII სს. რამდენიმე ისტ. დოკ., 1964).

126. (VIII, 28. X, 30. XIII, 12. XIV, 9).

ალექსანდრე III იმერთა მეფის გარდაცვალება, მისი ძის ბაგრატის გამეფება, დედინაცვლის დარეჯანის მიერ ბაგრატისთვის თვალების დათხრა და ვახტანგ ქუქუნიასშვილის გაბატონება ვახუშტი ბაგრატიონს 1660 წ. თარიღით აქვს მოთხრობილი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 202).

არაქელ თაერიზელის ცნობით ალექსანდრე. ბაშიაჩუკა მეფე. 1659 წ. გარდაიცვალა და მისი ძე ბაგრატი ტახტზე ავიდა 1660 წ. (Collection d'historien armen., I, გვ. 591).

127. (XV, 11).

ქაიხოსრო I გურიელი 1658 წ. ბანძის ომში ლიპარიტ დადიანის

მხარეზე იბრძოდა ალექსანდრე III-ის წინააღმდეგ და დამარცხების შემდეგ სტამბოლში გაიქცა. ამავე წელს უნდა მომხდარიყო დემეტრე I-ის მთავრად დასმა.

ოსმალთა ძალაზე დაყრდნობით ქაიხოსრომ მცირე ხნით დაიბრუნა გურიის მთავრობა, მაგრამ მალე დალატით მოკლეს და კვლავ დემეტრე გახდა მთავარი, გადმოგვცემს ვახუშტი ბაგრატიონი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 202. ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტ., მასალე-ბი საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 30, გვ. 137, შენ. 1, 2, 3).

დემეტრე I-ის ხელმეორედ გამთავრება უნდა მომხდარიყო 1660 წლამდე, ან ამ წელს, კინკლოსური ცნობის თარიღი მცდარია, ვინაიდან 1661 წ. ალექსანდრე III გარდაცვლილი იყო და, ცხადია, გურიას ვერ „მიუქდებოდა“ (იხ. შენ. 126).

128. (VI, 34, 35. VII, 16).

ვამიყ III დადიანმა თავისი ქალი, ვახტანგ V-ის ვაჟის არჩილის საცოლედ გამიზნული, შემდგომში ბეჟან ლოლობერიძეს მიათხოვა. ვახუშტის მიხედვით ეს მოხდა ალექსანდრე III იმერთა მეფის სიკვდილის შემდგომ (1660 წ.); თითქოს ამას მოჰყვა ვახტანგ მეფის მიერ იმერთ-აფხაზეთის დალაშქრვა 1661 წ., (ქ. ც., II, გვ. 202—203)

129. (IX, 20. X, 31. XIV, 11).

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობითაც, ბაგრატ IV გამეფება, ბატონი-შვილ არჩილის წასვლა იმერთიდან 1663 წ. მოხდა. ამავე წელს შეებრძოლა ბაგრატს მძახალი ვახტანგ V-ისა ლევან დადიანი, იძლია და შეიპყრეს (ქ. ც., II, 1854, გვ. 203, 204). ბრძოლის ადგილი ვახუშტისთან აღნიშნული არ არის.

130. (IV, 39).

ქართული წყაროების მიხედვით თეიმურაზ I 1663 წ. გარდაიცვალა (ვახუშტის მიხედვით—ზამთარში, პარიზის ქრონიკით—იანუარში). არაქელ თავრიზელი თეიმურაზის სიკვდილს 1662 წ. აღნიშნავს და დამატებით იძლევა ცნობას, რომ იგი შაჰმა მოაწამელინა (Collection d'histoires arm., I, გვ. 593).

გვაქვს ორი სიგელი, გაცემული თეიმურაზ I-ის მიერ 1662 წ. (ხელნაწ. ინსტ. Qd — 1787; 4/IV-ცსა, ფ. 1448, № 600).

131. (VI, 36, 37. VII, 17. VIII, 29).

საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების (ანტიოქიის პატრიარქის უფლებებისაგან განთავისუფლების) შემდგომაც დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი დარჩა ანტიო-

ქვის პატრიარქის ერთგვარი ზეგავლენის ქვეშ. ბერძენი პატრიარქებმა სხვა ინტერესებთან ერთად მატერიალურად იყვნენ დაინტერესებულნი ქართული ეკლესიით.

1664 — 1665 წწ. საქართველოში იყო გაკათოლიკებული პატრიარქი ანტიოქიისა მაკარიოსი (1648 — 1672), რომლის საქართველოში წაქითხულ ქადაგებათა შესახებ კაპუცინებმა 1665 წ. აღტაცებული რეალაცია გაგზავნეს რომში. მაკარიოსს დომენტი კათალიკოსთან შეურიგებია ქაიხოსრო ბარათაშვილი (იხ. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა..., გვ. 167, 217, 229).

მაკარიოსმა საინტერესო ცნობები შემოგვინახა XVII ს. საქართველოს შესახებ (იხ. Грузия в XVII веке по изображению патриарха: Макария, პ. კ. უზეს თარგმანი, Православный собеседник, 1905 წ. მისი).

132. (XIV, 12).

ვახუშტის მიხედვით ბაგრატ IV იმერთა მეფემ ლევან დადიანს ცოლი თამარი წაართვა და თვით შეირთო 1663 წ. (ქ. ც., II, გვ. 204).

133. (II, 33).

ბაგრატ IV იმერთა მეფის გამარჯვებითა და სეხნია ჩხეიძის მოკვლით დასრულებული ჩხარის ომის შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონს მოთხრობილი აქვს 1669 წ. თარიღით (ქ. ც., II, გვ. 205).

134. (IV, 40. IX, 22).

ცნობა ანაქრონისტულია. ამ პერიოდში არც იმერეთში, არც საქართველოს რომელიმე სხვა კუთხეში მეფე ალექსანდრე არ ყოფილა. იმერთა მეფე ალექსანდრე მესამე გარდაიცვალა 1660 წ. (იხ. ზენიშენა. 126).

135. (X, 32).

ვახუშტის თხზულების, მისი ქორონიკონების მიხედვით 1680 წ. (ქ. ც., II, გვ. 208).

136. (X, 33, XIII, 13, XIV, 13).

1668 წ. დარეჯანთან ერთად მოკლეს მისი ქმარი ვახტანგ ჭუჭუნიაშვილად წოდებული (ქ. ც., II, გვ. 204—205). 1669 წ. (XIV, 13) აღდგომა მართლაც 11 აპრილს იყო.

137. (IX, 23).

თეიმურაზ მუხრან-ბატონს ორი ვაჟი ჰყავდა — ვახტანგი (შაჰნავაზი) და კონსტანტინე (ქ. ც., II, 1959, გვ. 433გ):

138. (IV, 41).

თეიმურაზ მეფის ძის დავითის ასული, ქეთევანი, მისმა მამიდად სამცხეში მძევლად მისცა ოსმალებს. ვახტანგ V-მ კახეთის ბაგრატიონებთან დანათესაუების მიზნით გამოისყიდა ქეთევანი და თავის ვაჟს არჩილს შერთო. ვახუშტის მიხედვით ქორწინება 1667 წ. მოხდა, პარიზის ქრონიკით—1668 წ. (ქ. ც., II, გვ. 127; პარიზის ქრონ., ბროსე, გვ. 103). არჩილ მეფეს ქეთევან დედოფლისაგან სამი ვაჟი ჰყავდა: პირმშო ალექსანდრე, მამუკა და დავითი (ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტ., კრებული — XIV — XVIII სს. რამდენიმე ისტ. დოკ., 1964. გვ. 114).

139. (XII, 21, 22).

S — 1204-ის (XII) ცნობათა საქმოდ ნაწილი გურიელთა ქრონიკას წარმოადგენს. ამდენად 1666 წ. უნდა მომხდარიყო ქორწინება თამარისა და გიორგი III გურიელის.

ქაიხოსრო ბატონიშვილი, ძე გიორგი III გურიელისა, ვახუშტის ქრონიკონების, მისი თხზულების მიხედვით გურიის მთავარი გახდა 1685 წელს მოკლული მისი მამის გიორგის შემდგომ და მთავრად იყო 1689 წლამდე (ქაიხოსრო II). მისი გამთავრების შესახებ იხ. XII, 23.

140. (X, 34. VIII, 14, 15).

1672 წ. ბაგრატ იმერთა მეფის შეპყრობა. 1674 წ. ბაგრატის მიერ ქუთაისის ციხის აღება მოთხრობილი აქვს ვახუშტის, არის მის ქრონიკონებშიც (ქ. ც., II, გვ. 206).

141. (VIII, 31).

იგივე თარიღი აქვს ვახუშტისაც. ერეკლეს სპარსეთში მოგზაურობის შესახებ საქმოდ დაწერილებით აქვს მოთხრობილი ფარსადან გორგიჯანიძეს (საისტორიო მოამბე, II, 1925, გვ. 279—280).

142. (IV, 42. VI, 38, 39. VIII, 32. IX, 24. XI, 34).

ვახუშტის ცნობა შაჰნავაზის 1675 წ. გარდაცვალების შესახებ! წორი არ არის, ვინაიდან არსებობს 1676 წ. სიგელი შაჰნავაზისა, რომლითაც იგი მდივანბეგობას უწყალობებს ვახტანგ ორბელიშვილს (ხელნ. ინსტ. Sd—536; ქრონ. II, გვ. 489; საქ. სიძვ. II, 109).

ვახტანგ V-ის ძე, გიორგი XI, მისი ინდიქტიონიანი სიგლების მიხედვით გამეფდა 1678 წ. (ჯ. ოდიშელი, აღმ. საქ. პოლიტ. ისტ., გვ. 111—112).

143. (XI, 33).

ზაზა ციციშვილი მოკლეს ვახტანგ V-ის სიცოცხლეში უფლისწულ გიორგის ბრძანებით (ქ. ც., II, 1854, გვ. 55).

144. (XIII, 16).

აქ აღნიშნულია არჩილის იმერეთში გამეფების შესახებ ცდა. ვახუშტის მიხედვით ამჯერად არჩილმა ერთი წელი იმეფა (1678-1679 წწ. ქ. ც., II, გვ. 207).

145. (VII, 19).

სომეხი ისტორიკოსი ზაქარია დიაკონი (კანაკერცი) მოგვითხრობს საშინელ მიწისძვრაზე არარატის ქვეყანაში, რაც დაიწყო 1679 წ. 4 ივნისს, დილის 7 საათზე და გავრცელდა გარნისის მხრიდან. მიწისძვრამ, რომელიც რაპდენიმე დღეს გაგრძელდა, დააქცია მრავალი საყდარი. იყო დიდი მსხვერპლი (ერევნის მახლობლად კანაკერცში 1228 კაცი).

მოთხრობლია აღდგენითი სამუშაოების შესახებ (Collection d'histo-riens arm., II, გვ. 125—126).

146. (X, 35).

1681 წ. იმერთა მეფე ბაგრატ IV ალექსანდრეს ძის გარდაცვა-ლებით შეწყდა იმერეთის ბაგრატიონთა კანონიერი შტო. გამეფდა გიორგი გურიელი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 208).

147. (IV, 43. 44. VIII, 33, 35. XI, 39).

მანუჩარ დადიანის ასულის, 'აიმონ გურიელის შემდეგ როსტომ მეფისა და ბოლოს ვახტანგ V-ის მეუღლის, დედოფალ მარიამის, აგ-რეთვე გიორგი XI-ის მეუღლის თამარ დედოფლის გარდაცვალება შესაბამისად 1682, 1683 წწ. არის აღნიშნული ვახუშტის ქორონიკო-ნებში, პარიზის ქრონიკაში, მაგრამ იქ არათურია ნათქვამი განჯის ხანის მოსვლაზე.

148. (IV, 46. X, 36. XII, 23).

ალექსანდრე IV, ძე ბაგრატ იმერთა მეფისა, შეძენილი ლეჩხუ-პელი კოჩილას ცოლისაგან, იმერეთში გამეფდა 1683 წ. 1684 წ. ვა-ხუშტის გადმოცემით მან როკითთან დაამარცხა გიორგი III გურიე-ლი, რომელიც ბრძოლის შემდგომ მალე მოკვდა. გურიელად დაჯდა ძმა გიორგი III-ის მალაქია, რომელიც 1685 წ. გიორგის ძემ ქაიხოს-რომ ახალციხის ფაშის და მალაქია აბაშიძის შემწეობით გადმოაგდო და თვით გახდა გურიელი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 239—240).

149. (XII, 24, 25).

ვახუშტის ცნობით ქაიხოსრო II გურიელი შავშეთის ბეგმა მოკ-ლა 1684 წ. მცირე ხანს გურიელი იყო მისი ძე მალაქია I და ამავე წელს გურიელად ახალციხიდან მოიყვანეს ძმა ქაიხოსროსი მამია III,

რომელმაც ცოლად შეირთო ნაბერალ გიორგი აბაშიძის ასული ელენე; დაწინდული მისი ძმის ქაიხოსროს მიერ (ქ. ც., II, გვ. 211).

150. (IX, 25).

ბიძაშვილი გიორგი XI-ის, თეიმურაზ მუხრანბატონი.

151. (IV, 47. VI, 40. VIII, 36. XI, 43, 44, XVI, 2).

სპარსეთის სამხედრო ძალაზე დაყრდნობით, თუშ-ქიზიყელთა მხარდაჭერით ერეკლე-ნაზარალიხანმა ქართლი დაიკავა და გიორგი XI იმერეთში (რაჭაში) წავიდა 1688 წ. ამავე წელს უფრო ადრე გიორგი XI-ემ სპარსეთში შაჰის მოთხოვნით გაგზავნა თავისი ძე ბაგრატ და ძმა ლევანი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 59—60). ერეკლე შვილიშვილი იყო თეიმურაზ I-ის, მაგრამ მის ძედ იწოდება ზოგიერთ დოკუმენტშიც კი.

152. (VI, 41, VIII, 37. X, 37).

ვახუშტის თხზულებაში მოთხრობილია, რომ არჩილ მეფის მიერ გოდოგანთან დამარცხებული ალექსანდრე იმერთა მეფე შიდა ქართლში გადავიდა და გორის ციხეს შეაფარა თავი, სადაც მას ქართლში მომძლავრებული გიორგი XI, ძმა არჩილისა უტევდა. ნაზარალიხანიც შევიწროებული იყო გიორგი მეფისაგან და თავს თბილისის ციხეს აფარებდა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 60—61, 213).

153. (VI, 42).

ნინოწმინდასთან გიორგი XI-ს მომხრე ქართლელთა დამარცხება კახთა მიერ, ვახუშტის გადმოცემით, ამ ბრძოლაში მოკლული ბარძიმ მღვიანბეგის არაგონიერი საქციელის შედეგი იყო (ქ. ც., II, გვ. 61).

154. (IV, 49).

ერანის შაჰის სულეიმანის (1666 — 1694 წწ.) დროს უკვე თავი იჩინა სეფევიდური სახელმწიფოს პოლიტიკურ-ეკონომიური დაცემის დასაწყისმა.

155. (XII, 27).

თ. ჟორდანიას აზრით აქ ლაპარაკია მამია III გურიელის ძეზე. გიორგიზე, რომელიც გურიას მართავდა 1712 — 1726 წწ. გარკვეული შუალედებით (იხ. Ф. Жордания, Пять грузинских истор. хроник, «Прибавление к Духовному вестнику грузинского экзархата», 1903, № 7—8, გვ. 31 იხ. აგრეთვე ო. სოსელია, ფეოდ. საქ. პოლიტ. დაშლის ისტ., მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვეთი 30, გვ. 137—139). ჟორდანიასეულ გამოცემებში დაბადების თარიღი მექანიკური შეცდომის შედეგად არის 1702.

150. (IV, 51, 52, VI, 43, 44).

ვახტანგი, შვილიშვილი ვახტანგ შაჰნავაზისა, ძე ერანის მსაჯულთუხუცესის ლევანის, ვახუშტის ცნობით თბილისში 1701 წ. მოვიდა იმერეთიდან. მისი მამა ლევანი სპარსეთიდან 1703 წ. 15/V მოავლინეს ქართლში დროებით გამგებლად (იქ იყო 14 თვე), მომდევნო წელს ვახტანგი ქართლის გამგებელი გახდა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 69—70 და ქორონიკონები). გიორგი მეფე ყანდაარს გაგზავნეს სარდლად.

157. (X, 40).

ბაგრატ IV იმერთა მეფის ასული თინათინი, ცოლყოფილი ლევან დადიანისა, მონაზვნობაში წინო, თან ახლდა ვახტანგ VI-ს 1724 წ. რუსეთში (Brosset, Histoire..., II, I ნაწ., გვ. 578—579).

158. (XIII, 17).

ვახუშტი ბაგრატიონს არზრემის ფაშის შემოსევის თანადროულად აღნიშნული აქვს ახალციხის ფაშის ისაყის შემოჭრა იმერეთში. შემოსევა საბოლოოდ ოსმალთა განდევნით, მათი დამარცხებით დასრულებულა. ოსმალთა სერასკირი გურიის გავლით წასულა საქართველოდან (ქ. ც., II, 1854, გვ. 219—220).

159. (XV, 14).

მსგავსი ცნობა ვერ მოვიძიეთ.

160. (VIII 38).

ერეკლე პირველის ვაჟი, დავით იმამ ყული-ხანი, ვახუშტის ცნობით კახეთში 1706 წ. მოვიდა და ლეკთა თარეშის ალაგმვა დაიწყო (ქ. ც., II, გვ. 132—133).

161. (XVI, 4).

1707 წ. კახეთში მოხსენებული ბატონიშვილი ლევანი (XVI, 4) ჩვენთვის უცნობია. შესაძლებელია აქ ლაპარაკია იმამ ყული-ხანის ვაჟზე ლევან მაჰმად-მირზაზე, რომელიც შემდგომში თოფალ-ფაშას წინააღმდეგ ბრძოლაში დაიღუპა.

162. (IV, 54, VI, 45, X, 41, XIII, 18).

1709 წელს იმერთა მეფე გიორგი VI ალექსანდრეს ძის გამარჯვება დადიანსა და რაკის ერისთავზე, ამავე წელს მოკვლა ყანდაარში გიორგი XI-ისა მირკუეისის მიერ, მოთხრობილი აქვს ვახუშტი ბაგრატიონს (ქ. ც., II, 1854, გვ. 72, 222 და ქორონიკონები).

163. (IV, 55, XVI, 5).

ვახტანგ VI საქართველოს ჯანიშინი იყო 1703 — 1712 წწ. მისი ძმის ქაიხოსროს დაღუპვის შემდგომ (1711 წ.) ვახტანგი 1712 წ. ჰუსენ-

ონ I კარზე წავიდა და ქართლის გამგებლად დატოვა თავისი ძმა სვიმონი (იხ. ვ. დონდუა, საისტორიო ძიებანი, I, გვ. 149—150).

164. (XIII, 19).

1712 წ. ალექსანდრე იმერთა მეფის ძემ გიორგი VI იმერთა მეფემ ჩხარის ომში ახალციხის ფაშის ისაყის მხარდაჭერით დაამარცხა მამია III გურიელი, სვერის ბატონი პაატა აბაშიძე, რაჭის ერისთავი და დაიპყრო იმერეთი (ქ. ც., II, 1854, გვ. 224).

165. (IV, 56).

ქრისტიანობის დაუტევლობისთვის (=პროსპარსულ პოლიტიკაზე არ დადგომის გამო) შაჰმა სიმონის შემდგომ ქართლის გამგებლად მოაგვლინა ძმა ვახტანგ VI-ისა იესე (ალიყულიხან), რომელიც თბილისში შემოვიდა 1714 წ. 10/X (ქ. ც., II, 1854, გვ. 78 — 79; ვ. დონდუა, საისტ. ძიებ., I, გვ. 150—163).

166. (IX, 27, 28).

1715 წლის 24 მარტი ხუთშაბათი იყო და არა ორშაბათი, ხოლო 1 აპრილი პარასკევი და არა ხუთშაბათი.

167. (XVI, 6).

1715 წ. ვახუშტი ბაგრატიონი მოგვითხრობს ქარელი ლეკების შემოსევის შესახებ კახეთში. ქართლის გამგებლის იესე-ალიყულიხანის მიერ კახელთა დასახმარებლად გაგზავნილი საბარათიანოს ლაშქარი ლეკებმა დაამარცხეს (ქ. ც., II, გვ. 79, 134 და ქორონიკონები).

168. (IV, 57. XVII, 1).

1716 წ. სპარსეთში მყოფი ვახტანგ VI კომპრომისზე წავიდა, მიიღო მუსულმანობა. შაჰმა მას ქართლი მისცა თუმცა კი მასთან დაიტოვა და ქართლის გამგებლად ვახტანგის ძე ბაქარი დასვეს (1716 — 1719 წწ. იხ. ქ. ც., II, გვ. 79—80).

169. (XVII, 2).

მირ-ვეისი 1715 წ. გარდაიცვალა და იგი მისმა ძმამ მირ-აბდულამ შეეცვალა. ეს უკანასკნელი 1717 წელს მოკლეს ჰილზაეზმა როგორც ძოღალატე და მირ-ვეისის ძე მირ-მაჰმუდი გააბატონეს (M. C. Иванов, Очерк истории Ирана, 1952, გვ. 81).

170. (XV, 16).

რაჭის ერისთავის, დადიანისა და ზურაბ აბაშიძის გადაწყვეტილებით, მოგვითხრობს ვახუშტი, 1720 წ. თხმელის ციხეში მყოფი გიორგი VI იმერთა შუფე ისტუმრა სვიმონ აბაშიძემ და თვედორობის შაბათს

შოაკვლეინა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 229). ვახუშტის ქორონიკონების მიხედვით ეს ამბავი 1720 წ. 27/II მოხდა.

171. (IV, 59).

1720 წლის თარიღით ვახუშტი ბაგრატიონის ქორონიკონებში არის ცნობა ვახტანგ მეფის მიერ იმამ ყული-ხანისთვის ჯარის გაგზავნის შესახებ ლეკთა წინააღმდეგ ბრძოლაში დასახმარებლად.

172. (IV 60. XI, 57).

სასიკვდილო სენით შეპყრობილი მეფე დაეით იმამ ყული-ხანი 1722 წ. 4/VIII დაწერილ ე. წ. „ღმრთაების გუჯარში“ ამბობს. „მიერთებით ეამითვე დაუტევე ცხოვრება ესე და შევეძინე მამათა ჩვენთა თანა“ (ქართული სამართ. ძეგ., II, 1966, ი. დოლიძის გამოც., გვ. 383). კახთა მეფობა შაჰმა მის ძმას კონსტანტინე შაჰმად-ყული-ხანს მისცა (1722 — 1733).

173. (IV, 61, 62. XVII, 3).

ოსმალებმა 1723 წლის ივნისში უომრად დაიკავეს თბილისი. ამას წინ უძლოდა ქართლში ლეკთა შემოჭრა კახეთის მმართველის კონსტანტინეს ხელმძღვანელობით. 1724 წ. 15 ივლისს ვახტანგ მეფე შვილებით (ბაქარ მეფე მათ შორის) და დიდი ამალით რუსეთს წავიდა (ქ. ც., II, გვ. 86 — 87 და ვახუშტის ქორონიკონები, გვ. 254).

174. (IX, 37).

1726 წლის 6 აგვისტო შაბათი იყო და არა კვირა.

175. (IX, 38).

1728 წლის 20 ივნისი მართლაც ხუთშაბათი იყო.

176. (XV, 17).

ბეჟან I დადიანი მოკლულ იქნა გეგუთში ალექსანდრე V იმერთა მეფისა და ისაყ-ფაშას შვილის უსუფ-ფაშას ბანაკში. ამ უკანასკნელის მესაქურჭლის მამმად-ბეგის მიერ. დადიანი გახდა ძე ბეჟანისა ოტია, რომელმაც გაქცევა შესძლო (ქ. ც., II, 1854, გვ. 231).

177. (IV, 64).

ბესარიონ ორბელიშვილი საქართველოს კათალიკოსი გახდა 1724 წლიდან, მაგრამ არსებობს დოკუმენტი გაცემული კათალიკოს პატრიარქ ბესარიონის მიერ 1723 წ. 4 აპრილს (ცსა, ფ. 1448, № 955 იხ. მ ქავთარია, ბეს. ორბელიშვილის ცხოვ. და მოღვაწეობა, ხელნაწ. ინსტ. მოამბე, I, 1959, გვ. 81).

178. (IX, 39).

1729 წლის 5 ნოემბერი ოთხშაბათი იყო და არა სამშაბათი. 5 ნოემბერი სამშაბათი იყო 1728 წ.

179. (IX, 40).

1730 წ. 16 იანვარი მართლაც პარასკევი იყო.

180. (XVII, 4).

ეს არის თარიღი ავღანთა განდევნისა ირანიდან. ამ წელს სეფევი-
ლი შაჰის სულთან-ჰუსეინის ძის თაჰაზის სარდალმა ნადირხან აფშარმა
საბოლოოდ დაამარცხა ავღანი შაჰი აშრაფი. ისპაჰანი აღებული იქნა
იქვე 1729 წ. ნოემბერში (M. Иванов, Очерк ист. Ирана, 1952, გვ. 93).

181. (X, 42).

ბექან დადიანის ასული მარიამი, მეუღლე ალექსანდრე V იმერთა
მეფისა, ვახუშტის მიხედვით გარდაიცვალა 1732 წ. (ქ. ც., II, 1854, გვ.
232).

182. (X, 43. XIII, 20).

ალექსანდრე V იმერთა მეფის გამარჯვებით დასრულებული ჩიხო-
რის ბრძოლის თარიღი ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებაში 1734 წე-
ლია. სეხნია ჩხეიძის გადმოცემით ალექსანდრე მეფემ ბრძოლაში გაგ-
ზავნა შვილი დავითი, ხოლო ბრძოლა 1732 წ. 23/XII მოხდა (ქ. ც., II,
1854, გვ. 233; გვ. 337).

183. (IV, 67, 68).

ვახუშტის ცნობით კონსტანტინე კახთა მეფე (მაჰმად ყული-ხან)
1729 წ. ვერაგულად მოკლეს ქართლის ოსმალთა გამგებლის ისაყ-ფაჰის
ძის უსუფ-ფაჰის ბანაკში, ხოლო ერეკლე I-ის ძე თეიმურაზ II კახეთ-
ში გამეფდა 1731 წ. (ქ. ც., II, 1854, გვ. 140—141).

სეხნია ჩხეიძე კონსტანტინეს მკვლელობას 1732 წ. 28/XII აღნიშ-
ნავს (იქვე, გვ. 337).

ნ. ბერძენიშვილის მიხედვით კონსტანტინეს მკვლელობისა და
თეიმურაზის კახეთში გამეფების თარიღია 1733 წ. (ნ. ბერძენიშვილი,
საქ. ისტ. საკითხები, II, გვ. 139).

184. (XVI, 7).

სეხნია ჩხეიძის ცნობით თურქეთის სულთანმა 1725 წ. ქართლი
საგამგეოდ მისცა ისაყ-ფაჰას. 1737 წ. ისაყი დროებით გადაყენე-
ბული იყო. 1733 წ. ისაყ-ფაჰა ზომებს იღებს ლეკთა თარეშისაგან და
ეიზილბაშთა მოსალოდნელი თავდასხმისაგან ქართლის დასაცავად.
ამ წელს ააშენებინა მუხრანის ციხე, მომდევნო წელს ავჭალის ციხე და
თორშეტი კოშკი დიღმიდან ატენის წყლაძღე (ქ. ც., II, 1854, გვ. 333,
335).

185. (IV, 69).

ნადირ-ხან აფშარი (თამაზ ყული-ხანი), ფაქტიური მმართველი აპარეთისა 1730 წლიდან, ვახუშტისა და სეხნია ჩხეიძის ცნობებითაც საქართველოში 1735 წ. შემოვიდა (ქ. ც., II, 1854, გვ. 91, 339). ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლისას ქართველობის ნაწილი ყიზილბაშთა მხარეზე იბრძოდა.

სეხნია ჩხეიძის ცნობით ნადირ-ხანი თბილისში 1735 წ. 6/X შევიდა; ერთი სომხური წყაროს მიხედვით ეს მოხდა 1735 წ. 27/X (ნადირ-შაჰის ისტ. კათალიკოს აბრამისა. Collection d'historiens arm., II, 1876, გვ. 278).

186. (IV, 71).

ალექსანდრე (ალი-მირზა). ძე დავით-იჰამყული-ხანისა, ვახუშტისა და სეხნია ჩხეიძის ცნობებით ქართლ-კახეთის გამგებლად 1735 წ. დასტოვა ნადირ-ხანმა. მალევე ჩამოართვა გამგებლობა ქართლისა და ალექსანდრე შაჰთან წასვლამდის მცირე ხანს კახეთის მეფე იყო (ქ. ც., I, 1854, გვ. 91, 340, 341).

ცნობილია რამდენიმე სიგელი ალექსანდრე მეფისა. 1736 წ. 20/III მან მანგლულობა უწყალობა ქრისტეფორე მუხრანბატონს (ტელნაწ. ინსტ. Ad—583; ქართლ-კახ. საეკ. საბ.. გვ. 263-264). ალექსანდრე მეფის ოთხი სიგლის მოკლე აღწერილობა გამოცემული აქვს მარი ბროსეს (იხ. M. Brosset. Histoire.... II ტ. II ნაწ., 1857. გვ. 520—521).

187. (IV, 73).

ქარში ლეკებზე გამარჯვებული იბრემ-ხანის მოკვლა მისი გაუფრთხილებლობის გამო ვახუშტი ბაგრატიონს აღნიშნული აქვს 1739 წ. ხოლო სეხნია ჩხეიძეს 1738 წ. (ქ. ც., II, 1854, გვ. 143; 342). თვე და რიცხვი მითითებული არაა.

188. (X, 44).

1745 წლის 24 თებერვალი კვირა იყო, ასევე 14 აპრილიც.

189. (X, 44).

ვახუშტის ქორონიკონებში ალექსანდრე იმერთა მეფის გარდაცვალება აღნიშნულია 1752 წ. მარტში.

190. (VI, 49).

ომან ხერხეულიძის ცნობაზე დაყრდნობით მჟადიჯვართან ხუნძახის ბატონის ნურსალ-ბეგის დამარცხების თარიღად მიღებულია 1754 წ. (ქ. ც., II, 1854, გვ. 487—488). დავით ბატონიშვილთან მჟადიჯვრის ბრძოლის თარიღია 1751 წ. (დ. ბატონიშვილი, ახალი ისტ. თ. ლომოურის გამოც., 1941, გვ. 6).

191. (IX, 48).

დავით ბატონიშვილის ცნობით კონსტანტინე მუხრანბატონი 1755 წ. მოკლეს (იხ. დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტ., 1941, გვ. 7).

1756 წ. 26 ოქტომბერი მართლაც შაბათი იყო, ამდენად კინკლოსური თარიღი უფრო სანდო ჩანს.

192. (X, 45. XIII, 21. XV, 19, 23).

ხრესილის ომში ოსმალები მეფის საწინააღმდეგო დაჯგუფების მხარეზე იმიტომ გამოვიდნენ. რომ სოლომონ პირველმა აკრძალა ტყუვის სყიდვა (იხ. ს. კაკაბაძე, საქ. ისტორია I, 1500—1810 წწ. I, 1922, გვ. 201; ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, 1962, გვ. 178). კინკლოსურ ცნობაში (XIII. 21) ხრესილის ომის თარიღი სწორად უნდა იყოს მინიშნული: 1757 წლის 14 დეკემბერი მართლაც კვირა იყო.

აგვისტოში (1758 წ.?) იმერეთში ლეკთა ჯარის შემოჭრის (XV, 19. შესახებ სხვა ცნობა ვერ მოვიძიეთ. ამავე კინკლოსში ცნობა ლეკან აბაშიძესა და სოლომონ მეფეს შორის მომხდარი ბრძოლის შესახებ შეცდომათ გამოვრებულია 1768 წ. თარიღით (XV, 23). ბაგრატ ბატონიშვილის ახალი მოთხრობის მიხედვით 1768 წ. ოსმალთა და შემდეგ ლეკთა ჯარით იმერეთში ორჯერ ილაშქრა ლეკან აბაშიძის ძემ ქაიხოსრომ. პირველად იგი სოლომონ მეფემ ხრესილთან დაამარცხა. მეორედ ჩიხორთან (ბაგრატ ბატონიშვილი. ახალი მოთხრობა თ. ლომოურის გამოც., 1941, გვ. 55. § 19).

1768 წლის 14 დეკემბერიც (XV, 23). როგორც 1757 წ. 14 დეკემბერი, აგრეთვე კვირა იყო.

193. (XV, 20).

1760 წლის 2 ივნისი მართლაც პარასკევი იყო.

194. (XIII, 22).

ქაიხოსრო აგიაშვილი იყო სარდალი სოლომონ II-ისა.

195. (XV, 21, 22).

ლაპარაკია ხრესილია ბრძოლის შემდგომ შემოსევებზე ახალციხის ფაშა იბრეიმის მეთაურობით (ს. კაკაბაძე, საქართ. ისტ., 1922, გვ. 202).

196. (IX, 49, 50).

1767 წ. 27 მაისი მართლაც კვირა იყო, ხოლო 20 დეკემბერი ხუთშაბათი.

197. (X, 46).

ამ წელს სოლომონ პირველმა რაქა დალაშქრა ლეკის ჯარით, მაგრამ ერისთავი ვერ შეაპყრო. მომდევნო წელს როსტომ რაქის ერისთავ-

ვი შეიპყრეს. თვალები დასთხარეს, რაჰის საერისთავო გააუქმეს (ს. კაკაბაძე, საქართ. ისტ., 1922, გვ. 204). ერისთავის დამარცხება სოლომონ მეფემ ტოტლებენსაც აცნობა (Count Totlebens expedition დ. ლენგის გამოც. BSOAS, 1951, X111/4, გვ. 887).

198. (IX, 52, 53. X, 47, 48).

ტოტლებენის ადიუტანტის კაპიტან დე გრეილი დე ფუას მე გრაფ რაზუმოვსკისთვის წარდგენილი რელაციის მიხედვით ტოტლებენის კორპუსმა თერგი 1769 წ. 24/VIII გადალახა და მცირე ყაბარღოში შევიდა. პირველი შეხვედრა ტოტლებენისა და ერეკლე II-ის მოხდა 1769 წ. 10/X სტეფანწმინდასთან „ადოს მინდორზე“. ამავე შემოდგომაზე ტოტლებენი იმერეთში გადავიდა. მაგრამ შორაპნის ციხის უნაყოფო ალყის შემდეგ დასაზამთრებლად აღმოსავლეთ საქართველოში, ცხინვალში გამობრუნდა. მისი წასვლის შემდეგ სოლომონ მეფემ შორაპნის ციხე წაართვა ოსმალებს.

ტოტლებენის მიერ მოწყობილი უნაყოფო ალყა აწყურის ციხისა და ოსმალებზე ერეკლე მეფის სრული გამარჯვებით დასრულებულ 1770 წ. 24 აპრილს მომხდარი ასპინძის ომი. ამ ომის თვითმხილველ კაპიტან დე გრეილის საკმაოდ დეტალურად აქვს მოთხრობილი.

დე გრეილის ცნობით ქუთაისი აღებულ იქნა 1770 წ. 7 ივნისს. მაგრამ ტოტლებენს ჯარს იგი თურქთაგან დაცლილი დახვდა. სოლომონ მეფისა და თურქების სეპარატული შეთანხმების შედეგად თურქებმა ქალაქი 6 ივნისს ღამით დასცალეს (Count Totlebens expedition to Georgia, 1769—1771, edited, by D. M. Lang, BSOAS, 1951, XIII/4, გვ. 881—889. იხ. აგრეთვე დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია. გვ. 10—11; ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება. გვ. 179 და სხვ.).

199. (X, 49).

1774 წლის იანვარში ახალციხის ფაშა ვაჰანის გზით ოსმალეთკენა ჯარით იმერეთში შევიდა. კაცია დადიანი ოსმალთათვის მხარდაჭერას აპირებდა, მაგრამ ერეკლე მეორის მიწერილობამ გადააფიქრებინა განზრახვა. თვით ერეკლე გაუძღვა ჯარს ოსმალთათვის გზის მოსაპურელად. აღნიშნულმა ამბებმა განაპირობეს სოლომონ მეფის სრული გამარჯვება ოსმალებზე ჩხერის ომში. რომელიც მოხდა 1774 წ. 6/II (ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია. 1922. გვ. 211).

200. (X, 50).

ალექსანდრე V იმერთა მეფის ძე იოსები, ძმა სოლომონ I-ის. 1743 წლიდან გენათელი იყო, რაც შემდგომში კათალიკოსობასთან ერთად უკავია; კათალიკოსი იყო 1769 წ. 10/IV—1776 წ. 13/IV (ბ. ლომინაძე, მა-

საღებო დას. საქ. XVII — XVIII ს-თა ისტორიის ქრონ., მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 31, 1954, გვ. 137).

201. (X, 51. VIII, 23).

მარიამ დედოფალი, მეორე ცოლი სოლომონ პირველისა; იყო ასული ოტია დადიანისა, და—კაცია დადიანისა.

202. (XV, 23).

პაპუნა ორბელიანის ცნობით 1751 წელს დაკარგული მთავრობა მამია გურიელმა დაიბრუნა ერეკლე მეფისა და ახალციხის ფაშის შემწეობით (ქ. ც., II, 1854, გვ. 458, 469).

ნიკო-დადიანთან უთარილოდაა მოთხოვნილი მამია გურიელის შეღონაზუნება მოხუცებულობის გამო (ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, 1962, გვ. 184).

შემოქმედის გულანის ისტორიული მინაწერების დ. ბაქრაძისეულ გამოცემაში მამია გურიელის სიკვდილი შეცდომით აღნიშნულია 1784 წ. ამიტომ ო. სოსელიას მამია IX-ის, გიორგი IV გურიელის ძის. ზეობის წლებად მინიშნული აქვს 1726—1784 წწ. (იხ. ო. სოსელია, ფეოდალური საქ. პოლიტ. დაშლის ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, 1954, გვ. 139, შენ. 2).

203. (X, 52).

ნიკო დადიანის თხზულების მიხედვით რუხვის ბრძოლაში, რომელიც 1781 წ. მოხდა სოლომონ I კაცია დადიანის მოკავშირედ გამოვიდა. მათ დაამარცხეს დადიანის წინააღმდეგ ამხედრებული აფხაზები. ჰრდილო-კავკასიური ტომები. სეფემ დადიანს ხრესილის ომში დახმარებისათვის სამაგიერო სამსახური გაუწია. ნ. დადიანთან რუხვის ციხეზე მომხდურთა რაოდენობა აღნიშნული არაა (ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, გვ. 180; იხ. აგრეთვე, ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია, 1922, გვ. 229).

204. (X, 53. XIII, 24).

იმერეთის მეფე სოლომონ I გარდაიცვალა 1784 წ. 23 აპრილს ქუთაისის სასახლეში. დაკრძალულია გელათის ტაძარში. მას შემკვიდრე არ დარჩენია (ნ. დადიანი, ქართვ. ცხოვრება, გვ. 181).

205. (X, 54).

სოლომონ პირველის გარდაცვალების შემდგომ კაცია დადიანის მხარდაჭერით იმერეთში გაამეფეს სოლომონის ბიძის, გიორგის, შვილი დავით II. სოლომონ I-ის ძმის, არჩილის შვილის დავითის ცდა, ხელთ ეგდო ტახტი, თავდაპირველად წარუმატებლად დამთავრდა. იგი დამარ-

ცხდა და პაპამისტან (დედის, ელენეს, მამა) ერეკლე II-სთან გადავიდა აღმოსავლეთ საქართველოში.

1788 წ. 6/XII გარდაიცვალა კაცია დადიანი. დავით II-ის მიერ სამეგრელოს ხელთგდების უნაყოფო ცდის შედეგ გრიგოლ დადიანმა და დავით ბატონიშვილმა დავით II დაამარცხეს მათხოჯთან. 1789 წ. 11 ივლისს იმერეთში დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი გამეფდა სოლომონ II-ის სახელით (ნ. დადიანი, ქართვ. ცხოვრება, გვ. 184—185).

206. (IX, 55).

1793 წლის 1 იანვარი მართლაც შაბათი იყო.

207. (XIII, 25).

სოლომონ II-ის სარდალი ქაიხოსრო აგიაშვილი 1784 წ. სოლომონ მეფეს დამარცხებით დამთავრებულ ჩაქვის ბრძოლაში დაქრა. (ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, გვ. 181₁₂).

208. (X, 55. XIII, 26).

ნიკო დადიანის ცნობით იმერეთის მეფეყოფილი დავით გიორგ ს ძე (დავით II), ერეკლე II-ის მეშვეობით მხოლოდ დროებით შეუბრუნდა სოლომონ II-ს. შემდგომში აფხაზ-ლეკთა შემწეობითა და ახალციხის საფაშოზე დაყრდნობით იგი მტრულ მოქმედებას განაგრძობდა ტახტის დასაბრუნებლად. იგი ყვავილის სენით გარდაიცვალა ახალციხეში. შ. ბურჯანაძის გამოქვეყნებული გამოკვლევის მიხედვით ეს მოხდა 1795 წ. 11 იანვარს (ნ. დადიანი, ქართვ. ცხოვრება, გვ. 181—187 და შენ. 454).

209. (X, 56).

ირანის მბრძანებელმა ალა-შაჰმად-ხან ყაჯარმა თბილისი აიღო და გაძარცვა 1795 წ. 11 აგვისტოს ქართველთა დამარცხებით დასრულებული კრწანისის ბრძოლის შემდეგ (ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თ. ლომოურის გამოც, გვ. 65).

210. (X, 57. XIII, 27).

ერეკლე II გარდაიცვალა 1798 წ. 11 იანვარს, თელავში. 80 წლისა (ბაგრატ ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 69).

211. (X, 58).

საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი XIII გარდაიცვალა 1800 წ. 28/XII თბილისში. დაკრძალეს მცხეთის სვეტიცხოვლას ტაძარში (ბაგრატ ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 75).

212. (X, 59).

სოლომონ მეორის მიერ ლეჩხუმის წართმევა სამეგრელოს მთავ-

რის გრიგოლ დადიანისთვის ნ. დადიანის თხზულებაში საკმაოდ დაწვე-
რილებით. მაგრამ უთარილოდაა მოთხრობილი. 1802 წ. 31/XII სარ-
დალ პავლე ციციანოვის მიერ რუსეთის მეფისადმი გაგზავნილი მოხსე-
ნებიდან ჩანს, რომ ამ დროს ლეჩხუმი უკვე იმერთა მეფეს ჰქონდა და-
კავებული (იხ. მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქ. XIX ს. I ნახევარში, 1957,
გვ. 144 და შენ. 3). „ჭირისა გამო მეფისა სოლომანის მიერ, დადიან-
მან გრიგოლ კუალად განუახლა ციციანოვსა თხოვილი თვისი და მფარ-
ველობა როსისა“ (ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გვ. 56).

213. (XIII, 28).

სამეგრელოს მთავარი გრიგოლ დადიანი გარდაიცვალა 1804 წ.
23/X ლეჩხუმში, შურის სასახლეში. (ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება,
გვ. 193₃₅. მ. ღუმბაძის გამოკვლევით იგი მისი პოლიტიკით უკმაყოფი-
ლო ფეოდალებმა მოწამლეს — იხ. მ. ღუმბაძე, სამეგრელოს სამთავრო
1803—1857 წწ. გვ. 32).

214. (X, 61).

1810 წ. 20/II ქუთაისის ეკლესიებში გამოქვეყნდა გენ. ტორმა-
სოვის მოწოდება იმერეთში სოლომონ მეფის ხელისუფლების გაუქ-
მების შესახებ. ამავე წლის 1 აპრილს ტორმასოვმა შეიპყრო სოლო-
მონ II, რომელიც 11 მაისს ტყვეობიდან გაიქცა და სათავეში ჩაუდგა
აჯანყებას რუსთა წინააღმდეგ ვიდრე იძულებული არ გახდა 1810 წ.
25/IX ახალციხეში გადასულიყო (მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო..
გვ. 191, 192, 195).

215. (X, 62).

ნაპოლეონ ბონაპარტი მოსკოვში შევიდა 1812 წ. 2/IX (11 ოქტომ-
ბრამდე ეკავა).

1810 წ. ნაადრევმა ყინვებმა გაანადგურეს ჭირნახული და 1811 წ.
დასავლეთ საქართველოში ისეთი არნახული შიმშილობა იყო, რომ
წმობლები შვილებს უთმობდნენ მათ, ვინც შემძლე იყო გამოეყვება
ისინი (მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო..., გვ. 224).

216. (X, 63, 64)

ანფანტერიის გენერალი ნიკოლოზ რტიშჩევი საქართველოს მთა-
წმართველად იყო ტორმასოვის შემდეგ 1812 — 1816 წწ.

იმერეთის უკანასკნელი მეფე სოლომონ II გარდაიცვალა 1815 წ.
7 თებერვალს ტრაპიზონში (მ. ღუმბაძე, დასავ. საქ., გვ. 228).

217. (X, 65).

ქუთათელი და გენათელი, აგრეთვე სეხნია წულუკიძე, მდივანბეგი
ნიქელაძე და იმერეთის აჯანყების სხვა მოთავენი პოლკოვნიკ პუზირეე-

კის ბრძანებით შეიპყრეს და რუსეთის გზას გაუყენეს. სურამთან, ნაცემი მიტროპოლიტი დოსითეოზ წერეთელი გარდაიცვალა (ა. კიკვიძე. საქართველოს ისტორია — XIX ს., 1954. გვ. 112).

918. (XVIII, 5).

ნიკო დადიანი მოგვეთხრობს, რომ ერთი ბატალიონითა და არტილერიით მან კვლავ ჩიქეთში განდევნა ფოთის სერასკირის სულეიმან ფაშას ჯარით ძალამოცემული, ტამიშს აფხაზეთის დასაპყრობად მოსული, ასლან-ბეგ შერვაშიძე (ნ. დადიანი, ქართვ. ცხოვრება, გვ. 205. მ. დუმბაძის გამოკვლევით ეს 1818 წ. მოხდა. იხ. მისი, დასაველეთ საქ... გვ. 238).

ს ა მ ი ე ბ ლ ე ბ ი

ა. პირთა

- აბას I, ირანის შაჰი IV, 29; XI, 13, 14
აბას II, ირანის შაჰი VIII, 25
აბაშიძე (1664 წ.) II, II, 33
აბაშიძე [ზურაბ] X, 43; XIII, 20
აბაშიძე ლევან X, 45; XIII, 21; XV, 19, 23
აბაშიძე (1774 წ.) X, 49
აგიაშვილი ქაიხოსრო XIII, 22, 25
აფთანდილი XI, 55
ათანასე, ნიკოლოზის შვილი XII, 26
ალექსანდრე [იმერთა] მეფე IV, 40; IX, 22
ალექსანდრე [ალი-მირზა] მეფე IV, 71
ალექსანდრე II, კახთა მეფე IX, 13
ალექსანდრე II, იმერთა მეფე V, 10, 16, 18; X, 9
ალექსანდრე III, იმერთა მეფე X, 25, 29, 30, 35; XIII, 10, 11, 12; XV, 11
ალექსანდრე IV, იმერთა მეფე IV, 46; X, 36, 37
ალექსანდრე V, იმერთა მეფე X, 42, 43, 44; XIII, 20
ამილღაბარ XI, 45
ამირ II, II, 4
ანა, გურჯალის ასული, თეიმურაზ I მეფელს IX, 14
ანანია, სინის მთავარეპისკოპოსი VI, 37, VII, 17
ანუკა ბატონიშვილი IX, 43; XI, 49
არჩილ მეფე IV, 36, 41; VI, 32, 35; VII, 14; X, 37; XIII, 16
არჩილ, სოლომონ II-ის მამა X, 54, 64
ასან ფაშა X, 34; XIII, 14
ალა-მაჰმად-ხან ყაჯარი X, 56
- ბ
- ბაგრატ IX, 28
ბაგრატ ბატონიშვილი VIII, 36
ბაგრატ კულაპალატი (sic.) I, 11
ბაგრატ მეფე I, 3
ბაგრატ VI მეფე II, II, 11
ბაგრატ III, იმერთა მეფე III, 11; IV, 13; V, 18, 25; VI, 11; VIII, 9; X, 9, 11, 14
ბაგრატ IV, იმერთა მეფე II, II, 33, VIII, 28; X, 31, 33, 34, 35, 40; XIII, 14, 15; XIV, 9, 11, 12
ბადურ I XI, 32
ბაქარ მეფე IV, 57; XVII, 1
ბაშ-ალა XIII, 21; XV, 19
ბერიძე იოანე, ჭუმბული XV, 13
ბეჟან დადიანი იხ. დადიანი ბეჟან, ჩიქოვანი
ბესარიონ იხ. ორბელინიშვილი ბესარიონ
ბუნიაშვილი X, 62

გაბრიელ, წილენის ეპისკოპოსი VI, 46
 გედეონ გენაფელი XIV, 13
 გელუანი XVIII, 1
 გივი, ენისელთ მოურავი XIV, 14
 გიორგი XI, 21
 გიორგი XVI, 3
 გიორგი XI, 54
 გიორგი ბატონიშვილი VI, 15; IX, 7
 გიორგი ბატონიშვილი XVIII, 2
 გიორგი ბატონიშვილი იხ. [გურიელი]
 გიორგი ბატონიშვილი
 გიორგი II, გურიელი. იხ. გურიელი II
 გიორგი
 გიორგი III, გურიელი. იხ. გურიელი
 III გიორგი
 გიორგი დადიანი. იხ. დადიანი გიორგი
 გიორგი II, იმერთა მეფე X, 14; XV, 4
 გიორგი III, იმერთა მეფე VIII, 24;
 X, 25; XIII, 6, 8
 გიორგი VI, იმერთა მეფე X, 41,
 XIII, 18, 19; XV, 16
 გიორგი (ავ-გიორგი) მეფე კახეთისა
 VI, 5; IX, 2
 გიორგი, აფხაზთა მეფე I, 7
 გიორგი I მეფე I, 10
 გიორგი II მეფე I, 13, 15
 გიორგი III მეფე I, 19; II, 1, 2
 გიორგი ლაშა IV მეფე I, 23, 24, 25;
 II, 5; II, II, 32
 გიორგი VIII მეფე III, 7; IV, 7
 გიორგი X, მეფე XI, 8
 გიორგი XI, მეფე IV, 42, 54; VI,
 39, 45; VIII, 32, 36; XI, 34, 43
 გიორგი XIII მეფე X, 58
 გიორგი ჭყონდიდელი I, 16
 გოლა ფაშა, X, 45; XV, 19
 გრიგოლ დადიანი. იხ. დადიანი გრი-
 გოლ
 [გრიგოლ] ერისთავი. იხ. ერისთავი
 [გრიგოლ]
 გულქან დედოფალი V, 5
 გურიელი [არჩილ], ძე დემეტრე გუ-
 რიელისა XIV, 9
 [გურიელი] გიორგი ბატონიშვილი
 (1651 წ.) XII, 20

[გურიელი] გიორგი ბატონიშვილი
 (1760 წ.) XII, 27
 გურიელი I გიორგი X, 7
 გურიელი II გიორგი IV, 46; XII,
 3, 12, XV, 5
 გურიელი III გიორგი X, 34, 36;
 XII, 23
 გურიელი I დიმიტრი XV, 11
 გურიელი ვახტანგ XII, 18
 გურიელი (მალაქია) კათალიკოსი XV, 8
 გურიელი I მამია X, 7
 გურიელი II მამია XII, 10, 15; XIII,
 7; XV, 5, 6
 გურიელი III მამია XII, 24
 გურიელი IV მამია XV, 22, 24
 გურიელი I როსტომ XII, 3
 გურიელი II სვიმონ VI, 31
 გურიელი I ქაიხოსრო IX, 20; X,
 29; XII, 18; XIII, 11; XIV, 8;
 XV, 11
 გურიელი II ქაიხოსრო XII, 22, 23,

დ

დადიანი იხ. [ლიპარტიანი გიორგი]
 დადიანი I ბეჟან, ჩიქოვანი XV, 17
 დადიანი გიორგი X, 41
 დადიანი გრიგოლ XIII, 28
 დადიანი III ვამეყ VI, 34, 35; VII, 16;
 XIII, 10; XIV, 9
 დადიანი [კაცია] XIII, 20
 დადიანი II კაცია X, 45, 52
 დადიანი I ლევან VII, 7; X, 11, 12;
 XII, 5
 დადიანი II ლევან VII, 15; VIII,
 24; X, 28; XIII, 6, 9, 10
 დადიანი ლევან II ლეონ ანუ შამა-
 დავლე VI, 35; IX, 20; IX, 31, 32;
 XIV, 12
 დადიანი ლიპარი II ლიპარიტი VII, 16;
 X, 29; XIII, 11; XIV, 8
 დადიანი III მამია X, 7
 დადიანი IV მამია VII, 9; VIII, 15;
 X, 21; XI, 6; XIII, 4
 დადიანი I მანუჩარ XII, 16
 დადიანი [ოტია] X, 43; XIII, 20

დავით საბაბიპეილი, დემეტრე
I მე II, 17

დავით IV აღმაშენებელი I.14; X,
19; XIII,3; XV.7, 10

დავით VI [ნარინი] მეფე I.28, 30
დავით X მეფე V, 20; VI. 5; IX,2

დავით II იმერთა მეფე X,55; XIII,26
დავით I კახთა მეფე IX, 12

დავით იმამ-ყული-ხანი II კახთა მეფე
IV, 71; XI. 57

დავით მუხრანბატონი IX, 39

დავით, მუხრანბატონის შვილიშვი-
ლი IX,47

დავით სოსლანი I, 22

დათუნა ბატონიშვილი VI, 32

დარეჯან XI, 22

დარიჯან II დარიჯნა დედოფალი
X, 33; XIII, 13

დედისიმედი ათაბაგი X,2

დედისიმედი ბატონიშვილი XI,31

დემეტრე აფხაზთა მეფე I, 8

დემეტრე [დემნა] უფლისწული I,19,20

დემეტრე I მეფე I,17; II, 1

დიმიტრი I გურიელი XV, 11

დიასამიძე ვახუშტი III, 14; IV,16;VI.14

დომენტი კათალიკოსი VI, 46, 47

ვ

ვლია, ლევან მუხრანბატონის შვილი
IX, 41

ვლენე XI, 28, 36

ვლენე XI, 51, 56

ვლენე I, 29

ვლენე ახალციხელი X, 18, 23

ვლენე მუხრანბატონის ქალი IX, 49

ვლენე დედოფალი, აბაშიძე IV,50;
XII, 25

ვლენე. სახლისუბუცესის ქალი XIV,5

ვლია, ლევან მუხრანბატონის შვილი
IX, 38

ვრკელე ბატონიშვილი იხ. ვრკელე I,
კახთ მკვთის შვილი

ვრეკელე I, კახთ მეფის შვილი IV,47;
VI, 40, 41; VIII, 31, 36, 38;

XI, 44; XVI, 2

ვრეკელე II მეფე IX, 52, 53; X,57;
XIII, 27

ვრეკელე მუხრანბატონი VI, 47; IX, 36
ერისთავი [გრიგოლ] X,43; XIII, 20
ერისთავი [როსტომ] X,45, 46; XIII, 21
ვფრემ [ალავერდელი] IV, 66

ვ

ვაშიყ დადიანი იხ. დადიანი ვაშიყ
ვარნაძე იოსებ, ნინოწმინდელი XIV,15
ვახტანგ V, 18; X, 14

ვახტანგ ბატონიშვილი იხ. ვახტანგ
V მეფე

ვახტანგ გორგასალა I, 4

ვახტანგ გურიელი იხ. გურიელი ვახტანგ
ვახტანგ V მეფე II, II, 28; IV, 38,

42; VI, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 44;
VII, 27; IX, 20, 23, 24; XI, 24

ვახტანგ VI მეფე IV 52, 55, 59, 62;
VI, 43; XVI,5; XVIII, 1

ვ

ვაზა XI, 53

ვაზა სარდალი XI, 33

ვაქარია ალავერდელი IV, 72

ვაქარია ბოდბელი IV, 66

ვაურაბი XI, 37

ვ

ვათიორხანი IV, 28; VI, 25; VII,11;
VIII, 18; XI, 11

ვაშაზ, ირანის შაჰი VI, 10, 14; IX,
5,6 XII, 2

ვაშაზ ყაენი II, II, 19

ვაშაზ ხანი IV, 69

ვაშარ, დავით აღმაშენებლის ასული
I, 15, 18

ვაშარ დედოფალი, გიორგი III გუ-
რიელის მეუღლე XII, 21

ვაშარ დედოფალი, გიორგი XI მე-
უღლე IV, 44; VIII, 35

ვაშარ დედოფალი, თეიმურაზ II
მეფის მეუღლე IX, 44

თამარ მეფე I, 21, 24; II, 5 II, II, 32
 თეიმურაზ ბატონიშვილი IX, 17, 25
 თეიმურაზ I მეფე IV, 31, 39, 41; VI, 27, 29; VII, 13, 14; VIII, 20, 26; IX, 14; XI, 10, 13, 14, 15, 17; XVI, 2
 თეიმურაზ II მეფე IV, 67
 თემურ [ლენგი] (!) I, 5, 6; III, 6; IV, 6
 თეოდორა, დიდი ათაბაგის ასული III, 23; IV, 27
 თინათი, ბაგრატ მეფის და XIV, 12
 თინათინ დედოფალი VI, 22; IX, 10
 თინათინ დედოფალი XII, 14

კოსტანტილე მუხრანბატონი, IX, 48
 კოსტანტინე აფხაზთა მეფე I, 2; III, 4; IV, 4
 კოსტანტინე ბატონიშვილი IX, 30
 კოსტანტინე, კოსტანტინე ბატონიშვილის ძე IX, 31
 კოსტანტინე, გიორგი II იმეოთა მეფის ძმისწული X, 14
 კოსტანტინე, კახი უფლისწული VI 24; VIII, 17; IX, 13; XI, 9
 კოსტანტინე მაჰმად ყული-ხანი, კახეთის მეფე IV, 60, 68; XI, 57
 კოსტანტინე II მეფე II, II, 11; V, 9, 15.

ლ

ლანჯო ათაბაგი II, II, 12, 15; V, 8, 14
 ლასე აშოთანისძევილი IX, 32
 ლალოზ ყაენი VII, 2; VIII, 2
 ლბრეიმ ხანი (ყაენის ძმა) IV, 73
 ლესე XI, 38
 ლესე ლევანის ძე, მეფე IV, 56; XVII, 1
 ლევან აბუსერის ძე II, II, 1
 ლიამ ყული-ხანი იბ. დავით II იამ ყული-ხანი
 ლიანე წინამძღვარი, ძე გივი ენისელთ მოურავისა XIV, 14
 ლივანე წილენელი IX, 29
 ლივანე, მუხრანბატონის ლევანის შვილი IX, 47, 50, 51, 55
 ლორამ თარხანი XI, 26
 ლოსებ XI, 52
 ლოსებ გვენათელი, კათალიკოსი X, 50
 ლსაყ ფაშა XVI, 7
 ლსპილ II, სპარსეთის შაჰი XII, 6

ლალა ფაშა III, 19; IV, 22; VI, 19; VII, 8; VIII, 14; IX, 9; X, 16; XI, 4
 ლევან ბატონიშვილი IX, 15
 ლევან II ლეონ დადიანი იბ. დადიანი ლეონ II ლევან ანუ შამადავლე ლევან მუხრანბატონი IX, 35, 37, 38, 41, 42, 45, 50, 55
 ლევან, შანავაზ მეფის ძე IV, 56; VI, 44; VIII, 36; XVI, 4
 ლევან დადიანი იბ. დადიანი I ლევან ლეონ, კახეთის მეფე VI, 15; IX, 7
 ლეონ იმერეთის მეფე, გიორგი მეფის ძე XV, 4
 ლეონ, ლეონ მუხრანბატონის შვილი-შვილი IX, 45
 ლიპარი II ლიპარიტი იბ. დადიანი ლიპარი II ლიპარიტი [ლიპარტიანი გიორგი] XIII, 18
 ლომი, II, II, 27
 ლორთქიფანიძე გედეონ გენაუელი XIV, 9
 ლორთქიფანიძე იტია XIV, 10
 ლუარსაბ ბატონიშვილი IX, 27
 ლუარსაბ II მეფე III, 24; IV, 28, 30; VI, 25, 26; VII, 12; VIII, 19; XI, 8, 11
 ლუარსაბ, მუხრანბატონის შვილიშვილი IX, 46

კ

კაცია დადიანი იბ. დადიანი კაცია კახი მეფე იბ. თეიმურაზ I მეფე კვირიკე დიდი I, 12
 კვირიკე კახთა I, 12
 კეკელმაძე იონანე მღვდელი XVIII, 3
 კოსტანტილე ბატონიშვილი IX, 23

მეკაროზ, ანტიოქიის პატრიარქი VI, 36; VII, 17; VIII, 29
 [მალაქია] კათალიკოსი იხ. გურიელი
 [მალაქია] კათალიკოსი
 მამია I გურიელი იხ. გურიელი I მამია
 მამია II გურიელი იხ. გურიელი II მამია
 მამია III გურიელი იხ. გურიელი III მამია
 მამია IV გურიელი იხ. გურიელი IV მამია
 მამია III დადიანი იხ. დადიანი III მამია
 მამია IV დადიანი იხ. დადიანი IV მამია
 მამუკა XI, 35
 მამუკა, იმერთა ბატონიშვილი X, 28; XIII, 9; XIV, 6
 მამუკა, მუხრანის ბატონიშვილი VI, 46, 47
 მანველისშვილი ნიკოლოზ ქუმათელი XV, 9
 მანინა XI, 47
 მანუჩარ III, 21; IV, 24; VI, 21; X, 17; XI, 5
 მანუჩარ ბატონიშვილი XII, 17
 მანუჩარ I დადიანი იხ. დადიანი I მანუჩარ
 მარიამ ბატონიშვილი X, 38
 მარიამ დედოფალი, დადიანის ასული X, 42
 მარიამ დედოფალი, სოლომონ I მეფის მეუღლე X, 51; XIII, 23
 მარიამ დედოფალი, როსტომ მეფის მეუღლე IV, 35
 მარიამ დედოფალი, ვახტანგ V მეუღლე IV, 43; VIII, 33; XI, 39
 მარიამყოფილი მარინე III, 15; IV, 17
 მარინე იხ. მარიამყოფილი მარინე
 მაკუტაძე შაქსიძე, კათალიკოსი XIV, 7
 მეღებტის ეპისკოპოსი VIII, 34
 მზეკაბუჯი II, II, 16; IV, 10; V, 19; VI, 6; VIII, 5; X, 6

მირიეზი (მირ-ვეისი) XVII, 2
 მიქელაძე XI, 42
 მიქელაძის ქალი XIII, 10
 [მურადი], თურქეთის სულთანი VI, 30; XI, 19

5

ნესტანდარეჯან დედოფალი XIV, 13
 ნიკოლოზ ამბა ალავერდელი IV, 65
 ნიკოლოზ, ზაქარია ალავერდელის ძმისწული IV, 72
 ნიკოლოზ იოვანეს შვილი, IX, 50
 ნიკოლოზ მღვდელი XII, 27
 ნიკოლოზ რუსთველი IV, 70
 ო
 ომან იხ. ონოფრე ომანყოფილი
 ონოფრე, ომანყოფილი IV, 64
 ორბელინი I, 20
 ოტია, ოტია ბატონიშვილის ძე IX, 34
 ოტია ბატონიშვილი IX, 34
 [ოტია] დადიანი იხ. დადიანი [ოტია]
 ოტია, სვიმონ გურიელის შვილი III, 28; IV, 35; VI, 31

3

პაისიოსი, ალექსანდრიის პატრიარქი VI, 37; VII, 17
 პაპუა ბატონიშვილი IX, 18
 პაპუა, იოანე მუხრანბატონის შვილი IX, 51
 პაპუა მუხრანბატონი IX, 33
 პაპუა, ლევან მუხრანბატონის შვილი IX, 35
 პაპუნა სარდალი XI, 27
 პატა XI, 29
 პატა XI, 46
 პატარიძე იოანე XIII, 28
 პეტრე IX, 40

6

რატევილი შიომ VI, 48
 როდამ XI, 48
 როდამ ბატონიშვილი III, 22

როსტომ გურიელი იხ. გურიელი როსტომ

[როსტომ] ერისთავი იხ. ერისთავი [როსტომ]

როსტომ მეფე III, 24; IV, 38; VI, 32, 33; VIII, 22; IX, 19; X, 29, XI, 23

როსტომ იმერეთის მეფე X, 21, 22; XIII, 4, 5,

რტიჩევი X, 63

რუსუდან მეფე I, 25, 28, 30

ს

[სააკაძე გიორგი] XI, 15

საბა I, 27

საფარიძე გედეონ მტბევეარი, X, 24, 26

საყვარელიძე მელქისედეკ XIII, 2

სეფი I, ირანის შაჰი III, 26, 27; IV, 34

სეხნია სახლთუხუცესი იხ. [ჩხვიძე] სეხნია სახლთუხუცესი

სეიმონ, ბაგრატის შვილი IX, 28

სეიმონ ბატონიშვილი XII, 13

სეიმონ, ლევან მუხრანბატონის შვილი IX, 37

სეიმონ I მეფე III, 22; IV, 19, 25; VI, 17, 23; VII, 9, 10; VIII, 13, 15, 16, IX, 8, 11; XI, 3, 6; XII, 4; XIII, 4

სეიმონ. ნასახიბაში IX, 54

სითი-ხათუნი, ამირსპასალარის და II, II, 1

სინა || სინამ ფაშა III, 20; IV, 23; VI, 20

სოთია I, 26

სოლალა XVIII, 6

სოლომონ II იმერეთის მეფე X, 54, 59, 64

სოლომონ I. იმერეთის მეფე, X, 45, 46, 48, 49, 52, 53; XIII, 21, 23, 24; XV, 19, 22, 23

სულეიმან, ირანის შაჰი IV, 49

ტ

ტოტლობერი (ტოტლებენი) IX, 52

უ

უზუნ ჰყსანი || უსურ აჰარბი II, II, 9; V, 127

ფ

ფარათ ფაშა X, 29; XIII, 11

ფეოდორე XI, 41

ფილიპე XVI, 1

ქ

ქაიხოსრო ათაბაგი VI, 4; VIII, 4; X, 4

ქაიხოსრო II ათაბაგი III, 18; IV, 21; VI, 18

ქაიხოსრო ბატონიშვილი იხ. გურიელი II ქაიხოსრო

ქაიხოსრო II გურიელი იხ. გურიელი II ქაიხოსრო

ქაიხოსრო I გურიელი იხ. გურიელი I ქაიხოსრო

ქართლის მოურავი იხ. [სააკაძე გიორგი]

ქეთევან, თეიმურაზის ასული IV, 41
ქვარაანი ზაქარია, მიტროპოლიტი XIV, 7

ქრისტეფორე ბატონიშვილი, მთავარ-ეპიკოპოსი IX, 26

ყ

ყუარყუარე დიდი ათაბაგი II, II, 10, 14; IV, 9, V, 3, 4, 9, 13; VI, 3, 4; VIII, 3, 4; X, 3

ყვარყვარე (ბროსეს მიხედვით IV) X, 9

შ

შაერაშიძე IX, 20

შაისმელი იხ. ისმაილ II სპასრსეთის შაჰი

შამადავლე დადიანი იხ. ლევან || ლეონ ანუ შამადავლე დადიანი

შარაშიძე, ჭუმათელი XV, 12

შარვაშიძე მაქსიმე, ჭუმათელი XV, 15

შასეფი || შაჰსეფი იხ. სეფი I, ირანის შაჰი

შაჰაბაზი იხ. აბაზ I, ირანის შაჰი
შაჰნავაზ II შანაოზ იხ. ვახტანგ V
შაჰ სულეიმან იხ. სულეიმან, ირანის
შაჰი
შთავალ II, II, 8

ჩ

ჩიბაქაძე XI, 20
[ჩხვიძე] სეხნია, სახლთუხუცესი II,
II, 33; XIV, 9
ჩხვიძე სვიმონ კათალიკოსი XIV, 9
ჩხვიძე II ჩხიძე სახლთუხუცესი იხ.
(ჩხვიძე) სეხნია სახლთუხუცესი

ც

ციციშვილი XI, 25
ციციშვილი მარიამ XI, 50
ციციშვილი სახლთუხუცესი XIII, 11

ბ. გეოგრაფიული

აზრუმი XIII, 17
აილათი VI, 45
აყუ XVIII, 5
ალექსანდრია VI, 37; VII, 17; VIII,
29
ანანური VI, 47
ანტიოქია VI, 36; VII, 17; VIII, 29
ანძილახის საყდარი X, 31 ქუოსსი
არაგვი VII, 13; VIII, 20
არადეთი V, 9
არტანუჯი III, 13; IV, 15; VI, 13;
VIII, 11
ასკანა XV, 22
ასტრაბათი IV, 39
აფხაზეთი IX, 20; XIV, 7; XVIII,
1, 3
აწყური II აწყვერი II აწყურთი II,
II, 13; IV, 8; V, 11, VI, 2, 21;
VII, 2; VIII, 2; IX, 53; XII, 7
აქარა X, 45; XII, 15
ახალქალაქი X, 9
ახალციხე II, II, 5, 13; V, 11, VI,
2; VII, 2; VIII, 2; IX, 53; X, 38,
45, 55; XII, 8; XV, 21

წ

წულუკიძე X, 45; XIII, 21
წყმელიძე საბა X, 13

ჭ

ჭილაძე XIII, 10

ხ

ხალი ფაშა XV, 14
ხვანთქარი იხ. (მუროდ) თურქეთის
სულთან
ხოსრო, ვახტანგის შვილი X, 14
ხოჯა ყაენი იხ. ალა-მაჰმად-ხან ყაჯარი
ხუარამზე დედოფალი XII, 19

ბ

ბანძა X, 29; XIII, 11; XIV, 8, 12
ბაღდათი X, 48
ბუჯის ციხე XV, 22

გ

განჯა VI, 47; VIII, 33; XI, 15; XII, 9
გელათი II გელათი V, 16; X, 5,
19; XIII 1,2,3; XIV, 1, 3, 13;
XV, 1, 2, 7, 19
გირიშვი VI, 45
გოდოგანი X, 37
გორი V, 16; VI, 47; XI, 18
გოკოლურა XIII, 6; XIV, 4
გურია VII, 16; XV, 11, 14, 22

დ

დამიშტი I, 5
დუღაღეთ-ოსეთი X, 22

ე

ერანი VI, 47
ერეფანი III, 26; IV, 33; VI, 30,
47; VII, 19; VIII, 23; XI, 9

ვაე XIII, 18

თ

თავრიზი || თავრები || თავრევი I,
6; III, 6; IV, 6; VI, 47; XII, 4
თანეთი VI, 42

იპრეთი VI, 14, 35, 43; VII, 16;
VIII, 28, 36; IX, 6, 20, 21; X,
14, 25, 30, 35, 40, 47, 54, 61, 63;
XIII, 14, 16; XIV, 9; XV, 16, 19, 21;
XVIII, 2

ისპანი XVII, 4

ჟ

ჯარი I, 24

ჯახეთი IV, 29, 47, 60, 67, 69, 71;
VI, 5, 47; IX, 16; XI, 14; XVI, 4
კოსტანტინეპოლი || კოსტანტინო-
ლი II, 4; II, II, 7, 31; III, 5;
IV, 5; V, 1; VI, 1; VII, 1;
VIII, 1; IX, 1; XII, 1

ლ

ლენხუმი X, 59

ლეკორი XV, 22

ლიხთ-იშერეთი XI, 14

ლორე I, 19

მ

მალაჯი X, 41

მელეტი VIII, 34

მოსკოვი X, 62

მოხისი V, 18

მცხეთა იხ. სვეტიცხოველი

მურკახეთი II, II, 17; III, 9; IV,
11; V, 22; VI, 8; VII, 4; VIII,
7; IX, 4; X, 8

მუხრანი VI, 5, 47; IX, 2

მჰადისკვარი VI, 49

ნიგლის კევი XI, 11

ნინოწმინდა VI, 42

ო

ოდიში VI, 35; IX, 26; XIII, 14;
XVIII, 6

ოვსეთი I, 16

ოსეთი, დუეალეთი X, 22

ოკრიბა XV, 23

ოფიშკელი | ოფიშკეი XI, 6, XIV, 2

ოცხე II, II, 21; III, 17; IV, 20

რ

რაბა X, 60; XIII, 16

როკითი || როკეთი X, 36; XII, 23

რუსთავი XVI, 7

რუხვი X, 52

რუსეთი IV, 62; VI, 47, IV, 49;
X, 65; XVII, 3

ს

საათაბაგო IX, 53; X,

საბეკას ციხე XIII, 17

საბერძნეთი III, 5; VI, 1; IX, 1

სამცხე II, II, 13; IV, 8; V, 2, 11;

VI, 2; VII, 2; VIII, 2; X, 20; X, 11

საქართველო V, 7; VI, 47; IX, 53;

XIV, 8

სვანეთი IX, 20

სვეტიცხოველი III, 29, IV, 37; VI, 46

სინა VI, 37; VII, 17

სიონი [თაილისის სიონი] IV, 53

სომხითი XII, 2

სტამბოლი VI, 47; XIV, 8

სუჯენი | საყდარი XV, 19

ტ

ტაო III, 11, 12; IV, 13, 14; V, 25,
26; VI, 11, 12; VIII, 9, 10

ტრაპიზონ X, 64

ტფილი V, 20, 24; VI, 10; IX, 5; X, 56
ფარცხანაყანელი XIII, 18
ღარცხისი IV, 19; VIII, 13; XI, 3

ქ

ქალაქი იხ. ტფილისი
ქალაქი იხ. ქარაღაქი
ქარაღაქი || ქარაბაქი || ქარხაქი
III, 11; IV, 13; V, 25; VI, 11, VIII, 9
ქართლი II, II, 11, 19; IV, 13, 28, 47, 56, 60, 69, 71; VI, 5, 14, 25, 39, 40, 45, 47; VII, 11; VIII, 37, IX, 2, 6, 16, 20; X, 58, XI, 7, 11, 15; XII, 2, 4; XVI, 2; XVII, 3
ქირმანი VI, 45
ქუთათისი V, 10, 16; X, 5, 31, 33, 34, 48; XIII, 1, 13, 14, 15; XV, 1

შ

შავეშეთი XI, 11
შალეთი XII, 14
შამახაი || შუმახია I, 23; VI, 47
შარვანი || შირვანი I, 15, 23
შორაპანი X, 48; XIII, 17

ჩ

ჩალიანი I, 21
ჩიხორი V, 3; X, 43; XIII, 20

ჩოჩხათი XV, 15
ჩხარი II, II, 33; XIII, 19
ჩხერი X, 49

ც

ციხელი VI, 15; IX, 7; XI, 2
ცუცხეთი X, 48

ძ

ძალისი VI, 5

წ

წილქანი VI, 46
წყალწითელა XIV, 13

კ

კალატყის ციხე XIII, 17
კარი IV, 73
კიშურა XIV, 13

ხ

ხევი IX, 49; XII, 2
ხრესილი X, 45; XIII, 21

ც

ცუნზაი VI, 49

ჭ

ჭიქეთი IX, 20; X, 7

ზ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
ტექსტები	22
კომენტარები	78
საძიებლები	136